

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I — Nr. 5 Aprilie 1993

32 pagini 200 lei

„Luther cel cu șapte capete”
Manifest din timpul reformei
îndreptat împotriva lui Luther (1529)

Cuprins

Editorial Board

GHITA IONISCU
VLADIMIR TISMANEANU
CALIN ANASTASIU
DAN OPRESCU
STELIAN TANASE (Editor)
DORIN TUDORAN

Fundatia *Societas Civilă*

Președinte: DAN GRIGORE
Redacția: Aurelian CRAIUȚU,
Costea MUNTEANU,
Liviu ANTONESCU,
Dan PAVEL (redactor șef adjuncț),
Ion Andrei POPESCU

Assistant Managing Editor:
Nicolae Radulescu-Dobriga
Graphics:
Tomața Florescu

Desktop Publishing:
MORETTI & GAVI SRL

Acest număr este ilustrat cu gravuri din volumul DEUTSCHE GESCHICHTE IM ZEITALTER DER DÄRFERGEMEINTRODUKTION de Leopold von Ranke — Sigrid Hinz, VVB Pharmazeutische Industrie DDR Berlin

SFERA POLITICII încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autoriile lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai în acordul redacției.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 10 (zece) a fiecărei luni. Rugăm pe cei interesați să insereze articolurile de un scurt cenzruium viață și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din străinătate costul unui abonament anual este de 50\$ sau echivalentul acestor sume.

* Pentru cititorii din țară costul unui abonament anual este de 3000 lei (inclusiv cheltuielile de expediție poștală).

* Livrarea revistelor se va face prin poșta direct abonaților. De aceea este necesar să completați mandatul poștal cu adresa exactă unde dorîți să primiți abonamentul (de preferință acasă).

* Conturile fundației SOCIETEA CIVILĂ la care se pot face abonamente sunt:

BankCoop SA-SMB 402466026422;
hard currency:
BankCoop SA-SMB 402466022840.

3. Aspecte ale tranzitiei

4.
6.
9.
10.

11. Economie

12.

14. Puterea

16.

17. Puterea prezidențială

18.

20. Politică externă

21.

22.

24.

25.

26. Anatomia comunismului

28. Eseu

30. Texte fundamentale

32.

CUPON DE ABONAMENT SUBSCRIPTION CARD

Numele

Prenumele

Ocupația

Adresa: Str.

Cod poștal

Orașul (Sat, comună)

Tara

Florin Sicoe

George Voicu
Pavel Câmpeanu
Romulus Brîncoveanu
Gabriel Ivan

Varujan Vosganian
Daniel Dăianu

Vladimir Pasti

Dan A. Petre

Dinu Zamfirescu

Dan Pavel

Jan Urban

Radu Dimitrescu

Ovidiu Șinca

Răduț Budreasu
Gheorghe Vlad Nistor

Aurelian Crăiuțu

Vladimir Tismăneanu

Raymond Aron

Cristian Preda

Sime Pirotici — Lexicoane

Rădăcinile noii burghezii românești
Discursul naționalist
Abandonarea tranzitiei
Averea și proprietatea
Partida conservatoare

Reforma spontană
Dilemmas of Stabilization Policy
in Romania

Rolul miturilor în revoluțiile est-europene
Elită, clasă politică și legitimitate. Cazul României post-totalitare

Regimul prezențial european

The Power Game

Cecitatea surzilor

Realități demografice în jurul pactului Ribbentrop-Molotov
Ethnic Relations and the Rights of Minorities (Romanian-Hungarian Meeting 12-13.02.1993)
Carnavalul inconștienței
Colapsul Uniunii Sovietice: catastrofă sau anastrofă?

Eficiență versus egalitate

Clerici și disidenți

Despre politică

Raymond Aron — Un spectator angajat

VÎNZĂRILE publicației noastre se fac la toate librăriile „HUMANITAS”.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

RĂDĂCINILE NOI BURGHEZII ROMÂNEȘTI

FLORIN SICOIE

Miracolului prăbușirii comunistului din România, în Decembrie 1989, i-a urmat un al doilea miracol: după cîteva luni de bălbuieli, de vînturări ale democrației originale și ale figurii utopice — deci false — a despotului luminat, după o perioadă agitată din punct de vedere politic în care cîțiva nostalgici ai defunctului sistem totalitar comunist au crezut că trebuiau, din funcțiile de prim rang în care ajunseră din nou, să-și manifeste loialitatea față de sistemul căruia îi datorau totul (formație intelectuală, funcții, privilegii), în țara noastră au apărut semne clare că se năștea, că re-năștea o nouă-veche clasă: burghezia. Ceea ce dovedea, fără putință de tăgada, că România se îndrepta, înținătă de un bun instict, către capitalism.

Fără îndoială că n-are nici un rost să reluăm, într-o discuție teoretică, care încercă să acrediteze ideea că în lume, deci și în țara noastră, ar fi posibilă o a treia cale, altă decit comunismul de care abia ne desprindem și decit capitalismul care-i speria pe foștii nostri activiști de partid, ajunși în noi funcții de răspundere în regimul de după 1989. Nu trebuie să fiu nici economist și nici politolog ca să-ți dai seama că acea a treia cale de care vorbeau anumiți oameni în anumite jurnale la începutul anului 1990 în România reprezenta totuși o formă de capitalism marginal, în care, ca în orice structură vagă, tot ceea ce ține de capitalismul occidental contemporan (desigur, forma cea mai evoluată de capitalism) — economie de piață puternică, mari concentrari de capitaluri, democrație, respectarea drepturilor omului — se găsește într-o formă atât de fizavă încit poate fi oricând ignorată. Țările africane, care și trăbăjaseră cu astătoia voioșie inscrierea pe această a treia cale, al cărei eșec se vede astăzi cu astătoia claritate, nu puteau reprezenta un model pentru România, țară în care, între 1866 și 1938, a funcționat un sistem democratic, chiar dacă imperfect. Nici nu e greu de ghicit din ce catacombe ideologice izvora acea proclamată teamă de capitalism și cui îl era odios pînă și numele sistemului care, iată, a reușit să ofere prosperitate măcar unei părți a lumii (viitorul de aur al întregii omeniri fiind un fel al singeroșilor revoluționari de profesie). Ceea ce trebuie să spunem însă este faptul că, în ciuda unei opozitii ideologice de sorginte comunistică, în ciuda încercărilor de deturare a viitorului economic și politic al României spre altceva, țara noastră a preferat capitalismul.

România nu s-a găsit după 1989 în situația acelui legendar Mare-Cneaz Vladimir, care a creștinat Rusia după ce existase îndelung între trei religii la fel de noi și de străine pentru el și pentru spiritul poporului slav: iudaismul, mahomedanismul și ortodoxia; ea s-a orientat către capitalismul nostru că așa îl cereau rădăcinile, mai vechi sau mai noi. Asupra acestor rădăcini încercăm să ne oprim în cele ce urmează.

Rădăcinile României capitaliste care se naște sănătății, de fapt, rădăcinile burgheziei românești în formare. Ele provin din istoria modernă a burgheziei din țara noastră și din evoluția capitalismului mondial, evoluție pe care România, zălogită comunismului, n-a mai apucat să o cunoască. Aceste rădăcini sunt în același timp și autohtone și sincrone cu evoluției mondiale a burgheziei.

Cind, între 1945 și 1948, burghezia românească își începea calvarul, pierzindu-și nu numai capitalurile, dar și viața în sistemul comunist, ale cărui mijlocie au fost cel mai serios afectate: cei care le aparțineau și-au pierdut avere aproape în totalitate, au murit în pușcării

viitorului copiilor într-un stat în care originea socială sănătoasă era la mare cinste. Dar trebuie să recunoaștem că, procentual măcar, burghezia mare și cea mijlocie au fost cel mai serios afectate: cei care le aparțineau și-au pierdut avere aproape în totalitate, au murit în pușcării

bolșevismul — deci comunismul — societatea burgheză.

Din acești supraviețuitori și din descendenții lor s-au născut germanii renașterii burgheziei românești. Ei au transmis uneori celor cu care veneau în contact o istorie nefalsificată, imaginea țării prospere care fusese România înainte de a fi înghițită de comunism și acea idee burgheză fundamentală, potrivit căreia inteligența și efortul susținut în afaceri conduceau la prosperitate.

Societatea capitalistă occidentală a constituit, printr-un mimetism profitabil tinerei noastre burgheziei postrevoluționare, un alt model. Imaginea unei societăți prospere, în care fiecare spirit întreprinzător poate face avere, imagine uneori îngroșată, dar, de aceea, și mai sugestivă, a făcut să rezoneze mintile

multor români pe care comunismul li ținea în adormirea leșii de la stat. Contactele directe de după Revoluție cu lumea occidentală n-au făcut decit să accentueze acest proces.

Desigur, numai în mică parte descendenții vechii burgheziei fac parte din noua burghezie. Față de celelalte pătușă care ieșeau din comunism aproape paupere, ele aveau deja handicapul înfrangerii din 1948. În noua burghezie, există oameni din toate zonele societății de dinainte de 1989, de la activiști și securiști care și-au păstrat agonisala oneroasă și relațiile pînă la țărani întreprinzători și intelectuali care au decis să-și abandoneze meseria dintă și să încearcă să facă avere prin comerț sau prin altfel de afaceri. O stratificare a noui burghezi după pătură socială de origine nu are importanță, așa cum nici la sfîrșitul secolului al nouăsprezecelea, cind vechea burghezie românească își începea ascensiunea, nu avea. Două lucruri au însă importanță: fiecare lege liberală, fiecare firmă mai mult sau mai puțin serioasă, fiecare nou patron și fiecare nou angajat la patron încamnat un pas, încă un pas, de îndepărțare de comunism; toți acești burghezi, mai mult sau mai puțin motivati, noartă cu ei, ca pe acel baston de mareșal despre care Napoleon spunea că există în rană fiecarui soldat, „temperamentul aventuros al burgheziei”, după cum spunea Ștefan Zeletin, din care va ieși, sperăm o societate viitoare prosperă, capitalistă.

Așezătă pe aceste două rădăcini, burghezia română, ca și structura societății pe care aceasta, ca o clasă motoare, o determină, nu poate să decidă rezultatul unei sinteze dintre autohtonism și sincronismul cu occidentul, sinteză aflată în curs. Că ea va duce la capitalism balcanic de operă sau la o societate burgheză în ascensiune, ca în țările cu o situație economică și politică asemănătoare situației țării noastre în perioada interbelică (Grecia, Spania, Portugalia etc.) depinde numai de propria noastră burghezie.

Florin SICOIE (born in 1956) graduated from the Faculty of Physics of the Bucharest University in 1980. He became a writer, published two novels: *Herbert*, 1988 and *Treatise on the Queue*, 1992. He is since 1991 assistant editor-in-chief of the cultural weekly *Contemporanul* — *Ideea Europeană*.

Fîrst, conte de Anhalt

afectate au fost pătușii burgheze marginale: funcționari de carieră, practicanții profesioniștilor libere (medici, avocați), anumiți proprietari agricoli din zonele de deal și de munte. Cind spunem acasă, nu intenționăm să trecem sub tăcere suferințele la care au fost supuse și aceste pătușii burgheze sau apropiații burghezici: pierderea slujbelor, pierderea pensiilor, pierderea, mai devreme sau mai tîrziu, a unei părți din avere, ipotecarea

sau au stat mult timp acolo și, fapt aproape la fel de grav pentru niște oameni activi și adesea de mare valoare, au fost consumați la *țicore socială*, la marginalizare. În locul lor, drojdia societății românești postbelice ajungea la putere după 1945, ca în istoria bastonului lui Effimoff, având la capitolul de sus boierii și la capitolul de jos pușcași, baston care, printr-o simplă răsturnare, după cum ne spune plastic Troiki, simbolizează rocadă socială la care a supus

DISCURSUL NAȚIONALIST

GEORGE VOICU

Context și (sub)text

The article firstly tries to identify the stages of the nationalism during the communist period, and to estimate their ideological impact. The hypothesis that the nowadays nationalist diatribe has

lor, guvernul de la București i-a oferit o mulțime de gesturi mici (independență la ONU, participarea la o c

Aspecte ale tranzitiei

(urmare din pagina 4)

conceptul — aparent oximoric — de comunism xenofob.

Sursele naționalismului din zilele noastre, și ale discursului adiacent, nu trebuie deci căutate doar într-un model istoric pre-comunist, ci și, deopotrivă, în comunism. Ba chiar, e de presupus, experiența comunistă a naționalismului și-a pus o pecete pe discursul în chestdiu. Dacă avem în vedere omisiunile tematici față de modelul clasic (cum ar fi tema religioasă) și originea comunistă (oricum, colaboraționistă cu vechiul regim) a naționaliștilor de azi, am putea crede că punctua istorică nici nu există. Este însă o ipoteză riscantă, pentru că tentative de reinnoare a tradiției se fac totuși vizibile. Naționaliștii au nevoie de legitimare istorică, și căutarea modelelor în trecut (a se vedea cultul lor general pentru Ion Antonescu, dar și începutul unei deferențe față de mișcarea legionară) este o soluție în acest sens. Apoi, coabitarea naționalist-communistă nu a fost lipsită de tensiuni, de unele fricțiuni (în primul rînd din pricina temperamentalor politice diferite), și naționaliștii de astăzi interpretează aceste nesincronizări ca pe tot atlea argumente ale legitimării lor. Ei au, deci, chiar dacă într-o manieră contrafăcută, strictamente retorică și conjuncturală, sentimente de victimizare și de eroizare; aplombul lor atât de agresiv uzează frecvent de astfel de argumente. Dar, la rigoare, vechea complicitate naționalist-communistă se regăsește intactă în ambivalencea naționaliștilor de acum față de comunism: pe de o parte, îl acuză, formal, retoric și conjunctural, pe de altă parte, îl absolvă de orice posibilă acuzație și-l apără cu îndirjire, în conținut.

Temele discursului naționalist

Cum spuneam, discursul naționalist s-a simțit în perioada totalitară *liber*, dar și amputat, cenzurat. Abia acum se poate manifesta în voie, nestingherit, scoșind la iveală obsesiuni pe care arareori le-a putut exprima înainte. Analiza acestor obsesiuni echivalează cu o analiză a temelor discursului naționalist. Inventarul acestora este extrem de limitat și, cu oricătră larghețe l-am face, el nu depășește cifra cinci: confiscarea patriotismului, satanizarea minorităților naționale, fobia față de vecini (mergind pînă la antioccidentalismul agresiv), teza prezumțioasă a *trădătorilor de neam și țară* și, în fine, soluția politică autoritarist-xenofobă preconizată. Puținătatea lor, făcîndu-ne că nu le observăm precaritatea, este compensată de o recurență excesivă, care frizează direct mania. Discursul naționalist se poate construi pe toate aceste cinci teme, pe unele din ele sau chiar pe una singură. Oricum, aceste teme sunt tot atîtea simptome ale uneia și a celei boli: diagnosticul rămîne același chiar dacă un discurs se construiește pe un singur simptom. Simptomatologia — fie că e completă, fie că e incompletă — este însă specifică doar naționalismului. Să examinăm pe rînd aceste teme-simptoame.

In primul rînd, aşadar, discursul naționalist conține afirmația prezumțioasă că autorii lui sunt singuri patrioti adevarati. Ei confisca sentimentul național — așa cum au făcut și comuniștii la vremea lor — și se erigează într-un fel de judecători, atribuindu-l unoră și interzicîndu-l altora. Ei sunt deci admiratorii patriotismului de azi și moștenitorii unici ai patriotismului de ieri, executorii lui testamentari. Istoria — inclusiv cea culturală — este manipulată în *bună* tradiție comunistă, grosier și elucubrant, creând vecinătăți insuportabile; bunăoară, ei se prezintă ca fiind *curentul patriotic*, așa cum au fost și Bălcescu, și Eminescu, și Iorga, și Pompiliu Marcea și intelectualii din Partida Națională de azi

(sic!). Pioșenia lor pentru *Neamul Românesc* este sfărătoare și incontinentă: doar că dragostea de *Neam și Țară* a lor seamănă cu o mai veche dragoste prin felul în care este clamată. Acest erotism este și un resort pentru acțiune și pentru o credință mesianică. *Pămîntul țării a fost salvat*, titrăză o revistă, referindu-se nu la o izbindă într-un razboi de apărare, ci la faptul că articolul din Legea 35 vizînd vinzarea pămîntului a căzut; altele exclamă *Românismul va triomfa!*, ceea ce seamănă cumva cu celebrele *culmi de progres și civilizație* făgăduite mai înainte. Sînt viteji fără măsură și repurtează victoria peste victorii, reușind *zdrobirea trădătorilor și spioniilor din Parlament*; aici, în cele două camere, există o *neclînță majoritate parlamentară proromânească*, care dejoacă sistematic acțiunile opoziției (se înțelege, anti-românească). Ca într-un basm, ei sunt forțele binelui, mereu triumfătoare, și cei care li se opun sunt forțele răului, căci vor să nu funcționeze nimic în țara asta, să se ducă totul de ripă, ca ei să-și facă mendrelle.

Pîntr-untr-oarece forțe malefice se situează și minoritățile din România. Aceasta este a doua temă favorită a discursului naționalist. Uneori cititorului i se face cu ochiul doar: *Cine ne judecă pe noi?* Radoff, Stancov, Kalimaki, Kobilenksi. Dar aluzia este cînd și cînd înlucuită cu sublinierea cea mai răspicată și mai brutală: *Minoritățile naționale din România ca evrei, tigani, unguri, macedoneni sunt toți contactați la activitatea francmasonică*. În aceste chestdiu, autori acestor texte au o predilecție irezistibilă către articolul hotărît; dar chiar și atunci cînd folosesc articolul nehotărît plural, ei au grijă să arate că acei *unii* sunt atîț de mulți încît o excepție nu mai contează, blamul putîndu-se aplica tuturor celor din etnia vizată. Cu astfel de convingeri, se trece la o veritabilă gazare verbală: *Flota ocupată de jidani. Acolo unde un jidân este implicat într-o alacere, totul poate a necinste, conspirația mondială evreiască, mină jidânească, Evreii că băieți gigei! etc. etc.* Dar nici maghiarii nu sunt exceptați de la această exterminare prin discurs: o frază ca *Udemeriștii iar își dau în petec, iar ne calcă pe bătătură, în țara noastră* conține ipoteza inclusă că România nu este și țara lor. Romii sunt și ei literalmente desființați prin expresii mai mult decît ofensatoare, răind adînc și infecțios: expresii precum *loaza astă tigânească, această jigodie tigânească, secătura astă tigânească, tigane, muscal tigânesc, ca la șatra lui tigânească* etc. sint la tot pasul. Nu cred să existe un grup etnic care să scape acestui canibalism verbal: bulgari, macedoneni, ruși, germani, greci etc. sint căsăti pe rînd sau la grămadă.

Pîn extensie, popoare mai apropiate (vecine) sau chiar mai departe de România sunt o altă țintă preferată pentru bombardamentele discursului naționalist. Aceasta este a treia sa temă. Ea susține că România este asaltată, în cercuri concentrice uneori, altele doar dinspre flancul apusean, numai de dușmani de moarte. Toți vor — și asta au vrut dintotdeauna — răul României, toți vor să jefuiască și să înrobească pe români. În primul rînd, firește, unguri, deopotrivă din Ungaria și din diaspora, apoi ruși, bulgari, ucrainieni, dar și germanii, britanicii și chiar americanii, mai ales americanii. Mîndra vitejie românească dă însă o replică anihilantă: *Americanii sunt niște gunoai, iar America este o imensă baleagă*. Discursul naționalist subliniază repetat că de iubitori sunt străini și că bine să așteptă de la ei. Îndemnul la izolaționism (*Atenție la turiști*, titrăză o revistă, dînd subtil a înțelege că oricine vizitează România este în solda unei agenturi, ea nu cumva să se mai întâmple ceea ce s-a petrecut în decembrie '89) sau la deschiderea României într-o altă direcție (Iraq, lumea arabă în general, China) este concluzia la care imping aceste

resentimente la adresa vecinilor și a Occidentului.

Dușmanii României și ai românilor găsesc destule cozi de topor. susține discursul naționalist, probîndu-și încă o dată stilistica inconfundabilă, dar cu o obîșnuită ideologică lesne de localizat, în rîndul românilor însăși. Este aceasta cea de a patra temă a lui. Adică un bun cal de bătăie. Cei identificați ca atare sunt excluși fără drept de apel din rîndul *blindului și înțeleptului popor român*. Că procedeul amintește de un decret al lui Petru Groza prin care unui român i s-a retras

Hussein, Le Pen, Radu Sorescu, neofasciștii italieni și spanioli, republikanerii germani. Mișcarea legionară, Corneliu Zelea Codreanu. Dacă aceste referințe pot fi suspectate de accidental, în schimb referințele la P.C.R., la N. Ceaușescu, la Securitate au, una peste alta, sensul unor reverențe adînci, al unei nostalgie de nevindecat.

Aceste cinci teme sunt coloana vertebrală a discursului naționalist. Nu mai știu dacă sunt puține (chiar una ar fi prea mult), dar știu că sunt repetitive pînă la exasperare, pe considerentul — probabil

Luther

nationalitățea română nici nu contează. Excluderea se folosește de tehnica echivocului, unii din cei în cauză fiind bănuți de o rădăcină alogenă (Paller, Roman, Severin și toată gașca lor de jidani, Roman-Neulander etc.) sau de alterarea etnicității (John Raiau). Discursul incriminatoriu are la bază presupunția că alienarea de acest ordin este instrumentată din afară. Pentru autorul discursului naționalist este fatalmente imposibil ca un publicist sau un om politic să gindească liber, să aibă propriile sale opinii. *Cine plătește pe acest individ să pone greasă Neamul Românesc și pe toți aceia care nu se aliază batalionului de trădători și de vînzători de țară?* este o întrebare retorică, pentru că autorul știe mult prea bine răspunsul. Dacă iei întrebarea de bună și dai răspunsul potrivit (cititorii), ești pe loc considerat — nu naiv, nu-ți face iluzii — *jefuitor de țară, trădător, vînzător, spion*. Ei știu că astfel de răspunsuri le dau cei care au *ordin venit de la centrul (Bruxelles? Moscova? Washington?) sau... Tel Aviv?)* pentru a induce în eroare.

In fine, a cincea temă este — să-i zicem așa — una constructivă, căci are în vedere un proiect politic pentru fericirea poporului român. Discursul naționalist nu este negativist, chiar dacă demolează fără măsură, el este constructivist, oferind țării soluții. Proiectul politic nu este foarte clar elaborat, dar el conține îndeajuns de multe sugestii pentru a crea o imagine corectă. În această privință, modelele politice simpatizante sunt lămuritoare prin ele însele: *Pamiat*, frumosul Bagdad al lui Saddam

— că repetiția este singurul mijloc de inoculare. Făcînt o rapidă analiză de conținut a două exemplare din publicații reputat naționaliste — Europa, nr. 119/1993 și România Mare, nr. 143/1993, ambele editate în aceeași săptămînă, alese absolut la întîmplare (din care am cules cîteva de mai sus) — am putut constata că 2/3 din articole conțin — într-o formă mai apăsată sau mai atenuată — cel puțin una din temele relevante mai înainte. În plus, motivul naționalist la nivelul cuvîntului sau al expresiei este reluat de peste 100 de ori în fiecare din cele două reviste. Reiterarea nu este numai tematică, ci și stilistică (violenta verbală, exprimarea licențioasă, mitocânească, băscălioasă). Discursul naționalist este însă mereu mîndru de sine, de inventivitatea sa anihilantă. Știam însă demult ce înseamnă toate acestea. Marin Preda i-a dat o formulare memorabilă: *inventivitatea tipului infect*.

George VOICU (born in 1950) graduated in 1974 from the Sociology Department of the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Then he worked as a research fellow in the sociology of law and criminology. He has published a number of political essays in independent weeklies (22, *Epoca*, *Astra*, *Contrapunct*). In 1991 he received a NATO grant (Democratic Institutions Fellowship).

ABANDONAREA TRANZIȚIEI

**Un comentariu la
„The End of Transition“
text publicat în
Sfera Politicii nr. 3. Diagnosticul**

PAVEL CÂMPEANU

Textul publicat sub acest titlu și semnat *A Future for Romania Foundation* mi s-a părut incitar și totodată stinjenitor. El este incitar prin armătura sa teoretică și stinjenitor îndeosebi prin semnătură. Meritul lui principal constă, după mine, în propunerea unui diagnostic al situației actuale din România, și în tentativa de a extrapola de aci o prognoză. Susținerea acestui diagnostic-prognosă imbină cu succes rigoarea analitică și o libertate puțin obișnuită față de prejudecările politice partizane.

Stinjenea este provocată mai ales de semnătură — și aceasta din două motive. Primul: *Un viitor pentru România* poate însemna orice viitor, și prin urmare nu înseamnă nimic. Al doilea: textul îndeamnă la o dezbatere pe care semnătura, disimulând individualitatea autorilor, o disuadează, comentatorul virtual este lăsat din start fără interlocutori, lui nu i se dă șansa de a discuta cu cîțiva colegi, ci doar cu o instituție — și încă una, după reputație, para-guvernamentală. Propulsat încă din titlu, în compania acelui pudibond

even starting it. Dacă s-ar înlocui sintagma *Romanian society* prin *actuala putere*, fraza și-ar găsi locul în cele mai virulente acuzații proferate de opozitie.

Theoretic vorbind, ipoteza că ne-am putea întepeni în paraginile în care ne găsim acum, nu poate fi exclusă. Problema nu este una de principiu, ci una de gradăție, iar în această privință versiunea care ni se prezintă păcătuiește prin radicalism: ea nu se rezumă la abandonarea tranzitiei, ci pretinde că aceasta nici nu a inceput. Dar cum poate fi abandonată o acțiune care nici nu a fost pornită? Semnul de întrebare din titlu acoperă astfel o pluralitate de interogații: a inceput oare tranzitie în România? A fost ea să abandonată sau există o mare probabilitate ca ea să fie abandonată? Cine ar fi agentul social al acestui prezumtiv abandon? și de fapt, despre ce este vorba; ce înțelegem prin tranzitie? Absorbit de ipoteza abandonului, textul nu se oprește la asemenea întrebări și mai ales nu propune o definiție operațională a conceptului pe care îl discută.

Pentru a susține un punct de vedere

Johannes Eck

semn de interogație, diagnosticul este repetat în expunere de mai multe ori și fără nici o rezervă. Versiunea lui sintetică, plasată spre final, sună astfel: *There is a high probability that Romanian society becomes stable in its present form, that is abandoning transition practically before*

diferit, incep prin a propune o astfel de definiție operațională: tranzitie spre post-stalinism reprezintă continuarea în fapt a revoluției anti-staliniste din decembrie 1989. Dacă în România a avut loc o asemenea revoluție, atunci tranzitia a inceput, ceea ce constituie premisa

In the present paper the author rejects the hypothesis advanced by the Foundation "A Future for Romania", namely that in Romania the transition process seems to be abandoned before even it started. This rejection is based upon the assumption that what occurred in 1989 in Romania was a social, successful Revolution, which is actually the generic act of the transition. The study of the latter requires the study of the connection between transition and Revolution. In the terms of this approach, the main historical functions of the transition process are:

1. To complete the negative work of the Revolution against the residual Stalinist structures;
2. To initiate and to fulfill the positive work consisting in the implementation of alternative, socio-economic structures. In its early stage, the transition process gives priority to its negative function.

minimală a posibilului ei abandon. Dacă această revoluție nu a avut loc, atunci tranzitie nu a inceput, și deci nu poate fi abandonată. În termenii definiției propuse, deși incepând, tranzitie nu are cum să fie abandonată, întrucât reprezintă consecința *non-alternativă* a unei revoluții care s-a produs, ceea ce împiedică să fie obiectul unei opțiuni — iar abandonul nu poate fi efectul unui proces spontan, ci rezultatul unei acțiuni cu scop. Improbabilitatea abandonului este alimentată, în această optică, și de inexistența unui agent social dotat nu numai cu interesul de a evita tranzitie, dar și cu mijloacele care i-ar îngădui să o evite.

Esigur, validitatea acestor rationamente implică acceptarea definiției propuse. De aceea încheierea cea mai plauzibilă la care ele pot conduce este, pentru moment, una de ordin metodologic: analiza tranzitiei cîștigă în relevanță atunci cînd este dublată de o analiză a revoluției.

Revoluție și tranzitie

Pentru a examina raportul dintre revoluție și tranzitie și relevanța lui pentru situația actuală a României, trebuie, în prealabil, precizați termenii acestui raport. Privitor la primul dintre cei doi termeni, întrebările inevitabile sunt:

1. a avut loc în România o revoluție?
2. dacă da, care a fost caracterul ei?
3. cum poate fi definită performanța ei istorică — succesul sau insuccesul ei?
4. în ce măsură și în ce fel se articulează revoluția cu tranzitie?

Întîncindu-mă exclusiv pe informațiile controlabile, aş da acestor întrebări răspunsurile următoare:

1. în decembrie 1989 în România a avut loc o revoluție;
2. fiind îndreptată în primul rînd contra orînduirii sociale staliniste, această revoluție a avut un caracter preponderent social;
3. prin opera sa negativă imediată, aceasta a fost o revoluție victorioasă, ea a provocat o traumă irecuperabilă unora dintre structurile vitale ale organizației sociale staliniste;
4. revoluția socială victorioasă din decembrie 1989, îndreptată împotriva orînduirii staliniste, reprezintă actul generic al tranzitiei către post-stalinism, care i-a urmat și care este în curs de desfășurare.

Totale aceste patru afirmații, începând cu prima, sunt nu numai contestabile, ci și larg contestate. Sondajul *După trei ani* întreprins de CIS pe un eșantion

nățional în decembrie 1992, arată că la capătul acestui interval numai 46% dintre intervievați socoteșc că cele petrecute în decembrie 1989 au reprezentat o revoluție. De altfel, în consonanță cu teza conform căreia tranzitie nici nu a inceput, grupul *Un viitor pentru România* preferă să eludeze problematica revoluției, refugiindu-se într-o discreție, în acest caz contra-productivă.

Revenind la obiectiile pe care propriile mele alegări, notate mai sus, le pot trezi, îată, într-o expunere sumară, principalele lor motivații.

1. De ce revoluție?

Revoluțiile sunt modalități ale schimbării sociale. Literatura dedicată acestei teme descrie revoluțiile prin cîteva trăsături distinctive majore: radicalismul schimbării urmărite, rapiditatea ei, duritatea mijloacelor inclusiv propensiunea spre violență, operarea în afara legalității (vezi de exemplu *Bob Jessop, Social Order, Reform and Revolution*, Macmillan 1972). Această abordare tradițională nu este numai perfectibilă — ea tinde, printre altele, să subevalueze importanța agentului social — dar se și asociază anevoie cu realitatea schimbării din 1989, așa cum a decurs ea în unele țări Est Europene. De aci nevoia de a imprima conceptual un spor de suplete, nevoie resimțită firește mai puternic în țara *Revoluției de catifea* decât, de pildă, la noi. Astfel istoricul ceh *Vilem Precan* propune pentru desemnarea schimbărilor din 1989 conceptul de *Revoluție democratică* pe care o caracterizează prin mobil: anticomunismul, prin apartenența la curentul profund către democrație, propriu lumii contemporane, prin asumarea acestei misiuni de către societatea civilă dezvoltată înăuntrul dictaturii și, în sfîrșit, prin caracterul ei non-violent. (*Vilem Precan, The Democratic Revolution*, în *Journal of Democracy*, Winter 1990, pp. 79 — 85).

Excepțind URSS și Iugoslavia, toate țările Europei de Est aparținătoare acestei familii sociale au săvîrșit în 1989 o astfel de cotitură (Albania ceva mai tîrziu). Dintre trăsăturile amintite mai sus, cea cu adevărat esențială se regăsește în toate aceste cazuri: radicalismul schimbării, semnificația ei de *ruptură a istoriei* (André Decoufle, *Sociologie des revolutions*, PUF, 1968).

Deși diferă sub multe aspecte, revoluția din România împărtășește și ea cu celelalte această caracteristică decisivă.

(continuare în pagina 7)

Aspecte ale tranzitiei

(urmare din pagina 6)

Opera ei negativă imediată nu a constat în răsturnarea unui regim politic, ci în suprimarea unui monopol global, care se folosea de puterea sa neîngrădită de lege pentru a dispune, după bunul său plac, de întreaga avuție națională, de totalitatea forței de muncă, de potențialul productiv al țării și de întregul produs social. Revoluția română prezintă însă și alte trăsături: instantaneitatea schimbării, destărurarea ei descentralizată, difuză în plan teritorial, antrenarea în rolul de agent social al schimbării a unor secțiuni semnificative din populația urbană, începând cu studențimea, cărora li s-a asociat armata și o parte a Securității. Acestea li se adaugă acea caracteristică neobligatorie, dar specifică revoluțiilor, care constituie cel mai trist privilegiu al revoluției române: violența.

De ce socială?

Pe ansamblul lor, revoluțiile Est Europeene din 1989 au izbucnit prin confluența a trei fenomene: intrarea economiilor staliniste într-un declin nedisimulabil, afectând concomitent producția, productivitatea, consumul și schimburile internaționale; înfringerea lor zdrobitoare în competiția tehnologică cu Occidentul; slabirea fără precedent a controlului exercitat de puterea ocupantă (URSS). Întrepătrunderea acestor trei fenomene a conferit crizei endemice a societăților staliniste o forță distructivă încă neatinsă. Care a fost mecanismul cardinal al acestei agravări?

Exceptând Polonia și, într-o oarecare măsură, Ungaria, nu se poate spune că izbucnirea revoluțiilor din 1989 ar fi reprezentat încoronarea unor activități politice de opozitie, fructul unei îndelungi pregătiri ideologice, sau consecința unor circumstanțe internaționale catastrofale, comparabile cu cele două războaie mondiale. Rămîne deschisă ipoteza că mecanismul decisiv al izbucnirii revoluțiilor anti-staliniste a fost pragul critic atins de dezaggregarea interioară a respectivei orinduri sociale.

Criză stalinismului nu a început în 1989 (sau 1968, sau 1956), ci o dată cu instituirea lui. Dezaggregarea era destinul ineluctabil al unei orinduri ivite pentru a impune modernizarea tehnologiei prin generalizarea unor reportaje sociale de natură pre-modernă. Dezintegrarea stalinismului este, în ultimă analiză, rezultatul succesului cu care s-a silit să integreze producția industrială într-o economie de comandă.

În economia de comandă producția nu răspunde nevoilor societății, exprimate în termeni economici ca cerere solvabilă, ci ordinelor emise de o instanță centrală, exprimate ca acte de constrințe extra-economice. Comanda nu se rezumă să separe producția de consum, ci alimentează producția din reprimarea consumului. Înainte de a fi reprimat în calitate de cetățean, membrul unei societăți staliniste este reprimat în calitate de consumator. *Shortage economy — subliniază Kornai — ... worry consumers and constantly intrude upon the work of producers* (Janos Kornai, *The Road to a Free Economy*, W.W. Norton & Company, 1990, p. 186). Reprimarea concomitentă a cetățeanului și a consumatorului își sănătă reciproc trebuințioase. Rădăcinile cele mai profunde ale anti-democratismului acestor orinduri nu se găsesc prin urmare în structurile ei politice, ci în cele socio-economice, iar oamenii care au înfăptuit revoluțiile din '89, au făcut-o în dubla lor calitate de cetățeni și de consumatori.

D limitările obișnuite dintre politic, social și economic, ajută prea puțin la descifrarea mecanicii interioare a acestor ordini sociale. Desectorizarea conjecturală

a spațiului social sau reducerea autonomiei sectoarelor sunt, după unii autori, simptome de criză în societățile complexe, dar reprezintă modul normal de existență al societăților staliniste care își pierd astfel caracterul de societăți complexe. Dar secretul genezei, performanțelor, și relativei longevității a acestei orinduri rezidă, tocmai în amorfismul ei.

In logica stalinismului, amorfismul societății are un rol funcțional — el permite, și chiar reclamă globalitatea atributelor puterii. La fel de absolută în toate domeniile, această putere continuă să fie adesea privată ca o putere politică, deși particularitatea ei fundamentală o constituie atributele sale economice. Instanța ei supremă funcționează ca mecanism de comandă al economiei de comandă iar interlocutorul ei operațional nu poate fi decât o societate gata să se subordoneze și să execute. Prin generalizare și suprasolicitare, relațiile de subordonare devin raportul social dominant care structurează această societate.

Revoluțiile din '89 au avut un caracter politic fiindcă au fost îndreptate împotriva dictaturii; au avut un caracter național, fiindcă s-au ridicat împotriva ocupației străine (acolo unde era cazul); dar mai presus de orice și pretutindeni, au avut un caracter social pentru că împărtășeau centrală au constituit-o raporturile de subordonare generalizate și instanța care le întruchipa.

De ce victorioasă?

Faptele eroice ale revoluționarilor fac revoluțiile posibile, dar nu neapărat și eficiente. Prin revoluții, societățile își mărturisesc neputința de a controla și resorbi conflictele pe care le-au generat. Revoluțiile nu sunt puse în mișcare de programe, ci de mitologii. De aceea ele reprezintă forma cea mai costisitoare a schimbării sociale, de unde și probabilitatea ca o revoluție evitată să fie preferabilă unei revoluții victorioase. Dar ce se înțelege prin revoluție victorioasă?

Revoluția română din 1989 a provocat întii exaltarea, iar apoi dezamăgirea întregii lumi, precum și a multora dintre filiorii ei. Nu se contestă numai că ar fi izbindit, ci chiar și că ar fi avut loc. În ce mă privește, ținând seama de efectele ei cele mai profunde, inclin să cred nu numai că revoluția noastră a avut loc cu adevărat, dar și că a izbindit, și aceasta pentru mai multe motive.

E a fost victorioasă în primul rînd în planul psihologiei individuale, dind cîștig de cauză cîtezaniei asupra friciei, și demnității asupra obedienei, pentru multe mii dintre concetățenii noștri. De aici latura eroică a acestei revoluții, care este totodată și particularitatea ei cea mai costisitoare. În general, vorbind, performanța unei revoluții poate fi evaluată după gradul în care ea își realizează caracterul definitoare, adică își îndeplinește funcția istorică inscrisă în acestă caracter. Cele mai dezamăgite reflecții asupra revoluției noastre susțin că ea nu a schimbat nimic altceva decît actorii. Cu alte cuvinte, ea nu și-a îndeplinit funcția: ținând să zdrobească o dictatură, ea nu a izbutit decît să înlocuiască un actor. Protagoniștii acestei viziuni conchid de regulă că prin urmare revoluția a fost deturată, sau trădată, sau furată, în orice caz, că nu a fost victorioasă — și ca atare nu a fost o revoluție (implicând ideea discutabilă că, spre deosebire de războaie, care pot fi și cîștigă și pierdute, revoluțiile nu pot fi decât victorioase, o revoluție eșuată nefiind o revoluție).

Bicentenarul revoluției franceze a demonstrat cu ce lentoare enormă doărind o societate controlul tecnic asupra unui asemenea soc. Nimic de mirare dacă la noi, în circa trei ani și jumătate, revoluția din decembrie a devenit obiectul unei literaturi mult mai inclinate spre speculație decât spre analiză. Uneori mai răspicat, altelei mai aluziv, această

literatură atribuie revoluției din '89 funcția istorică de a fi negat fie actorul, fie regimul politic (dictatura clanului Ceaușescu), fie ordinea socială stalinistă. Interpretarea pe care o propun este că, avind un caracter preponderent social, revoluția a îndeplinit toate aceste trei funcții, ultima înglobându-le și pe primele două.

dispozitiv operațional, de reglare a activității economice. Drept urmare, reglarea coercitivă nu a fost înlocuită printr-o formulă de reglare competitivă, ci prin deregulare.

3. De asemenei, revoluția a ruinat raporturile sociale de subordonare și ca atare structura socială corespunzătoare

Leonhard von Eck

Priveți din acest unghi, principalele performanțe și limite ale revoluției din decembrie par să se configura astfel:

Performanțe:

1. Abolirea instanței care îndeplinește funcția de regulator global al activității sociale, și de dispozitiv de comandă al economiei de comandă. Pînă în prezent această negație revoluționară s-a dovedit nu numai efectivă, ci și ireversibilă: societatea post-revoluționară nu a produs nici o entitate care să își preluat aceste funcții, și, pe de altă parte, a creat o ambianță socială în care astfel de funcții devin cu neputință de exercitat. Negăția revoluționară a suprimit concomitent elementul structural: instanță, funcția, eșafodajul pe care se sprîjinea nemijlocit (partidul și Securitatea), și simbolul, prin nimicirea fizică a cuplului care o personifica;

2. O dată cu dispozitivul de comandă să a prăbușit și relația de comandă-execuție ca raport social dominant, deci ca substanță a structurii sociale staliniste, definită prin clivajul între conducători și conduși.

Limite

1. Performanțele revoluției din decembrie au o limită generală, comună tuturor revoluțiilor, care constă în efectul lor univoc negativ.

2. Astfel, ea a anihilat regulatorul global, specific orindurii staliniste, pe care nu î-l-a înlocuit însă printr-un alt

primatul lor. Ea nu le-a substituit însă un sistem de raporturi alternative suficient de stabile și de funcționale pentru a înzestră societatea cu o altă structură. Drept urmare, descompunerea raporturilor de subordonare a dus, pe termen scurt, la o insubordonare cvasi-generalizată, la o societate post-revoluționară destrukturată.

4. Aceeași unilateralitate în negație, prezentă în plan social, se face simțită și în plan economic. Revoluția demolează regulatorul economiei de comandă, dar nu și aparatul de producție și gestiune propriu acestei economii. Rezultatul imediat: intrarea economiei într-o violentă derivată.

Provocînd concomitent dezintegrarea raporturilor sociale, deregularea vieții sociale, destrucțarea societății și paralizia progresivă a aparatului productiv, scoul revoluției amenință să nege mai mult decât o ordine socială dată — el amenință însuși temeiul convivialității sociale.

Grupul *Un viitor pentru România* își sprijină diagnosticul abandonului pe un alt diagnostic: consolidarea unor tendințe crescînd spre stabilizarea societății în situația în care se găsește. Dar starea de deregulare, de dezintegrare, de destrucțare și de paralizie progresivă a economiei nu se poate stabiliza, printre altele deoarece:

1. prin natura lor toate aceste disfuncții nu sunt statice, ci dinamice;

2. continuarea lor pînă dincolo de o anumită cotă riscă să transforme negarea societății staliniste în negare a socialității — a ordinii minimale inerente unei existențe comunitare. Producînd acest risc,

(continuare în pagina 8)

Aspecte ale tranzitiei

(urmare din pagina 7)

revoluția produce implicit nu numai posibilitatea, dar și necesitatea tranzitiei.

Rivită din acest unghi, funcția cea mai generală a tranzitiei este aceea de a stabiliza performanțele actului revoluționar depășindu-i totodată limitele. Întrrevoluția anti-stalinistă și tranzitia spre post-stalinism există astfel o relație de continuitate-discontinuitate: ultima este prelungirea corectivă a celei dintâi.

Tranzitie și revoluție

Natura revoluției anti-staliniste este condiționată de natura ordinii sociale staliniste. Natura tranzitiei spre post-stalinism este condiționată în mod direct de natura revoluției anti-staliniste. Referențialul operațional al tranzitiei în tazetă ei vremene nu este posibilitatea eventual realizabilă a unei ordini sociale alternative, ci realitatea reziduală, eventual surmontabilă, a orinduirii staliniste.

Improbabilitatea unei resurrecții a stalinismului — care nu e decât probabilitatea împlinirii tranzitiei — degurge din cauzele ultime ale prăbușirii lui. Aceste cauze nu s-au ivit pe parcursul uiezvoiașului orizonturi staliniste, ci erau inscrise în codul ei genetic. Reduse la esență, ele constau în tentativa de a asimila tehnologia industrială, inseparabilă de apariția unui producător liber, recurgând la aservirea producătorilor și, în cele din urmă a întregii societăți. De aci echivocul performanței istorice a acestei societăți care izbutește să se industrializeze, dar nu și să devină o societate industrială. De aceea sura ultimă a revoluțiilor anti-staliniste nu se găsește în adversitățile pe care această organizare socială le-a susținut, sau în circumstanțe imediate, ci în malformația ei congenitală.

Revoluția anti-stalinistă și tranzitia spre post-stalinism sunt etapele finale ale unui proces istoric care le-a precedat și le-a generat — procesul degenerării, contestării, răsturnării și înlocuirii ordinei sociale staliniste. Aceste două ultime etape, aflate într-o conexiune directă, vor pecetui, în cele din urmă, sensul întregului proces. De aci însemnatatea raporturilor dintre revoluție și tranzitie, care le separă și le unesc, și care ar putea fi descrise astfel:

Mecanismele

Mecanismul direct al revoluției a fost spontaneitatea — mecanismul principal al tranzitiei pare să programarea ei de către instituțiile politice, începând cu statul. Potrivit acestei abordări, necesitatea tranzitiei pare să manifestă ca necesitate a unei strategii de tranzitie. Dezbatările pe această temă se rezumă la confruntarea dintre diferite proiecte strategice. Dar să fie oare cu adevărat tranzitia către post-stalinism un proces al căruia unic mecanism posibil ar fi strategia și în a căruia desfășurare spontaneitatea societății nu ar avea nici un cuvînt de spus?

Cei aproape patru ani scurși după 1989 au constituit un interval de testare nu numai pentru diverse strategii — gradualism, terapie de soc, neo-liberalism etc — ci și pentru rolul general pe care strategia îl poate efectiv îndeplini în acest proces. Examinarea acestei experiențe parcurse arată că:

a. Toate strategiile testate s-au concentrat cu precădere asupra reformei economice. Diversitatea strategiilor s-a asociat astfel cu unitatea ierarhizării obiectivelor. De unde presupunerea că prioritatea reformei economice nu rezultă dintr-o opțiune strategică, ci din imperativul situației date;

b. Modificările pe care diferitele tentative de reformă le-au adus cadrului,

mecanismelor și agenților economici s-au dovedit care mai izbutite, care mai neizbutite. Dincolo de aceste variații stăruie însă un simptom general: în toate cazurile, independent de strategia adoptată, progresul reformei economice nu a antrenat progresul activității economice — ci dimpotrivă. Nepăsătoare față de strategii și doctrine, economia reală reacționează la varietatea stimulilor printr-un răspuns monoton: declinul;

c. Diverse guverne în diverse țări, sau în aceeași țară, au experimentat diferite strategii ale reformei economice fără a

Textul grupului *Un viitor pentru România* vede tranzitia epuizându-se în această primă fază. Diagnosticul se bazează pe constatarea unui început de stabilizare a situației date. Din păcate, faptele pe care se sprijină această constatare crucială nu sunt menționate. Elementele realității noastre, accesibile observației empirice curente, semnalează, în marea lor majoritate, o tendință generală contrară, spre destabilizare.

Aș aminti, în această ordine de idei, secvența istorică integrare/dezintegrare/reintegreare, pe care o străbat, după Karl

asemenea sărăcie a cunoștințelor, mai potrivită decât o concluzie mi se pare o ierarhizare a necunoscutelor. Cele mai discutate dintre marile necunoscute ale tranzitiei sunt: a) Cât va dura? și b) La ce va duce?

În limitele impuse de sărăcia amintită, răspunsurile cele mai plauzibile mi se par:

a) Tranzitia va dura atât vreme cît rolul principal în reglarea activității economice nu va fi trecut de la mecanismele reziduale ale stalinismului la mecanismele alternative emergente, și cît comportamentele individuale nu se vor fi adaptat în suficientă măsură acestui transfer.

b) În privința destinației finale a tranzitiei, preferințele noastre sunt mult mai numeroase decât mijloacele de a le realiza. Pentru motive care ţin de ineditul situației istorice, mi se pare puțin probabil ca tranzitia să ducă fie înapoi la stalinism, fie la un capitalism de tip occidental. Mai probabil pare sănătatea ca pe parcursul tranzitiei să treacă de la fluiditatea la stabilitatea structurilor sociale și economice, de la prevalența tendințelor spre haos la o ordine socială funcțională, de la dezagregarea la agregarea aparatului productiv pe o bază diferită de cea a stalinismului. Din ceea ce precede se poate reține că în opinia mea, tranzitia nu poate fi „dezechivanță” între „decrearea” sau continuarea ei nu fac obiectul unei opțiuni. Pe de altă parte, societatea nu se poate impotrivi spontan într-o fază a tranzitiei în care forța impulsuilor dezintegratoare pune în pericol condițiile cele mai elementare ale socialității.

Prin esență ei, tranzitia este o stare inherentă tranzitorie. Acțiunea agenților sociali o poate scurta sau prelungi, dar nu o poate nici evita, nici perpetua.

Johannes Aventinus

obține însă rezultate la fel de diferite. Inspirată de strategii variabile, reforma economică produce efecte cu precădere similare, pe termen scurt disfuncționale. Cele mai perturbatoare dintre aceste efecte, dacă nu anti, măcar trans strategice, sunt tendințele spre scăderea producției și a productivității, spre inflație și spre șomaj;

d. Deși sub multe aspecte distințe, în esență lor aceste tendințe se caracterizează prin constantă și prin ubicitate. Iată de ce explicarea lor nu se poate restringe la erorile sau incompetența unor actori, sau la imperfecțiunile fiecărei strategii. O altă explicație, greu de ocolit, ar fi aceea că o dată cu impulsurile introduse de strategii, acționeză, adesea în contrasens, impulsuri ale unor mecanisme spontane.

Așadar tranzitia spre post-stalinism nu anulează spontaneitatea socială. Aceasta persistă, dar ea pare să reprezinte deocamdată mai puțin o spontaneitate a tranzitiei decât o tendință spontană de supraviețuire a structurilor staliniste incomplet anihilate.

Ritm

Ritmul revoluției este instantaneitatea. Ritmul tranzitiei este procesualitatea. O posibilă caracteristică a procesualității este defazarea. Nu există informații care să poată susține o propunere de periodizare. Dacă acceptăm ipoteza tranzitiei, atunci putem accepta și că:

a) ea se află într-o primă fază, de început;

b) fazele care îl vor urma vor fi în bună parte distincte de prima.

Deutsch, societățile în tranzitie de la un mod de viață tradițional spre moduri de viață moderne. (Karl W. Deutsch, *Social Mobilization and Political Development* — in *The American Political Science Review* 55(3) September 1961, pp. 493—514). Noi ne găsim într-o fază a tranzitiei în care prevalează încă dezintegrarea: tranzitia nu continuă opera negativă a revoluției mai ales compensind-o, ci mai ales completând-o. Improductivitatea ei istorică nu degurge din pornirea ei de a se stabiliza, ci din incapacitatea ei de a confira stabilitatea diverselor tentative de agregare pe care le prilejuește.

Faza inițială a tranzitiei spre post-stalinism evocă stările de fluiditate conjecturală sau incertitudine structurală remarcată de M. Dobry în analiza lui asupra dinamicii crizelor. (Michel Dobry, *Sociologie des crises politiques*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1992, pp. 121—174). În actuala ei fază, tranzitia este o stare de extremă inconsistență a structurilor sociale. Societatea se poate stabiliza dispinsindu-se de structurile staliniste, dar nu se poate stabiliza dispinsindu-se de orice structuri integratoare. Ca atare stabilizarea tranzitiei în stadiul ei actual nu este numai iluzorie, ci și imposibilă.

Necunoscutele

Tranzitia de la stalinism la post-stalinism ne este atât de puțin cunoscută, încât nu suntem siguri nici măcar dacă ea reprezintă o realitate a istoricii ori o plăsmuire a mintilor noastre. Cu o

Pavel CÂMPEANU is at present the executive director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and associated professor with the International Faculty at the Bucharest University. He became a member of the RCP before WW II, was arrested and imprisoned. Between 1944 and 1956 he worked in the party central apparatus, international relations. He has been invited for three times as *directeur d'études associé* by the Ecole de Hautes Etudes en Sciences Sociales in Paris, and gave courses and conferences in many American universities. Without leaving Romania, he published in the USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Syncretic Society, The Origins, The Genesis and Exit*, at M. E. SHARPE Publisher.

P.S. Erată cu întîrziere.

În Notele mele asupra P.C.R. s-au stresat cîteva greșeli de tipar care mistifică sensul. Ca atare, îi rog pe foșii și, eventual, viitorii cititori să citească:

La p. 18 col. I par. I în loc de *eminența iminență*

in loc de *valorile: valorile*

par. V în loc de *dezarmează: dezavucază*

par. VI în loc de *Noi ne putem ridica: Noi nu ne putem ridica*.

La p. 18 col. III par. IV în loc de *se intercepțează: i se intercepțează*

in loc de *toate efective: toate competențe efective*

par. V în loc de *șeful: șoferul*

pct. 4 în loc de *utenților: ceteștilor*

pct. 5 în loc de *clase associate: close associate*

La p. 19 col. I par. I în loc de *și-i apropiase: și-i apropiase*

par. IV în loc de *inițială: inițiată*.

AVEREA ȘI PROPRIETATEA

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Imbogății-vă! a indemnăt un cunoscut om politic de la tribuna Parlamentului. Și nu s-ar zice că, pînă atunci, românii sătuseră cu mîinile în sin. După 1989, visul multora — al majorității? — a fost și rămine să facă avere. Poganele, mașina, casa, vila, tractorul, banii, cit mai mulți, sănă probleme la ordinea zilei. Așa cum s-a dat drumul la revistele sexy, cum e democrație și economie de piață e voie să facem și avere. Judecind după comportamentele curente în acumularea bunurilor, care combină căratul rulmenților în buzunare cu îmbulzeli la ușa ambasadelor și *hatal* ultimei cărămizi din sediul CAP-ului cu scoaterea din țară a operelor de artă, românul pare a se fi pregătit de cind lumea pentru perioada de tranzitie. Dacă pentru învățarea democrației i s-au ursit 20 de ani, pentru tranzitie, el n-a avut nevoie nici de elementarul curs de alfabetizare. Am realizat pînă acum o tranzitie exemplară, cu aproape toate greutățile, piedicile și fenomenele negative care, era de presupus, trebuiau să existe și să se întâmple. De ce pentru tranzitie ne-am prezentat cu lectia învățată? Există ceva anume, pe măsură determinismele sugerate îndeobște, care marchează modul în care ne construim realitatea socială, de trei ani încoace?

Răspunsul meu la această întrebare este pozitiv.

Orientarea fiecărui în societate și, deci, față de ceilalți, se bazează pe aplicarea experienței personale realității în care trăiește, pe acordarea unui sens acțiunilor sale și ale celorlalți. În fiecare moment, realitatea pe care o trăim este preinterpretată. Noi folosim stocul nostru de cunoștințe și de scheme de acțiune nu pentru a decodifica realitatea obiectivă, ci pentru a construi noi genealogii de experiențe. Fiecare experiență nouă este rodul experienței generale dobîndite și e proiectată potrivit cadrelor de relevanță interpretativă interioare acesteia. Cea mai mare parte a cunoștințelor pe care le avem nu sunt însă rodul experienței noastre directe. Ne-au fost transmise și ne-am însușit categorii, credințe, scheme de acțiune — într-un cuvînt sisteme de relevanță pentru experiența noastră personală — ale altor persoane, ale grupului de apartenență, ale societății.

Realitatea trăită în ultimii trei ani e una nouă. *Noutatea ei provine, în primul rînd, din faptul că stocul de cunoștințe pe care îl foloseam pentru a proiecta acțiunile, pentru a le interpreta și a forma genealogiile de probleme necesare experienței, nu mai constituie un cadru de revelanță eficient pentru orientarea noastră socială.* Nu suntem siguri nici chiar de faptul că sensul (subiectiv) pe care îl dăm acțiunilor noastre își găsește expresia adecvată în forma, pe care acestea o imbracă.

Partea tacită a stocului nostru de cunoștințe și de scheme de acțiune care asigura comunicarea socială în interiorul grupurilor și la nivelul societății s-a redus considerabil. A crescut însă partea explicită a acestuia, care trebuie intemeiată, descrisă, exemplificată și învățată. Or, această parte nu asigură de la sine și imediat formarea schemelor de acțiune, a celor raporturi tipice de sens, cum le numește Alfred Sutz, în concepția căruia își au originea presupozitii de la care pleacă acest text.

Ajustînd tipologia lui W.James cunoștințe aprofundate, individual clare și consistente, cunoștințe informative și credințe, ultimele, necritice și indubitative și avînd ca precădere funcții de integrare socială — stocul nostru de cunoștințe este inconsistent și în mare parte inadecvat nouului orizont social. Întrebarea pentru ce?, pe care W.James o consideră specifică numai primului tip de cunoștințe,

The individuals' information stock that has been formed in the old society is no longer a frame of reference for the interpretation of their social actions. The silent part of the information stock, the one responsible for social communication within groups, has been greatly reduced. In exchange for that, the explicit part of the information stock has increased, which needs to be internalized and learned.

The information stock typical of the transition is made up of an imposed references stock, emerging out of the new social horizon. It is structured on the themes of democracy, the market economy, freedom, etc. There is also a set of inherent references, which social actors voluntarily choose two components, the actor is in a continuous process of translation and combining, to build up his experience and reality.

le caracterizează astăzi, în cazul nostru, pe toate celelalte, ceea ce implică o critică a finalităților și, deci, predica suplimentare în semnificarea fiecărei acțiuni. Se pot închinde diverse proporții în combinarea celor trei componente ale stocului de cunoștințe, pentru indivizi și grupurile sociale. Un intelectual, având o experiență indirectă mai bogată, un stoc de cunoștințe profunde mai extins, o capacitate mai mare în realizarea genealogiilor de probleme pe bazele experienței genelare, înțelege mai bine ce se întâmplă și își proiectează acțiunile în mod corespunzător. Pentru un muncitor, cu o experiență indirectă necesară aleăturii unui nou sistem de relevanță mai redusă, cu un stoc de cunoștințe dominat de cunoașterea indubitabilă, acum inconsistent, a proiecta o acțiune este o chestiune mai dificilă etc.

Dar nu aceasta este problema.

Actiunea fiind o luare de poziție către viitor, lucru pe care astăzi îl simțim nemijlocit este formulată, proiectată. Prin proiectare nu trebuie neapărat să înțelegem operațiunile standardizate ale tehnocratului, ci apelul obișnuit pe care actorul îl face la stocul său de cunoștințe pentru a actiona. El se mișcă într-o lume dată, familiară, fixată în aceste cunoștințe și o lume anticipată, străină, asupra căreia extinde garanția semnificațiilor și regularităților pe care le știe dinainte, nu construind-o în conformitate cu ele. Într-o societate stabilă, cîmpurile posibilului și ale probabilului sunt deja selecționate în schemele de acțiune de către individul dispuse. Orice experiență care îi contrazice așteptările — contrazicerea fiind la rîndul ei definită în sistemul lui de relevanță — este rezolvată prin reducerea ei la scheme de acțiune familiare. Lucrul acesta este evident în procesul interpretării acțiunii celuilalt. Studenții să se ocupe de învățătură, spun oamenii de bine și să nu se apuce de politică. Bine le-au făcut minerii tiganilor, căci au ajuns să ne incalcă etc.

Asemenea interpretării nu trebuie văzute însă ca automate și neproblematice. *Cunoștințele indubitabile* sunt puse sub semnul întrebării nu doar în cazul unor situații cu totul și cu totul exceptionale, ci chiar și în situații obișnuite. Fiecare individ acceptă că sistemul său de cunoștințe este incomplet. De asemenea, în cadrul oricărui stoc de cunoștințe, există componente care ghidăză învățarea socială. Încercările de a găsi de a vîză sensul acțiunii, altui actor, ale unui dușman care se arată prietenos de exemplu, implică genealogii alternative de probleme. Stocul de cunoștințe nu este, și, adăun, înțepenit în structuri irevocabile. Componentele sale sunt continuu supuse încercărilor experienței. Guvernările noastre tocmai de aceea nu lasă oamenii să gîndească singuri. Ei își să se ofere întotdeauna realitatea gata interpretată. Toate acțiunile de manipulare în perioada care s-a scurs de la 22 decembrie s-au bazat pe pre-interpretarea oricărui fapt social potrivit unor clișee de relevanță favorabile

puterii. În definitiv, tot românul a fost deschis, sau și-a propus să fie deschis, la experiență indirectă, dormic să învețe democrația și economia de piață. Îmi amintesc că de mîndri erau unii oameni că **România** avea intelectuali asemenea celor pe care tocmai îi văzuseră la televizor și că de înverșunătoarea dușmanii ai lor, personali, îi considerau apoi, după cîteva săptămâni. Există, aşadar, o componentă în stocul nostru de cunoștințe, la acea vreme, deschisă spre învățarea și asimilarea discursivă a unor scheme de acțiune, repede blocată prin actualizarea unor judecăți din anii comunismului.

Oricum ar fi însă, stocul de cunoștințe și de scheme de acțiune însușit în acei ani nu mai asigură cadrul interpretativ suficient pentru proiectarea și interpretarea acțiunilor noastre. Multe dintre aceste cunoștințe nu mai folosesc la nimic. De pildă, cum să te folosezi la învățămîntul ideologic. Dintre cele care rezistă, multe sunt considerate un rezultat al inerției vechilor mentalități, rămășită sau moștenire a vechiului regim. Altele cum ar fi politicianismul, par să fi avut calitatea unor sporii, rezistență la înghețul comunist și care, odată ajunși pe un teren propice, au început să se dezvolte. Altele, nu le mai enumăr, ar intra în specificul nostru național. Totuși, cele mai multe sunt cunoștințe familiare în corespondență cu situații de viață generale, relații de familie de exemplu legate de adaptarea socială, cum ar fi pusul sacoșei lîngă vitrina lăptăriilor de la trei noaptea, sau de integrare socială, cum ar fi respectarea legilor statului.

Nu rezistența acestor componente ale stocului de cunoștințe, iarăși, e fenomenul cel mai interesant.

În inserția experienței noi în experiență trecută, dacă privim din perspectiva interpretării, și a proiectării experienței noi, dacă suntem în planul acțiunii propriu-zise, există un număr de scheme de acțiune bine însușite, dacă vrem să analizăm sensul, și de cunoștințe, dacă analizăm proiectul, caracteristice fenomenului de tranzitie.

Într-o descriere că mai economică, stocul de cunoștințe și de scheme de acțiune specific tranzitiei se compune dintr-un set de referințe impuse, provenit din nou orizont social, exprimate în temele democrației, economiei de piață, libertății etc. În curs de învățare și experimentare, și un set de referințe intrinseci, pe care actorii sociali le aleg în mod voluntar din *vechiul* stoc de cunoștințe pe care îl au la dispoziție, considerindu-le susceptibile de a semnifica mai adevărat sau de a le favoriza realizarea proiectelor. Între aceste două componente actorul desfășoară o activitate de traducere și de combinare. Această activitate este foarte vizibilă în rîndurile așa-numitei pături active a populației, care rezolvă problemele proprietăților afaceri cu un ochi încruntat la mecanismele economiei de

piață și cu celălalt jîntă la mecanismele corupției. Problema unor asemenea rezolvători e de a găsi în *vechiul* stoc de cunoștințe acele scheme de acțiune compatibile cu sistemul de referințe împuști de a le folosi că mai eficiență.

Pentru a închide cercul acestui text vom da un exemplu privind simetria între două teme, una ținând de setul de referințe impuse — proprietatea particulară (capitalistă) — și de setul de referințe intrinseci — avere.

Proprietatea particulară corespunde comportărilor și acțiunilor specifice pieței, fiind un element al acesteia Averea, în schimb, e de natură domestică. Principalele ei atribuții fiind legate de consum, de tezaurizare, de prestigiul și, eventual, de autoritatea socială.

La noi, există o puternică aversiune față de proprietatea particulară (capitalistă), dar există și pomirea irepresibilă de a face avere, de a acumula bunuri. Acumularea de bunuri, aproape pe orice cale, intră în definițiile tacite și, deci, legitime sociale, ale interesului personal. Cătoate această, o știe oricîne, principiul și moartă și capra vecinului face parte din cadrul de referințe naționale.

Imposibilitatea de a crește posesiunea individuală peste anumite limite și de a-i atribui următorul rol decît acela de a asigura consumul, impozitele și tezaurizarea, a fost o caracteristică a societății comuniste. Această cenzură a generalizat schemele de acțiune, să le numim non-oficiale, de la sectorul economic în care operaș, destinate achiziționării de bunuri, tezaurizării, sat valorificării lor potrivit regulilor economie non-oficiale. Gospodina avea tehnică ei de a-și face rost de carne și de televizor în culori, bișnițarul tehnică lui de a-și rula afacerile, activistul de a obține maximul de rentă din funcția ocupată și.a.m.d. Din stocul de cunoștințe, și nu numai din cînd dobîndite în școlile Securității, au apărut multe averi-proprietăți ale tranzitiei.

Înscă să cred că aversiunea cumva de natură mai profundă, față de situația materială a celuilalt, este specifică societăților care socializează proprietatea, numai sub formă ascendenței sociale pe care o dă masa bunurilor și independența consumului. Tradiția societății românești conține, în afară comunismului, și un alt model economic, închis, acela al obștilor sătești. După cum o descrie H.H.Sthal organizarea în devălmășie a satelor românești era caracterizată de posesiunea în comun a cîmpurilor, pădurilor și apelor (cîmpurile erau cultivate individual, pădurile și apele rămînind în folosință comună). Comportamentele economice ale acestei societăți trebuie să fi corespunzătoare numai necesitățile domestice. Dincolo de aceste limite ele trebuie să fi fost un atentat la cutume. Reacția conservativă, de autoapărare se îndrepta astfel împotriva independenței consumului, observată la vecin și la creșterii autorității sale în obște. Cum cluburile socialiste de la sate nu apăruseră, se apela, nu-i așa, la stocul de cunoștințe familiar: să dea Dumnezeu, să moară și capra vecinului.

Romulus BRÂNCOVEANU
(born in 1957), he graduated the Faculty of Philosophy and History (University of Bucharest); senior researcher at the Institute for Educational Sciences; he publishes articles and political analyses in *România liberă*, *Contrapunct*, 22 etc.

PARTIDA CONSERVATOARE

GABRIEL IVAN

Viața politică a perioadei de tranziție este dominată de confruntarea dintre cei ce vizează conservarea comunismului și partizanii Reformei. Iată unul dintre stereotipurile reflecției politologice de la noi și de acasă. În timp ce în Rusia reformatorilor Gorbaciov și Eltsin, interpreții rolului negativ (conservatorii vechiului regim) au fost nominalizați în persoana tovarășilor Ligaciov, Ianaev și mai recent Hazbulatov, în România tovarășului Iliescu departajările nu sunt atât de clare sau, în nici un caz, atât de explicite. Există în arena noastră politică o tabără a nostalnicilor comunismului? Sau mai exact spus: *cei pe care obișnuim să-i plasăm în această tabără vizează întradevăr regenerarea sistemului comunismului?*

Chiar numai simpla parcursare a gesturilor publice ale personajelor principale ale **partidei** conservatoare ar îndreptăți un răspuns negativ la această interogație. Fostul secretar al organizației de bază a consiliului de Stat al Planificării, *rotit* momentan de către Partid în funcția de prim ministru al României înfioră de ună zi sindicatele pe motiv că ar pune băte în roatele Reformei. O făcuse, cu trei săptămâni înainte și împotriva opoziției parlamentare. Conform declarațiilor lui **Liviu Tureu**, un om destul de important în ierarhia fostei Securități, *onorabilă instituție* este reprezentată în virful statului major al sus numitei Reforme prin persoana dlei. **Mișu Negrițoiu**. O parte dintr-o vocile opoziției îl consideră pe dl. **Negrițoiu** un reformator veritabil; prin convingeri, stil și vocație. Înaltii demnitari comuniști **Ion Iliescu** și **Dan Marșan** care reprezintă, în viziunea mediilor F.S.N. și *Convenției Democrație*, tătonii celebrei *aripi conservatoare* se legitimează ca "oameni politici prin misiunea istorică a realizării Reformei. Si, ca tot politicianul român din fază de tranzitie, abuzează din plin de retorica reformista. Pe ogorul aceleiași Reforme asudă — e drept foarte urât miroitor — și cei doi (ex) propaganisti ai ceaușismului C.V. **Tudor** și **A. Păunescu**, actualii lideri de opinie ai aşa ziselor partide național-comuniste. Ascensorul Reformei î-a săltat pe foștii lachei ai lui Ceaușescu în fruntea bugetelor. Precum proletarii din manifestul lui **Karl Marx** ei au cîștigat totul: cîte un loc în parlament, cîteva terenuri, cîteva pînă legiu, cîteva locuri variu, cîteva imobile, cîteva posturi și partide etc. etc. și le-au rotit, în mod obiectiv, în conturile lin banca și cîteva mii. Doar o astă doză de nedreptate nu poate suporta tot mărul teatrul de "conservative".
Pînă într-un moment dat, într-o lungă coniacă sau prețnică, simbolistică rezistență împotriva opoziției — împotriva celor trei ani — din cîrindul acestor purtători ai "Reformei". Celul în mijloc, **Nicușor Nedelciu**, care a reușit să-și împună puterea — și pră come folu — în grădini al Revoluției ne democrație, să lăptu că nici foștii membri ai Comitetului Politic a secușorii nu să răspundă, într-o cîteva luni, intereselor economice, în afara sau împotriva Reformei. La fel sutele de securiști și de activiști anonimi care mișcindu-se cu mare dexteritate prin jungla tranzitiei și au insultat capitalurile acumulate în anii greci a totalitarismului. Cele două figură

Members of the secret police and of other old regime institutions are holding key reform-controlling positions. Many of considered to be against the reform are at the same time its main beneficiaries. Members of the former body politic are now interested in the continuation of the reform. Can we still make, given these circumstances, the distinction between conservatives and reformists?

This article analyses the motivations behind the political behavior of the so-called conservatives. According to the author, the conservatives are not seeking to maintain or rebuild the communist structures. Their main purpose, during the transition to capitalism is to keep reform under their own control.

dar și la socialiștii occidentali. *Constructivismul* împărtășește iluzia amenajării societății prin lege, decret sau ucaz, conform planurilor formulate în cabinetele puterii. Regăsim în demersuri reformator al *conservatorilor* aceeași încreștere dirijistă care caracteriza opera de construcție a socialismului: cooperativizarea agriculturii, industrializarea, edificarea omului nou. Coincidența nu este întâmplătoare în măsura în care o parte din planificatorii ororii totalitare s-au metamorfozat în lideri democrați sau în tehnocrați ai economiei de piață. De aici incapacitatea de a prinde că orice reformă viabilă se produce de jos în sus, printr-un proces de selecție, evoluție și autodezvoltare care angajează participarea efectivă a celor interesați; de aici blocarea sistematică a destrucțărilor și restructurărilor spontane care se desfășoară în societatea civilă, în lumea economică și în celelalte sfere ale socialismului; de aici idiosincrazia și înverșunarea împotriva politiciilor de tip liberal.

Apoi din inaderență originară a comuniștilor în raport cu principiile *pluralismului democratic*. Aceste principii atutăcează dreptul forțelor politice alternative de a concura cu puterea constituțională pentru adjudecarea competențelor de decizie în stat și dreptul de a formula opiniuni politice fundamentale: de exemplu, opniunea monarhică sau accelerarea procesului de privatizare. Adeziunea la forme de *pluralismul democratic* prezintă principalul jalon care separă comunismul de social-democrație; un jalon care actuala putere din România nu poate să-l depășească. Din momentul în care în decembrie 1992, Ion Iliescu arborbea înspre pluralismul de opiniie în cadrul P.S.N. și pînă în primăvara anului 1993, când parlamentul majorității înverbiau de la înălțat rea moțiune de cenzură împotriva lui Iliescu, un fel de situație a stat așa zisă observatorii sătuleni înțeleau în modul său înimismul *pluralismului socialist*. Acest tip de pluralism era totul de a critica și de a cerni sugetul particulei conducerii. Se poate vedea faptul că în evenimentul tăză de participare la convorbiri democratice, orice din sujul care le-a fost acordat (de stat sau de critic al puterii) prima oară parte părea probabil succes electoral. Documentul președintelui Iliescu vor face apel la mijloacele neoconstituționale pe care le au la dispoziție pentru a și păstra monopoul asupra controlului schimbării. Au făcut-o de altfel în momentul desprinderii unei grupări liberale în interiorul fostului P.S.N. și o fac în mod similar prin diversurile întreprinse în cadrul electorale. Principiile *pluralismului*

Aripa anti-reformistă nu poate scăpa din mină. Reforma comunismului pentru că ar pierde astfel și profitul acestieia. Reforma constituie cea mai importantă operațiune de redistribuirea a avuției naționale și de restructurare a ierarhiei sociale după cutremurul din anii '40 și '50. Se împart proprietăți, demnități, poziții în viitoarea elită economică și politică a țării. Nu trebuie să fi un foarte bun sociolog sau economist pentru a ști că acum se naște nu doar clasa de mijloc care (în condițiile unei societăți capitaliste periferice) va fi destul de subțire dar și clasa suspusă: burghezia română a secolului XXI. Cel mai important proces social al tranziției este reciclarea în bloc a fostei pături conducătoare. Reușita acestui proces depinde de conservarea, cel puțin pentru un deceniu, a controlului asupra trecerii la capitalism. Sub înaltul patronaj al **Palatului Cotroceni**, fosta clasă dominantă este basculată zi de zi și ceas de ceas și în proporție de masă în virful viitoarei piramide sociale: toate strategiile de închetinire a reformei și dinamitarea politiciilor de epurare care caracterizează în mod normal orice perioadă revoluționară îau oferit răgazul necesar schimbării la față. Obiectivul fundamental al conservatorilor nu este conservarea comunismului, ci dezideratul exprimat în folclorul politic actual prin formula *la vremuri noi tot noi*.

Mult mai operantă pentru departajarea principalelor tendințe care se confruntă în viața noastră politică ni se pare, distincția propusă de unul dintre apropiații lui **Gorbaciov**, regizorul **Alexandr Gelman**, între cei care vizează democratizarea sistemului și cei care urmăresc numai liberalizarea acestuia. *Democratizarea* militează pentru redistribuirea puterii, drepturi și libertăți, crearea unor structuri independențe de management și informare. *Liberalizarea* își propune conservarea sistemului administrativ într-o formă mai atenuantă. *Liberalizarea* este un pumn nestrîns, dar mîna este aceeași și în orice clipă s-ar putea închide la loc.

În ce ne privește, este de presupus că directiva care va comanda *strângerea puninului* în România va veni dinspre răsărit — dar ea nu pare o chestiune de actualitate. Miza demersului reformator, în intervalul de timp pe care îl avem la dispoziție prin continuarea proceselor de liberalizare din C.S.R., este consolidarea conditioriștilor sociale care determină imposibilitatea reculului: consolidarea pluralismului economic, social și politic. Despre acest tendință se schimbă și despre alte naivități strategice de care dispun forțele democratizării, cu altă ocrazie.

Gabriel IVAN, born in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest.

REFORMA SPONTANĂ

VARUJAN VOSGANIAN

Cele trei guverne care s-au succedat din decembrie 1989 și pînă în prezent marchează tot astfel de etape ale reformei economice în România. Dincolo de controversele născute în jurul său, controverse legate și de aspectul adesea tulbură al evenimentelor politice. Guvernul Roman a fost acela care a luat cele mai numeroase inițiativă în scopul destrămării sistemului economic socialist. *Vîrfurile* legislative demarate de acest guvern au fost: Legea privind transformarea unităților economice sociale în societăți comerciale și regii autonome, Legea privind regimul investițiilor străine, Legea privatizării și Legea fondului funciar. Aceste legi cu deosebire ultimele două, au stîrnit dezbatere furtunoasă, opoziția parlamentară contestând justitatea unora dintre prevederile adoptate. Totuși, ele au avut darul de a declanșa unele procese ireversibile care au creat breșe de necontestat în sistemul etatist, centralizat.

Cea de-a doua etapă, marcată de guvernarea Stolojan, a stopat procesul legislativ reformator, concentrîndu-se asupra reformei monetare și asupra macrostabilizării economice. După o perioadă de relativ succes, care s-a caracterizat prin unicitatea cursului de schimb și convertibilitatea limitată a monedei naționale, această politică a eşuat, nefiind susținută de o reformă adecvată la nivel microeconomic. Un alt motiv al eșecului l-a constituit sirul de concesii pe care Guvernul a fost nevoit să le facă în perioada iunie-septembrie 1992.

La nivel doctrinar și strategic, Guvernul Văcăroiu reprezintă o încercare de restaurare, prin temporizare și întărire a rolului statului. Reforma, în opinia actualului Guvern, cade exclusiv în sarcina executivului, ritmul, profunzimea și întinderea transformărilor structurale ținând de voința forțelor politice conducătoare.

O privire atentă asupra realităților economice românești arată că lăsările nu stau tocmai așa. Reforma a început de a mai fi monopol de stat. Mai mult decât atât, reforma extra-guvernamentală, spontană, apare ca segmentul cel mai viabil, mai dinamic și mai flexibil al tranzitiei.

Dacă perioada guvernării Roman a fost caracterizată printr-o precumpărare evidentă a reformei legislative și instituționale, este evident că în ultima vreme există dezvoltarea acestui nou tip de reformă, pe care l-a numit de jos în sus. Explicațiile acestui proces sunt, printre altele:

— prevederile legale ce au permis dezvoltarea inițiativei private;

— capacitatea de autogenerare pe care o are capitalul privat;

— ineficiența economiei de stat;

— caracterul de absorbție al pieței, datorat decalajului dintre cerere și ofertă;

— diversificarea relațiilor de piață;

— neputința Guvernului de a controla mersul reformei, de a înțelege și de a reacționa prompt la stimulii pieței.

Reforma spontană se constituie într-o adevarată opozitie economică ce acționează simultan cu opoziția politică. Față de reforma guvernamentală, acest tip de reformă prezintă o seamă de particularitate, dintre care amintim:

1. Caracterul său ireversibil. Stoparea și anihilarea ei nu se poate face prin mișcări concordante cu sistemul legislativ constituțional și organic în vigoare.

The reform has ceased to be a state monopoly. An extragovernmental, spontaneous reform has emerged, which has become the most dynamic of the transition. The spontaneous reform is emerging as an „economic opposition”, simultaneously acting together with the political opposition. It has a certain number of characteristic traits, which make the object of this article.

noi, cît pentru a-și spori viteza de rotație în domeniile inițiale. Capitalurile ce dau substanță reformei spontane nu se implică pe piață bancară datorită imposibilității în care se află moneda națională de a îndeplini funcția de rezervă.

12. Reforma spontană are un nivel de instituționalizare extrem de redus. Comportamentul ei amintește de modelul concurenței perfecte a liberalismului clasic.

Riforma spontană nu poate fi confundată cu sectorul privat. Ea este doar un atribut al acestuia, cu referire directă la mobilitate și la eficiență. Reforma spontană nu trebuie confundată niciodată cu acumularea primitivă de capital, având, de această dată, o acoperire mai largă. Acumularea este doar latura sa cantitativă, dimensiunea calitativă constând în diversificarea și perfecționarea relațiilor pieței libere.

Această reformă ce evoluează în afara acelei controlate de Guvern și este în continuă expansiune nu a fost încă evaluată. Dificultatea unei atari evaluări nu constă numai în motivația de ordin statistic sau fiscal ci și în faptul că riforma spontană nu trebuie căutată numai la nivel ontic ci și în străuturile profunde ale ontologiei sociale, la nivelul inclinațiilor, așteptărilor și modelelor comportamentale. Spre deosebire de reforma guvernamentală ce cuprinde o notă de populism și demagogie, reforma se caracterizează printr-o concordanță între vectorul economic și cel comportamental, aceasta din urmă nefiind distorsionat de ideologie.

Evaluarea reformei spontane are o mare importanță din punct de vedere politic. Această opoziție economică constituie o mare sursă electorală neexplorată, corespondentă sâu politic nefiind încă localizat. Am convingerea că acele partide de opoziție se vor întări și vor avea șanse reale de a prelua puterea și se vor preocupă de evaluarea și captarea intereselor agenților reformei spontane. Având tendințe relativ omogene, indivizi implicați în acest tip de reformă pot constitui un electorat influent, cu o puternică dimensiune intențională. Fiind deja exersați în concurență de piață, ei au căpătat și discernământul necesar de a căuta în politică ceea ce îi interesează în mod clar. Ei sunt cei care în viitoarele campanii electorale, vor căuta în spatele charismei și demagogiei, programe politice pragmatice. Să nu pot fi amânați decât o singură dată.

Doctrina care ar putea capta electoratul aparținând reformei spontane este, în primul rînd, cea liberală. Această lucru-l-ar putea realiza și o doctrină creștin-democrată, în măsură în care ea și-ar propune să promoveze o etică a economiei de piață.

Varujan VOSGANIAN, 34 years. Graduate of the Academy of Economic Studies (Department of Commerce), and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). V. Vosganian is currently in a Ph. D. program. He has authored over 200 articles on political economy, politics and various essays.

Ulrich Zwingli

2. Din punct de vedere al proprietății, această reformă este localizată aproape exclusiv în sectorul privat.

3. Ea îmbrăcă atât forme legale cât și forme nelegale. Principala formă nelegală de manifestare o constituie economia ocultă, ce scapă indicatorilor statistici și prevederilor fiscale. Oricât ar părea de ciudat, acest tip de economie contribuie totuși la perfecționarea relațiilor de piață liberă.

4. Reforma spontană constituie un mod de rezolvare a contradicției dintre declinul macroeconomic și comportamentul nativ optim al indivizilor, ducând la rezolvări punctuale atât crizelor economiei românești.

5. Se regăsește precumpărator la nivel microeconomic.

6. Are un nivel sporit de eficiență, față de cea medie națională, și contribuie la diminuarea entropiei sistemului economic.

7. Este, categoric, antiinflaționistă.

8. Contribuie la apariția unor mutații sociale, în principal prin consolidarea clasei de mijloc.

9. Nu are, pînă în prezent, o vocație politică precisă. Subiecții reformei spontane au un comportament politic ce poate fi apreciat drept pasiv.

10. Se manifestă cu precădere în sectoare unde oferta intră în contact cu cererea finală: comerț, servicii, intermedieri, consultanță.

11. Capitalurile nu se comportă în funcție de un orizont anticipativ. Ele nu sunt folosite atât pentru a investi în domenii

DILEMMAS OF STABILIZATION POLICY IN ROMANIA

DANIEL DĂIANU

Initial conditions in the transforming economies are not unfrequently paid insufficient attention. This is quite puzzling since differences in the contents and results of the currently undertaken stabilization policies can be significantly related to dissimilar initial conditions. The countries in the region have different histories under command planning (communism) when judged in terms of relaxation of direct controls (partial reforms) and economic policy choices. The different histories explain why market ingredients (institutions) vary among the national environments and, also, why macro- and micro-disequilibria differed among them on the eve of the *Big-Bang* of 1989.

Thus, **Hungary** is the classical example for reforms evolving within the system and the former **Czechoslovakia** is conspicuous for the ability of central planners to keep macro-disequilibria under relative control though, for the latter country, dynamic losses (measured as against the pre-communist legacy and the investment rates during the last four decades) are much higher. Unsurprisingly both countries have fared better than the rest in their stabilization programs.

counter to the very logic of functioning of the domestic economy and a *sui generis shock-therapy* in the eighties. At the end of that decade the Romanian economy was one of the most tightly controlled and centralized in Eastern Europe. The Ceaușescu regime deprived the country of the experience of any significant economic reform, leaving the administration tied to a Stalinist model that had by that time been abandoned by almost all other countries in the region. In addition, the economic policies of the regime further distorted the economic system (D.G. Demekas and M.S. Khan, 1991, p. 8).

The start of the eighties highlighted the grand economic debacle: the external shocks-like the brutal rise in the oil price, or the sharp increase of world interest rates — that were mitigated by external financing for a while only accelerated the decline of the economy. External debts stood at over 10 billion dollars. Ceaușescu rejected any suggestion of market inspired reform that could have improve the performance of the economy and its export capacity. It does make sense to surmise that this attitude made very difficult any attempt to reschedule external debts. Getting rid of the whole external debt

decade: \$ 0.5 billion in 1987, \$ 2.9 billion in 1988, \$ 1.2 billion in 1989. This is a clear case of overreaction in internalizing the external debt, with deleterious effects on the whole economy.

This extraordinary *shock-therapy* — unprecedented in the world — was enforced through a considerable squeeze on domestic absorption, on both consumption and investment.

Since immiserising growth limited the potential to raise exports, the targeted trade surpluses were achieved through very heavy cuts of hard currency imports. Apart from the reduced level of investment, the growth possibilities were impaired also by an unusual curtailment of imports of machinery and equipment from the western countries. By using a Laffer-curve-analogy it can be said that a heavy *overtaxation* of domestic absorption took place during those years which showed up in lower growth rates of production, lower welfare (consumption), bigger domestic disequilibria (both seen and hidden); shortages were on the rise in both production and consumption.

Official figures do not convey the extent of the harm done by this *overtaxation*; these figures do not catch the effects of the decline on the quality of resources used — partially, as a result of import substitution and import switching (from CMEA countries). The actual loss of output was obscured considerably by rising costs of production that transferred into higher nominal values of goods and, thereby, inflated artificially the nominal GDP.

The welfare effects of the *shock-therapy*, too, can hardly be captured by statistics for they express several interlinked phenomena: the reduced available consumer goods because of net exports (the net foreign balance was 7% of GDP during 1985—1987 and attained 9.5% in 1988, the peak level for the decade), the loss of utility caused by the softening of certain goods (of output, in general), forced substitutions and forced delays in consumption, the change in the utility perceptions (preferences) of the consumers, due to demonstration effects and changes in availabilities of goods. The impact of the *shock-therapy* on the average citizen is indicated by his patterns of consumption in 1989: food expenditure, 50%; clothing and shoes, 13%; energy, 7% etc. Essentials of life held a disproportionately high share — in comparison with countries of similar income per capita levels — which cannot be attributed to spillovers caused by distortions in relative prices.

The eighties brought about a substantial increase of the monetary overhang. Estimates that use the income velocity of broad money held by households as a proxy for the degree of forced savings of the population suggest that up to 1/3 of money balances were held involuntarily. Relatedly, I wish to emphasize another phenomenon: the existence of a suppressed excess demand under the guise of forced substitutions in consumption. When demonstration effects in consumption are strong, the supply-constraint is not absolute and the structure of consumers preference is quite stable (the discouraged consumer effect is much less significant than what might be presumed in conditions of intensified shortage over long periods of time), the elasticities of substitution in

consumption are sufficiently low for consumers welfare losses to be considerable. The monetary overhang and the hidden excess demand formed a disequilibrium on the side of household demand (the pent-up demand). This repressed demand put a tremendous pressure on the balance of payments after December 1989, when consumers were able to switch their preferences in favor of tradeables. If the excess demand is combined with the unaccepted (by the population) drop in consumption, during the 80s, one gets a feeling for the magnitude of the urge to return to normal paths and patterns of consumption, which took concrete shape once the command system began to crumble.

The ten years of debt internalization accentuated the decline of competitiveness of the economy, disequilibria among sectors and shortages increased, the people's plight went beyond imagination; the country imploded. **Romania** was a laggard among her neighbours as to the institutional prerequisites for helping post-communist transition, the psychological preparedness of the population for abrupt change, and the social base for market reforms. Moreover, the *shock-therapy* of the eighties created among people very high expectations for an immediate and substantial improvement of material conditions after a change of the rules (or of the regime), which signalled a high degree of intolerance for new austerity measures.

Internalization of external disequilibrium and the extreme overreaction of decision-makers were the major trait of economic policy in Romania in the 80s. Almost symmetrically, the most salient feature of economic life after December 1989 is a major reversal of the abovementioned phenomenon: an externalization of domestic imbalances. What happened in **Romania** in a relatively short while (1 year) is also unique among her neighbours: from a current account surplus in hard currency of \$ 2.864 billion in 1989 the country moved to a deficit of — \$ 1.656 billion a year later. The turnaround is absolutely astonishing if the size of foreign trade is taken into account — in 1989 exports and imports in hard currency totalled slightly under \$ 10 billion. Thus, the reversal meant almost 45% of the foreign trade turnover in 1989.

I have already highlighted the roots of this situation which go into the previous decade: there was a tremendous pressure from below to consume tradeables, to reduce exports and boost imports of both consumer and intermediate goods. The switch in favor of tradeables was almost instant and hardly stoppable; it was strengthened by a shunning of domestic goods syndrome (foreign goods, apart from quality attraction, still mean — for many — prestige, status). Having been starved for years, consumers and producers reacted immediately to the new environment and their reactions forms one side of the story. The new environment in the making consisted of: decentralization of decision-making power (when soft budget constraints still operate!), a rapidly fading away of direct control devices (including fear and hierarchical links), an increasing fuzziness concerning property rights with trade-unions turning into key-players and managers-monitors, a very liberal trade

(continuare în pagina 13)

1526
VIVENTIS POTUIT DVRRERIUS ORA PHILIPPI
VENTEM NON PCTVIT PINGERE DOCTA
MANVS

Philipp Melanchthon

Romania, under communism, stands out for its unflinching adherence to Stalinist precepts of economic policy, its isolationism, its industrial policy choices which ignored blatantly comparative advantages, its trade policy choices that ran

became the paramount goal of his economic policy. Moreover, it was decided that no effort be spared in order to reach this goal as soon as possible. How haunting the goal became is proved by the size of prepayments in the latter half of the

(urmăre din pagina 12)

and foreign exchange regime and a much overvalued exchange rate. External shocks, including the effects of the CMEA collapse and the Gulf war (Irak) was a major trading partner and debtor of Romania, played a major part as well.

But there is another side of the story that needs to be highlighted. The policy-makers complicated the state of the economy by commission and omission. By commission since they practiced a brand of populist macroeconomics, faltering in the face of pressures from below, but lured also by the elections held in May, 1990. This resulted in high laxity in conceding wage rises, and introduction of the five days workweek, though output was plummeting, maintenance of wideranging price controls and of a much overvalued exchange rate, and mismanagement of the foreign exchange reserves. At the end of 1989 foreign exchange reserves stood at more than \$ 1.7 billion; these went down to under \$ 400 million at the end of 1990. By omission for one can hardly talk about real attempts to stabilize the economy before November, 1990. Trying to sum up one can say that both aggregate external disequilibrium and aggregate internal disequilibrium increased with microdisequilibria partially alleviated by substantially increased imports. Much concern should have caused policy-makers the fact that *production was reestablishing an import-dependency unsustainable in the long run*. And this became obvious soon.

Events during that year showed a fundamental flaw of the system in transformation: the high degree of decision-making power of enterprises when these do not face hard-budget constraints and enjoy free access to hard currency. They also made clear the damage caused by an economic policy whose dimension of *benign neglect* was very high profile. November signalled the beginning of intentions of stabilization policy by a partial liberalization of prices and a devaluation of the domestic currency (from Lei 20/\$ 1 to Lei 35/\$ 1). But these measures followed by another package in January 1991, proved to be too little and too late.

Confronted with a free-falling economy and unable to contain growing disequilibria (unsustainable trade deficits, rising prices, vanishing investment) an IMF supported stabilization plan was introduced at the start of 1991. The government had, I think, no choice but to resort to such a plan since the looming trade deficits became more than threatening. With the benefit of hindsight it can be said that, in view of the large external disequilibrium, policy-makers have been constantly *under-reacting* to the dynamics of the economy.

Why did they under-react? The state of the economy in December 1989 and the high expectations of the populace after the *shock-therapy* of the 80s, obviously, blunted the resoluteness of the decision-makers to move swiftly with a comprehensive austerity program and comprehensive freeing of prices. Another possible explanation is that the government underestimated the seriousness of the situation for quite a while. And finally, the lack of foreign financing, paradoxically, instead of stimulating boldness, increased the degree of cautiousness.

A conceptually middle of the road (gradualistic) stabilization program took shape which meant essentially: tightening of the fiscal and monetary policy (though real interest rates remained highly negative), a tax-based incomes control policy, a new devaluation and two-tier exchange rate system (through the introduction of an interbank foreign exchange auctions system, in February 1991).

The program was ineffective in stopping inflation. Moreover, the real

credit squeeze, caused by the high jump in prices (after deregulation) followed by their steadily rising level (the price index reached 352.2% in October 1991 as compared to the moment of deregulation), did not help in moderating output decline. The volume of gross arrears increased exponentially reaching a figure approximating 50% of the GDP (measured in the prices of December 1991) at the end of year. At the same time, the spread between the two exchange rate persisted, exports continued to be sluggish whereas the CMEA trade virtually collapsed.

The end of the year brought about a *global compensation* as a means to reduce inter-enterprise arrears. Though the additional credit was mostly sterilized the fact brought to the fore the *moral hazard* issue. The only achievement of the program was doing away with the monetary overhang.

At the end of 1991 growing tensions were building into the system: an overvalued official exchange rate and an excessively liberal trade regime, too low prices for energy and raw materials which favored their overconsumption, insufficient inflows of capital to compensate the low levels of saving and the feebleness of investment. The strategic move of November 1991, the unification of the exchange rate, and the introduction of internal convertibility, became irrelevant in a short while, basically for the lack of supporting foreign financing and, very likely, for the choice of an overvalued rate. For several months the exchange rate got stuck at the Lei 198/\$ 1 rate that meant a growing imbalance between the supply of and the demand for foreign exchange an overhang of hard currency claims was stockpiling. Many exporters and importers found a way out by practicing barter deals, which introduced an *implicit* exchange rate into the functioning of the economy. This implicit exchange rate mitigated the pernicious effects of overvaluation. However capital flight and insufficient exports caused much alarm. The whole policy was in need of a major overhaul that, among other goals, should restore actual internal convertibility.

What came out of the decision-making process in the spring of 1992 provides, in my opinion, a good case-study for understanding critical choices faced by macroeconomic policy during transition. Basically, policy-makers had to decide on an optimal mix of shortrun disequilibria, that should reduce the performance deficit and deal with the major constraints. The line of reasoning was that recessionary effects of the fight against inflation — that involved austerity measures — could be counteracted by the pulling (multiplier) effect of a policy that would succeed in boosting exports and attracting capital inflows. Increasing exports and restoring internal convertibility appeared as a *must* since "the economy was menaced by suffocation on the side of the external balance. The idea of creating an *export drive* was reinforced by the long-run requirements of reform policy: achieving

an equilibrium exchange rate, setting positive real interest rates (which should encourage saving and relieve the pressure on the exchange rate), adopting special export promotion measures, working out an industrial (restructuring) policy that should enable the imposition of financial

confrontation between elasticity optimists and pessimists. The latter point out the structural rigidity and heavy import dependency of the economy and fear that devaluation would fuel inflation only, without provoking a quick and significant improvement of the trade balance. On the

other hand, they ignore an essential truth hovering over the functioning of the Romanian economy: the much overvalued exchange rate which has been discouraging exports and has been subsidising imports. That devaluation was the right move is proved by the dynamics of foreign trade which scored a succession of surpluses after June 1992. Moreover, temporary real unification of the exchange rate (and the disappearance of the black market for foreign exchange) — as a fundamental structural achievement in the mode of functioning of the economy — was obtained during the second half of 1992.

Unfortunately, political reasons connected with the elections of September, 1992, stymied the determination of the government to pursue a consistent exchange rate policy. Once the official exchange rate got stuck again (at Lei 430/\$1) trade imbalances reappeared (in October, 1992) and the spread between the official rate and black market rate resurfaced alarmingly at the end of 1992 (Lei 430/\$1 for the black market rate). In this case, one can see how easily politics can alter economic policy and annul a structural achievement acquired with a lot of difficulty. As far as interest rate policy is concerned, it had little success since arrears as a form of *quasi-movey*, (though they came down

to cca 12% of GDP at the end of 1992, which is a clear improvement over the previous year), provided enterprises with very cheap credit and enabled them to continue putting pressure on the foreign exchange market and push prices upwards. As a matter of fact arrears, which can be viewed as a defense reaction of the old system, *endogenize* money supply and emasculate, to a large extent, monetary policy; they mirror structural and sectoral disequilibria within the economy and make up a *structural trap* for stabilization policy.

The first three years of transformation (stabilization) policy in Romania evidenced a major dilemma on how to reconcile the urgent need to address the external constraint with the aggregate internal disequilibrium (understood in a broad sense) against the background of the lack of restructuring and of financial (market) discipline caused, essentially, by unclear property rights.

Daniel DĂIANU, (born 1952 in Bucharest) Ph. D (economics); President of the Romanian Institute for Free Enterprise (I.R.L.I.) and Chief Economic Advisor at the National Bank of Romania. Between 2/92 – 7/92, Secretary of State at the Ministry of Finance; 9/90 – 2/92, Visiting Scholar at the Harvard Research Center. His most recent publication is the book „Functioning of Economy and External Equilibrium”, Bucharest, Editura Academiei (1992).

ROLUL MITURILOR ÎN REVOLUȚIILE EST-EUROPENE

(continuare din nr. trecut)

Miturile reformei

Mitul reformei s-a născut printr-un foarte banal și bine cunoscut mecanism de interpretare cauzală a unei simultaneități. Dacă cineva este simultan și înalt și blond, este un raționament greșit să afirmi că este înalt pentru că este blond, dar în realitate așa se construiesc miturile. Societățile occidentale sunt simultan și dezvoltate și au și economie de piață, de unde s-a tras concluzia că sunt dezvoltate pentru că au economie de piață. Mitul reformei afirmează că estul va deveni o zonă dezvoltată și prosperă dacă introduce economia de piață, adică, în conformitate cu mitul economiei de piață, concurența și proprietatea privată.

Ca urmare, s-a presat foarte puternic pentru remodelarea economiilor fostelor țări socialiste în această direcție. În România, acest mit a fost primit cu încîntare. Era și firesc să fie așa, pentru că populația considera consecințele acestui mit credibile și, oricum, în planul acțiunii concrete și imediate, acestea erau cît se poate de agreabile. Privatizarea însemna, în esență, o serie de împroprietări, începând cu terenurile agricole și locuințele și terminând cu întreprinderile. Concurența, ca expresie sintetică a reglării economiei prin intermediul pieței era bănuță că va aduce, prin deschiderea liberei inițiative și prin stimularea nemijlocită a

VLADIMIR PASTI

producătorilor, și prețurile scăzute, abundența și calitatea superioară a produselor, caracteristici considerate definitoare pentru economia de piață, de vreme ce sunt definitoare pentru economiile dezvoltate.

Cu tot acest proces, liberalizarea prețurilor, care urma să conducă la o trecătoare — se speră — inflație și deteriorare a calității vieții, era considerată ca un soi de injecție pentru un bolnav: doare un pic, dar trece și mai ales te fac bine. Convingerea că proprietatea privată și mecanismele pieței sunt, prin ele însele, suficiente, pentru a instaura economia de piață definită pe modelul economiilor occidentale dezvoltate a fost atât de puternică și în Occident și în România, încât discuțiile se purtau mai degrabă asupra ritmului în care urmău să se aplice reformele (adică schimbarea legislației) decât asupra conținutului lor, care părea a fi indiscretabil. În felul acesta, mitul cu privire la Reformă a fost nuanțat: se putea vorbi fie de o *terapie de soc*, fie de o trecere *treptată* la economia de piață, deși diferențele dintre acestea două erau neclare. S-a văzut mai tîrziu că nu era o problemă de ritm, ci una de construcție a instituțiilor; odată desființate instituțiile vechii economii, crearea unor noi instituții trebuia făcută în singurul ritm posibil, cel determinat de viteza de construire și începere a funcționării acestora.

A fost nevoie de trei ani de bijibili și de structurări și restructurări instituționale și legislative pentru a se înțelege, treptat,

The most obvious point of view is usually a myth.

Myths played an essential role in the East European revolutions. They contributed to the legitimacy and orientation of these revolutions.

In politics, after the revolution, myths have offered the theoretical basis for the emerging ideologies, for the political parties' doctrines and propaganda. Around myths, the main political debate in Romania during the two-year-and-a-half transition period has taken place. On the other hand, revolutions also playde an important role concerning the social myths of the late 20th century: the mythical character of the revolutions was made visible. Therefore, if we look at Romanian politics after the 1989 December Revolution and we analyses the distribution of power in society, in order to understand what really happened, it is useful for us to be aware of its main myths. Because any modern mythology, beyond its charm and credibility, is of little help for the actual understanding of what happened and what is likely to happen in the future.

că privatizarea și concurența nu însemna încă economie capitalistică. Privatizarea, indiferent de forma utilizată, conducea în mod sigur la o polarizare a veniturilor, dar cu veniturile acestea se întăripă ceea ce Max Weber observase încă de la începutul secolului: erau utilizate mai degrabă pentru stimularea unui consum de lux al deținătorilor lor, decât pentru producție. Iar concurența refuza pur și simplu să apară! În locul ei a apărut un mecanism de uniformizare a prețurilor la nivelul superior și a calității la nivelul inferior, cu reglarea producției astfel încât piață să nu fie în întregine saturată. Liberalizarea prețurilor, principalul mecanism utilizat pentru generarea concurenței și, prin intermediul acesta, pentru restrukturarea economiei, s-a dovedit că îndeplinește mai degrabă funcția inversă: de protejare a sistemului economic existent, în structura și cu caracteristicile moștenite din socialism, pe seama reducerii consumului individual și social al populației. Ceea ce înainte se realizase prin reducerea cantității de mărfuri și servicii, noua economie realiza prin creșterea prețurilor și reducerea capacitații statului de a asigura servicii sociale fundamentale, cum ar fi apărarea sării, asistența sanitară, transporturile și educația.

După mai mult de trei ani de la revoluție, în România mitul Reformei a început să fie perceptuat ca atare, deci ca mit. Iar, în rîndul guvernărilor și specialiștilor începe să-și facă loc tot mai mult înțelegerea faptului că o economie de tip capitalist nu se poate creăa imitând caracteristicile exterioare sau ideologice ale celor existente. Este nevoie de mai mult decât de proprietate privată și de posibilitatea concurenței. Este nevoie de capital. Dar capitalul, ca instituție economică fundamentală a nouului, pentru România, tip de economie, continua să fie tratat de specialiști mai ales ideologic. În ceea ce privește practicienii capitalului, cum ar fi de exemplu, bancherii, aceștia știu să-l folosească, dar nu știu să-l descrie și, în consecință, nu pot oferi nici-o rețetă de reformă. Ei se mărginesc, așa cum fac conducătorii Băncii Mondiale și ai Fondului Monetar Internațional, să aplice României rețetele verificate ale reglării de către stat a fluxurilor financiare, rețete la fel de valabile în orice fel de economie.

Pe de altă parte, deteriorarea treptată a mitului reformei în forma lui inițială conduce astăzi la situația în care se caută un nou mit al reformei. Singurele surse rămase încă nefolosite sunt cele ale perestroikăi, la care se adaugă unele din tezele mitului dezvoltării industriale socialiste, acelea care nu contrazic caracterul capitalist al economiei de piață.

În consecință, miturile *societății bune*, indiferent de originea lor, tend să guverneze din ce în ce mai puțin eforturile reale de transformare, deși continuă să reprezinte instrumente ale luptei ideologice

pentru preluarea puterii politice. Pe acest teren, ele se conjugă cu alte mituri post-revoluționare fundamentale, miturile puterii.

Imediat după decembrie 1989 a început să se vorbească în România despre *Putere*, scris cu majuscule sau pronunțat cu emfază, ca desemnind grupul politic care definește principalele funcții administrative în stat și controlează procesul legislativ. Creditatea acestui grup ca reprezentând *Puterea* mai însemna creditarea lui cu posibilitatea de a utiliza, pentru indeplinirea scopurilor pe care și le propune, instituțiile normative și represive ale statului, ca și de a manipula semnificativ comportamentele cotidiene ale populației.

Invers decât miturile prosperității, întemeiate în mitul despre *societatea bună*, miturile puterii sunt întemeiate în mitul negativ, bazate pe definiția răului *natural* al societății adverse. Elementul comun este caracteristica că, indiferent de mit, *răul* se refere la mecanismele de distribuire a puterii. De fiecare dată, esența *răului* societății *celeilalte* constă în faptul că puterea era pervertită pentru a slui nu interesele generale ale societății, ci interesele unui grup restrins de oameni, dispuși să-i sacrifice pe toți ceilalți de dragul lor. Pentru propaganda comună, aceștia erau capitaliști. Pentru propaganda anti-comunistă, ei erau activiști de partid. Indiferent de grupul care utiliza puterea, mijloacele erau de fiecare dată aceleasi: pe de o parte, cele represive — într-o formă grotescă — pe de altă parte, cele de redistribuire a resurselor. În toate miturile, cele dintă le protejează pe cele din urmă. În toate miturile, indiferent de sursă, puterea:

— aparține unui grup restrins de oameni, identificabili după o caracteristică socială sau economică;

— care utilizează puterea în propriul lor interes și împotriva intereselor generale ale societății sau cetățenilor;

— pentru a asigura o redistribuire artificială — în sensul că mecanismele normale economice și sociale nu o fac de la sine — a resurselor societății în favoarea lor;

— folosind în acest scop cu prioritate mecanisme de represiune economică sau politică;

— sprijinile nemijlocit și dechis de forță.

Faptul că acest model ideal a fost comun ambelor campanii propagandistice purtate de-a lungul a peste un secol deconfruntare între cele două doctrine fundamentale, cea comună și cea capitalistă, a contribuit mult la menținerea lui și acum. Sîntem, cu toții mult prea obișnuiți cu el pentru că să nu-l acceptăm și să-l reproducem. O explicație construită pe acest model este înțeleasă fără dificultăți de toată lumea, are darul de a fi convinătoare

(urmărește în pagina 15)

Alexander Farnese

(urmare din pagina 14)

pentru că se suprapune peste aşteptările pre-existente și, în plus, poate — și, în realitate, întotdeauna o face — apela la alte mituri sociale la fel de adinc înrădăcinate.

Schimbarea bruscă de regim al puterii a favorizat apariția și generalizarea unor mituri adiacente.

a) Mitul ocupăției

Mitul ocupăției are funcția de a explica cum de a rezistat societatea socialistă un timp sătăt de indelungat, în ciuda faptului că era o societate *rea*. Fiind o societate *rea*, mitul trebuie să posteze — și o și face — că era o societate respinsă de populație, ale cărei aspirații intime se îndreptau în mod firesc către societatea *bună*. Mitul ocupăției extrapolează asupra întregii societăți de tip comunism modelul general (și mitologic) al unei țări aflate sub ocupăție. S-a constituit, astfel, mitul ocupăției în propria țară, în care întreaga populație este subordonată prin forța unei guvernări condamnabile. Începând cu perioada războiului rece, acest model explicativ a fost aplicat și țărilor comuniste, cu o dublă funcționalitate: pe de o parte, pentru a descrie credibil pentru opinia publică occidentală persistența unei societăți *reale* și îpsa de reacție internă în cadrul acestora, iar pe de altă parte, pentru a oferi opoziției din aceste țări — atâtă cită era — o anumită legitimitate.

b) Mitul terorii

Conecțat la mitul ocupăției este mitul terorii, construit și adoptat în primul rînd pentru efectele sale practice imediate. El constă în a explica existența societăților socialiste ca atare, deci ca societăți sociale, în principal ca urmare a represiunii și a terorii exercitate asupra oricărei încercări de opozitie. Pe scurt, modelul general este cel al unui grup mic de guvernări care își subordonează populația cu ajutorul unei armate de ocupație ad-hoc (poliția politică) și prin teroarea obținută prin represiunea fizică și morală nelimitată a adversarilor în special și a întregii populații în general. Faptul că atât teroarea, cât și poliția politică au existat și funcționat în sensul menținerii regimului politic și economico-social nu este un element fantastic, ci o realitate. Caracterul de mit are însă explicarea unei întregi societăți prin intermediul unui asemenea mecanism. Unul dintre rezultatele unei asemenea explicații este o imagine predeterminată care se asociază diferitelor grupuri sociale și instituții, de exemplu poliției, activiștilor de partid și înalților funcționari de stat ca și eficienței acestei teorii. Că, în sine, aceasta este contradictorie, indiviziile din acest grup fiind considerați simultan prosti, brutali, incompetenți etc., dar și omniprezienți și omnipotenți, dispunind de orice informație etc. nu are nici-o importanță și nu afectează în nici-un fel eficiența explicativă a mitului.

Mitul este în egală măsură răspândit și în Occident și în țările socialiste. Dacă pentru opinia publică occidentală el reprezintă în primul rînd o anumită descriere a societăților comuniste, pentru categorii întregi de populație din acestea din urmă reprezintă modul de a-și legitima lipsa oricarei activități opozitioniste și integrarea în sistem. Imediat după revoluție, mitul a fost exagerat tocmai din acest motiv: o mulțime de oameni s-au străduit să dovedească că opoziția față de Ceaușescu, de exemplu, nu era posibilă din cauza represaliilor teribile și a omniprezentei securități.

În sfîrșit, după revoluție, mitul a mai avut o funcționalitate socială: a permis interpretarea întregii perioade de 45 de ani de socialism în termeni vinovaților și victimelor. Socialismul românesc a putut fi

atunci descris ca vîna unui grup mic de oameni, avînd funcții în stat, în partidul comunist sau în securitate, iar menținerea acestuia ca societate cu organizare și funcționare specifică ca rezultat al activității acestora.

c) Mitul dizidenței

Ar putea fi, la fel de bine denumit *mitul partizanilor*. Este o componentă firească a mitului ocupăției și pornește de la ideea că, într-o țară ocupată există întotdeauna oameni curajoși care se ridică împotriva ocupantului, — asemenea partizanilor ruși sau rezistenței franceze în al doilea război mondial. În România pre-revoluționară aceștia au fost *dizidenți*, de regulă personalități ale vieții culturale sau științifice, dar uneori și virtuți căzute în dizgrație ale partidului comunist, pe scurt orice persoană care avea un minim de imagine publică și care, din motive politice, ideologice sau chiar personale intra în conflict cu puterea. Dizidenții nu au influență semnificativă viața politică românească pre-revoluționară și chiar și efectul acțiunilor lor asupra opiniei publice a fost limitat, dar mitul *dizidenței* a avut o funcționalitate reală în sprijinirea mitului terorii (dizidenții reprezentau principalul obiect al acestor mituri) și s-a dovedit extrem de important după revoluție, cind dizidența a devenit o legitimație a accesului la putere. Aici, mitul *dizidenței* s-a suprapus pe un alt mit, mult mai vechi, care spune că *cei care nu au, vor avea*, tradus în forma concretă că, în urma răsturnării istoriei prin Revoluție, principalele victime ale societății comuniste vor deveni principali lideri ai noii societăți. Acest mit al legitimății conferită de suferință a fost principalul conținut ideologic al cel puțin două grupuri distincte de *dizidenți* în perioada imediat ulterioară revoluției.

Primul dintre aceste grupuri îl reprezintă urmășii politicienilor antebelici, foști membri de frunte sau doar membri ai partidelor politice desființate de comuniști și care au fost tăriți prin procese, închisori și lagăre de muncă pînă prin anii '60, dacă nu reușiseră cumva să emigreze, în Occident. Aceștia s-au considerat, în virtutea acestui mit și al unei asemenea legitimări, îndreptățiti să preia conducerea politică a țării imediat după revoluție, atunci cind au reconstituit fostele partide istorice sau au înființat o serie de organizații politice.

Cronologic însă, acest grup nu a apărut decît în al doilea rînd. Primii care au apelat la mitul *dizidenței* au fost liderii grupurilor de manifestanți din București din 22 Decembrie 1989 și dizidenții afirmați în ultima perioadă a dictaturii lui Ceaușescu. Pentru aceștia mitul a fost chiar eficient: au fost cuprinși în noua putere provizorie instaurată după revoluție.

În sfîrșit, o dezvoltare specifică a mitului *dizidenței* este transformarea lui după revoluție. Modelul explicativ al mitului a fost atât de puternic încît, în ciuda faptului că revoluția a fost victorioasă, iar comunismul desființat, cel puțin ca sistem politic, mitul a continuat să funcționeze, dar inversat. Ceea ce s-a păstrat a fost concepția cu privire la forța ocultă, omniprezentă și eficientă a susținătorilor comunismului, de data aceasta însă în formă opoziției față de transformarea democratică și reforma economică, într-un cuvînt în forma *neocomunismului*.

d) Mitul neocomunismului

Mitul ocupăției avea ca rost să explice persistența socialismului în ciuda faptului că societatea socialistă era *rea* și o făcea identificind *vinovății*: comuniștii și aparatul lor represiv. Mitul *neocomunismului* este prelungirea mitului *ocupăției* în perioada post-revoluționară și are ca rost să explice nerealizarea rapidă a societății *bune*, identificind și de data astă niște vinovați. Ei

sînt considerați a fi aceiași din timpul socialismului, doar că, acum, acționează occult și în forme criptice pentru menținerea lor la putere, pentru blocarea reformei economice și pentru încreșterea procesului de democratizare. Prin aplicarea acestui mit, societatea este împărțită în două: pe de o parte, tabăra *băieților buni*, adepti ai reformei economice și democratice, pe de altă parte, tabăra *băieților răi*, neocomuniști care încearcă să blocheze acțiunile pline de bune intenții ale *băieților buni*. Această divizare a societății în *reformatori* și *conservatori*, o versiune adaptată a teoriei luptei de clasă, este completată de mituri adiacente cum ar fi persistența funcționării securității și existența unor comploturi puse în funcție de forțele reacționare oculte, eventual chiar

cunoscută, a fost cel mai adesea interpretată în termenii acestei mitologii. Pe de altă parte, aceste explicații au fost întărite, în interior, de legitimația suplimentară pe care au primit-o în Occident și au fost răspândite prin utilizarea lor în lupta politică dintre partide și formațiuni politice lipsite de o bază ideologică și dispuse să preia explicațiile mitice cu atât mai mult cu cît le slujeau obiectivele politice imediate.

Popularitatea explicației mitice a realităților politice, sociale și economice din România a mai scăzut, pe plan intern, abia în urma ineficienței din ce în ce mai evidente a acestora. Cel mai evident semn al acestui fenomen este dezamăgirea unei mari părți a electoratului față de oferta programelor și propagandei construită pe

König Ferdinand

cu sprijin din exterior (după destrămarea Uniunii Sovietice această ultimă versiune a mai scăzut în popularitate).

Mitul neocomunismului a fost unul dintre cele mai utilizate mituri în procesul legitimării pretențiilor de acces la putere sau în deligitimarea altor competitori. A avut, de departe, cel mai convingător impact asupra opiniei publice occidentale și, prin intermediul acestor mituri, asupra analiștilor politici occidentali și a guvernelor. Ca orice mit, poate fi ilustrat cu un sir nesfîrșit de fapte adecvat interpretate.

Eficiența explicației prin mit

In ciuda caracterului evident contradictoriu și simplist al explicației construite prin combinarea differitelor mituri, impactul acestora asupra opiniei publice, a mass-media, a politicienilor și chiar a analiștilor profesioniști a fost, și este încă, imens. Atât în est, dar mai ales în vest, România a fost în cea mai mare măsură afectată de acestea: imaginea ei, lipsă de detaliile care ar fi putut să pună sub semnul întrebării asemenea explicații măcar pentru intelectualii căror atitudine critică le este familiară, pentru că era o țară puțin

baza miturilor de către partidele politice. Populația pare a fi în proporție tot mai mare convinsă că soluția nu este de natură politică, de vreme ce nici o forță politică nu a reușit să găsească vreo soluție.

Pe de altă parte, intelectualitatea a inceput și ea să renunțe la atitudinea obedientă față de mit și să înceapă să revină la tradiționala sa atitudine critică și analitică față de realitate. Este un fenomen care pare a avea loc simultan și în est și în vest. În orice caz, este schimbarea care permite, acum, abordarea analitică a fenomenului politic românesc în alți termeni decât cei ai miturilor politico-sociale.

Vladimir PASTI, graduated in sociology, 1978, scientific researcher from 1985 to 1990 at the Research Centre on Youth. Since 1990 has been working as an adviser for the Prime Minister and the President of Romania. He is now Director of the Directorate for social reform, within the Council for Strategy, Coordination and Economic Reform.

ELITĂ, CLASĂ POLITICĂ ȘI LEGITIMITATE. CAZUL ROMÂNIEI POST-TOTALITARE

DAN A. PETRE

1. Premise

Revoluția română a produs o schimbare fundamentală în domeniul sferelor și grupurilor decizionale din societatea românească. Statul totalitar a promovat o elită compactă fără diferențieri în domeniile de influență și activitate, mergind pînă la confundarea lor în cadrul **Partidului-Stăt**, care îndeă se înglobăze, la nivel micro- și macrosocial elitele, neutralizând astfel orice ierarhie informală la nivel macrosocial.

Acăstă tendință de absorbție a elementelor de valoare din cadrul grupurilor sociale formale (profesii, loc de muncă, etc.) în cadrul singurului sistem *normal* — i.e. Partidul — avea ca scop prevenirea oricărei tendințe de autonomizare extra-sistemice, în fapt crearea unei elite paralele care să devină centru de putere alternativ la cel pe care îl crease sistemul comunist. Tendința de înregimentare a elementelor de valoare era dublată de o mișcare de diluție a acestora prin recrutarea, promovarea și sprijinirea de persoane a căror singură calitate era obediția față de sistem și ignorarea oricărei abordări logice a deciziilor. Rolul acestui grup era de a asigura echilibrul deciziei și cel de control asupra elementelor de valoare care nu ar fi respectat norma. Prin acest sistem partidul își asigura un nivel de control mare asupra elitelor, păstrîndu-le în interiorul sistemului, dar asigurînd stabilitatea acestuia față de posibilele tendințe de inovare (spre o mai mare logicitate a deciziilor) prin promovarea unor persoane incompetentă, dar obediente care să anihileze aceste tendințe chiar din interiorul partidului pentru a evita, ca în cazul ungar (comunismul-gulaș) sau cehoslovac (*primăvara de la Praga*), o renovare a sistemului care să pericliteze însăși esența sa. Analiza pe care o face grupul din jurul lui **Nicolae Ceaușescu** în urma evenimentelor din august 1968 din **Cehoslovacia** este dublă — 1. Tutela sovietică asupra statelor membre ale **Tratatului de la Varșovia** implica impunerea voinei Moscovei prin orice mijloace, inclusiv cele militare; și 2. Promovarea unei elite a partidului recrutată din inteligenția duce la schimbarea raționalității seminale a sistemului, deplasîndu-l dintr-o condiție mistică, în care scopul final prevalează asupra mijloacelor lui de atingere, iar acest scop nu are un echivalent real, într-o condiție rațională, în care scopul final este unul relativ, iar mijloacele devin pozitive și independente de scopul final.

Pentru a-și putea conserva statutul eminent în domeniul deciziei sociale grupul **Nicolae Ceaușescu** trebuia să evite ambele situații, deoarece el putea fi pericolat atât din afară, cât și din interior. Corolar acestei analize a fost și următorul element — dacă sistemul se schimbă într-o direcție mai umanizată, această schimbare este ea văzută ca sistem de autoritate legitim imediat după producerea ei, iar situația anterioară se delegitimăză, fiind considerată ca urzupatoare. În consecință populația se solidarizează cu grupul care aduce și produce schimbarea, considerînd grupul conservator ca urzupator, rezistînd lui și încercînd să protejeze grupul inovator.

The present paper deals with the relationship between elite and political class in post-totalitarian Romania. The author spots three different group which have been at the origin of the new romanian political class — ex party — elite, the remains of the pre-war political class, and the inteligenție.

The problem stressed in conclusion is the lack of legitimacy as a government-to-be of those who fail to take part in a "constitutional compromise."

Rezultatul acestei analize este schimbarea de cap a orientării politice promovate între 1968-1971, schimbare care are două etape — 1. Obținerea independenței față de **Moscova**; și 2. Eliminarea părții de elită susceptibilă de a încerca o inovare a sistemului. Obținerea independenței față de **Moscova** avea un dublu scop — protejarea grupului de o intervenție a **Kremlinului** care să aibă ca rezultat o înlocuire de tipul **Rierut — Gomulka**, și obținerea unui capital de legitimitate care să-i permită trecerea la etapa a două. Etapa a două, al cărei început îl putem plasa la mijlocul anului 1971, are în acest fel o altă logică decit cea a mirajului modelului asiatic, iar eliminările din sfera elitei politice a grupului *technocratic* — **Iliescu, Burtică, Patilineț, Dan** — nu a avut ca motor primordial vreo tendință reformistă din partea acestora, ci faptul că ei reprezentau, ca potențial, o tendință spre logicizarea sistemului, deci puteau genera o schimbare care să împingă sistemul la autodistrugere. De aceea **N.Ceaușescu** elimina acest grup, și nu din cauza tendinței declarate de reformă a vreunui dintre membrii acestui grup. Rezultatul acestei politici a fost constituirea și promovarea unei elite ale cărei principale funcții erau de a fi obedientă și incompetență.

2. Situația post-decembrie 1989

Momentul decembrie 1989 a adus în joc o nouă serie de grupuri care au început să pretindă statutul de elită legitimă. Dacă grupul din strictă apropiere a lui **N.Ceaușescu** a pierdut întreaga autoritate, liniile doi și trei ale sistemului au încercat să se legitimeze prin faptul că ar fi singurele deținătoare ale științei guvernămîntului.

Un al doilea grup îl constituie supraviețuitorii vechii clase politice antebelică. Aceștia încearcă să-și construiască legitimitatea într-o logică *resuscitionistă*, care consideră perioada *comunistă* ca un interval negabil în totalitate, și care sunt împinsă, în mod natural, de a încerca revenirea la sistemul socio-politic antebelic. Această tendință naturală și logică îi face vulnerabili la acuza de *resuscitionism* — i.e., enfățarea geografiei sociale și economice antebelică, ceea ce ar implica o reevaluare a întregului sistem de status-uri și roluri sociale, situație care convine doar unei părți restrînse din populație.

Cazul cel mai interesant îl oferă însă inteligenția română. Ca grup social, ea este formată de stat și pentru a servi statul. În acest fel ea a cuprins în rîndurile ei două categorii extrem de largi — cei care au intrat în acest sistem de selecție datorită valorii lor personale (deci constituind un grup solidar prin competență) și cei care au

fost promovați datorită obediției lor față de sistem. Situația acestei categorii este extrem de delicată, deoarece obediția nu a însemnat în toate cazurile incompetență a priori selecției lor, dar faptul că și-au legat destinul și și-au format mentalitatea pentru a răspunde cerințelor de adaptare la sistem, îi face a posteriori conservatori.

Grupul celor selecționați pe principiul competenței a simțit că momentul revoluției le poate aduce satisfacerea tendințelor de dezvoltare a propriilor lor capacitați. Acest lucru a făcut ca ruptura între acest grup și cel al promovaților pe baza obediției față de sistem să devină patentă, conflictul fiind bazat pe faptul că cei din urmă tind să nu mai recunoască rolul social al celor care și-l au dobîndit pe seama strict a obediției față de sistemul comunist. Această situație face ca între cele două categorii să se adîncescă conflictul, ruptura între ele căpătînd conotații politice. Astfel grupul promovat prin obediță se va rălaia grupului provenit din elita politică pre-revoluționară, iar cel promovat prin competență fie să se atažeze vechii clase politice, fie să își creeze propriul grup de agregare politică.

3. Clasa politică actuală

Noiunea de clasă politică își are originea în forma de structurare a societății relevante de **Hegel** — *Stat-Clașă Politică-Societate Civilă*. Funcționalitatea clasei politice este de a asigura, cu asentimentul societății civile, guvernarea statului. *Societatea civilă* își dă asentimentul pentru a încredința clasei politice guvernarea, atunci cînd aceasta convinge societatea civilă de legitimitatea deciziilor sale.

Marea problemă după 1989 este că cei care s-au proclamat clasă politică nu sunt văzuți ca legitimi de societatea civilă. Sau cu mult mai precis, unii dintre ei sunt recunoscuți ca autoritate legitimă de o parte a societății civile, pe cînd cealaltă nu le recunoaște legitimitatea ca competitor în cursa spre guvernare și vice-versa.

Această situație determină un clivaj general la nivelul proiectului de viitor pe care fiecare dintre părți încearcă să-l promoveze — pe de o parte se încearcă menținerea unui sistem decizional centralizat — i.e., responsabilitatea pregătind o autonomizare a Statului ca factor de decizie extraneu cetățeanului; iar pe de altă parte se promovează o responsabilitate și o personalizare a deciziei, sistem în care cetățeanul devine unic și ultim subiect al voinei politice. Divergența totală a proiecției viitorului politic produce o polarizare extremă a opțiunilor politice, polarizare în care o parte a clasei politice propune un proiect în care cealaltă parte nu își mai regăsește nici locul, nici utilitatea. O a doua problemă o pune vidul de legitimitate politică pe care îl-a creat revoluția. După cum spuneam, toate

categorile descrise mai sus — fosta elită politică, inteligenția și resturile clasei politice antebelică — au simțit că sunt legitimate de a constitui clasă politică, deci că poartă, în mod legitim proiectul de viitor al societății civile. Divergența fundamentală de proiect, care poate fi decelată chiar între familiile politice înrudite — care ar putea fi două în mare: cea a celor care tind spre autonomizarea aproape *ungloasă* a statului (i.e. E.D.S.N., P.S.M., P.U.N.R., P.R.M.), și cea a celor care doresc construcția unei *societăți deschise* (în accepționea pe care o da K.Popper termenului) — i.e. P.A.C., A.C., P.N.T.— ed., P.L., F.S.N.

In primul caz avem de-a face cu o ruptură între cei ce doresc o liberalizare economică cuplată cu o oarecare democratizare a vieții politice (*moderații* din **FDSN** și **PUNR**) și cei care doresc o restaurație totală a sistemului totalitar, bazat pe un nou tip de tribalism — cel național.

În cel de-al doilea caz ruptura este mai simplu de decelat — cea între cei care doresc o resurrecție a sistemului politic și social ante-belic, și cei care doresc construcția unui sistem politico-social modern, bazat pe competență și competiție.

Prunul compromis constitutional între cei ce tind spre construirea unei societăți deschise. Concurența, și mai ales suspiciunea față de cel ce propune un viitor politic, făcînd parte din aceeași familie, dar diserit, lipsă de coerență între mesajul politic și cei ce îl propun (e.g. Tema Schimbării susținută de **CDR** și vîrstă extremitate de înaintată a celor ce făceau această ofertă), fac ca, în fapt elita politică să fie legitimată doar în interiorul propriului electorat, și care tinde să se constituie în sisteme politice autonome, care nu recunosc restul ca legitim. Construcția unei noi clase politice care să asigure o adevarată legitimitate nu se poate face decît dintre aceia care, acceptînd societatea liberală (i.e. pluripartidism și economie de piață), ajung la *compromisul constitutional* — în fapt acceptarea întregului set de reguli ale jocului.

Dan A. PETRE

Dan A. PETRE, born 1965, M.A. in History and Philosophy, Bucharest University, and DEA at EHESS, Paris. Historian and Anthropologist, studying the problems of state and authority. Prepares an Ph.D. on constitutional thinking in Pre-Modern Romania.

REGIMUL PREZIDENTIAL EUROPEAN

DINU ZAMFIRESCU

The European presidential regime

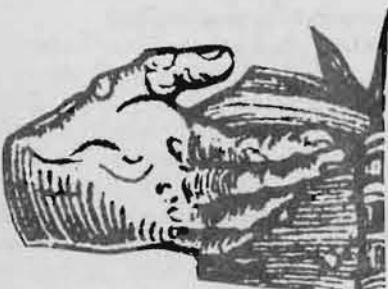
The article mainly deals with the French presidential regime, which served as a model to the present day presidential institution of Romania.

Options of French political scientists Jean Boulois and Jean François Revel are mentioned. The French presidential institution is considered by these authors as an inefficient form of absolute power, which President François Mitterrand has led to a paradoxical mélange between power abuse and an incapacity to govern. The author of this article feels that the Romanian version of this type of presidency, modelled on the French one, raises the issue whether the President of Romania is serving the state or whether he considers that the state should serve him.

Later on, there is a highly critical comparison between the presidential regimes of France and Romania: the author makes this point: the presidential institution is inseparable from the personality of the man filling the position. If in France there is a powerful democratic tradition, in Romania the democratic tradition was brutally interrupted in 1938.

One very important issue regarding this kind of regimes is the fact that the president does not account before Parliament for his actions. According to the author, in a better democratic system, the executive power, and, therefore, the president too, as a representative of the constituency, must remain under Parliament control. On the other hand, neither the French, nor the Romanian Constitutions provide for any power to counteract the power of the president.

This article's conclusion is that the adoption of the presidential system in Romania was hardly the best choice, as it is alien to both the Romanian political tradition and the existing situation in Romania, having a tendency to maintain the old totalitarian structures.

îndecizie, între legitimitate democratică și violarea legilor. El mai adaugă că președinția la *la française* îi înnebunește pe cei care ocupă funcția, ca și pe aceia care răvnesc la ea sau care au ocupat-o deja. Credem că aceste judecăți severe se pot aplica și în cazul României, unde aceeași instituție provoacă rezultate asemănătoare cu diferențierile de nuanțe respective, deoarece ne-am putea întreba dacă în cazul României președintele este în slujba Statului sau dacă Statul se află în slujba președintelui.

Este bine sătă că o constituție cu adevarat democratică e aceea în care fiecare putere poate să-și îndeplinească misiunea ce-i revine conform legii și în care nici o putere nu-și poate depăși atribuțiile care-i sunt fixate de lege. Or, misiunea de echilibru sau de neutralitate care apare la regimul preșidențial american, lipsește din textele atât ale Constituției franceze, dar mai ales din cele ale Constituției românești din 1991.

Constituția franceză actuală a intrat în vigoare în 1958, modificată în 1962 și elaborată pe măsură unui om de excepție: generalul de Gaulle. Momentul politic respectiv impunea Franței structuri care să prezebe de surprizele infiltrării comuniste. Cind acest pericol a început să se estompeze și cind alte personalități au ocupat funcția preșidențială, instituția a început să se dovedească inadecvată realităților prezentului.

În România, elaborarea actualei Constituții care a adoptat ca model în mare parte Constituția franceză din 1958, a transpus posibilitatea ca funcția preșidențială să devină o potențialitate

dictatorială. Aceasta cu atât mai mult, cu cît față de modelul său francez, Constituția română prevede o președinție și mai arbitrară decât cea din textul de origine. Astfel, în timp ce Constituția franceză prevede că Președintele numește guvernul la propunerea primului ministru, cea română nu ține seama de vreă propunere asemănătoare. Dispoziția pare să mai surprinătoare cu cît pînă și așa-zisa Constituție ceaușistă prevedea numirea guvernului de către președinte după avizul primului ministru. Remarcăm apoi în art. 89 o lipsă a unei consultări a primului ministru sau a echilibrării președintelui prin aceea că dizolvarea Parlamentului se face de președinte fără consultarea guvernului. În schimb, Constituția franceză o prevede. Referitor la convocarea populației de către președinte la referendum, textul românesc nu prevede, așa după cum o face modelul său francez, consultarea guvernului.

Alegerea președintelui prevăzută în ambele constituții prin vot universal, îi conferă acestuia, pe lîngă puterile pe care i le atribuie legea supremă, o legitimitate a cărei autenticitate poate fi reală pentru Franță dar nu și pentru România.

Realitățile istorico-politice ne obligă să observăm că instituția preșidențială este înseparabilă de personalitatea celui care o asumă și că președintele în exercițiu contribuie în mare măsură să caracterizeze regimul.

În Franță dăinuie o veche tradiție democratică, iar alegerile nu sunt în nici un fel falsificate, în timp ce în România tradiția democratică a fost ruptă din 1938, iar personalitatea actualului președinte Ion

Ilieșcu nu poate suferi nici o comparație cu un Charles de Gaulle, un George Pompidou, un Valéry Giscard d'Estaing și nici chiar cu François Mitterrand.

Titularii succesiui ai magistraturii supreme din Franță au consolidat predomeniația preșidențială asupra celorlalte puteri și probabil că nu Charles de Gaulle a avut concepția cea mai autoritară asupra instituției, ei actualul președinte socialist, în funcție.

Un aspect deosebit al regimului preșidențial, să-i spunem european, este acela al irresponsabilității președintelui față de Parlament. La prima vedere ar părea logică această prevedere constituțională. Fiind alesul întregului corp electoral, președintele ar trebui să fie responsabil numai față de popor. Ori în afara lui de Gaulle, confirmat de un referendum după care a demisionat, nici un alt președinte francez n-a ținut seama de schimbarea de opinii în ceea ce-l privea.

Un alt aspect mai curios din cadrul acestui sistem îl oferă faptul că președintele poate dizolva Parlamentul înaintea căruia nu este responsabil iar în România fără avizul primului ministru, așa cum am văzut.

Într-un mai pur sistem democratic, executivul ca emanăție a electoratului trebuie să rămână sub controlul lui și aceasta prin Parlament, care asigură echilibrarea și controlul executivului.

O constituție credem că este defectuoasă sub aspectul principiilor democratice atunci cind executivul devine atotputernic impunându-se celorlalte puteri care l-ar putea controla.

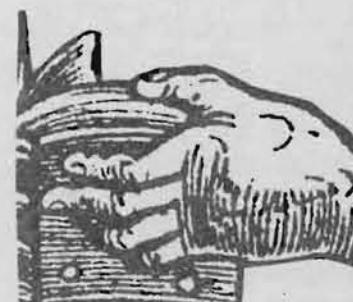
În mod legitim, se poate pune

întrebarea unde poate duce o instituție preșidențială ca cea de care ne ocupăm, ce surprize ascunde ea? O instituție care n-are să socoteală nici unei alte autorități decât și insuși, nici Parlamentului și nici puterii judecătorești, o putere care se află la adăpostul sancțiunii, a obligației de a da explicații, cade întotdeauna, mai curind sau mai tîrziu în intoleranță, incompetență, immoralitate și autoritarism.

Putea are nevoie întotdeauna de o contra putere. Numai acest sistem a dus omenirea încetul cu încetul spre democrație. De aceea democrația liberală a devenit o reușită pentru țările care au practicat-o.

Deseori regimul parlamentar este confundat cu cel de partide sau partidocrația. Un regim parlamentar este acela în care guvernul și primul ministru își au legitimitatea din investitura lor de către Parlament. Asemenea regimuri sunt cele din Marea Britanie, Suedia sau Germania.

Regimul de partide este acela în care Parlamentul împiedică guvernul să guerneze deoarece fiecare partid din majoritatea parlamentară dorește să obțină o parte din putere. Acest tip de regim îl aflăm în Italia sau în Polonia. Ele nutresc

speranța în regimuri care le apar mai eficiente, cum se iluzionează a fi cele de care ne-am ocupat.

Vom constata în încheiere, că toate aceste regimuri conțin principii democratice în diferite doze. Care este cel mai apropiat unei societăți, aceasta numai o societate civilă adultă o poate imagina și decide. În ce ne privește, credem că adoptarea unui sistem constituțional preșidențial în România nu a fost cea mai fericită alegere; ea nu corespunde nici tradiției politice românești și în situația prezentă tinde la menținerea vechilor structuri totalitare perenizându-le printr-o doar aparentă democrație.

PARIS 1993

Dinu ZAMFIRESCU, born in Bucharest, June 26, 1929.

Graduate from Bucharest Law School. Post graduate studies in psychology-sociology-education with the Conservatoire National de Arts et Métiers, Paris.

Professor of Law at the Crêteil Academy, France. Became a member of the National Liberal Party in 1945. Underground work after the official ban of the party's activity. Arrested several (five) times; political prisoner, under surveillance and harassed by the communist secret police ("the Securitate") from 1945 through 1975.

THE POWER GAME

DAN PAVEL

Izolaționismul ceaușist — a căruia unica performanță politică a fost realizarea echidistanței față de democrațiile occidentale și de tendințele reformiste moscovite sau est-europene — continuă să-și exercite influența. Rezultatul cel mai grav al acelui izolaționism a fost amnezia cu privire la îndelungatul Război Rece și soarta lui. Chiar felul în care dezbatem dramaticul decembrie 1989 (revoluție sau lovitură de stat?) este irelevant din punctul de vedere al politicii internaționale (bineînțeles, însă discuția are o relevanță morală esențială pentru stabilirea identității actualului regim și a vinovăților pentru crimele comise). Concentrarea asupra aspectelor autohtoniste are avantajul disimulării tradiționalului nostru „complex” și dezvantajul că atunci cind explică decembrie 1989 în contextul politicii internaționale o face în jargonul simplist al uneia din variantele teoriei conspiraționiste ale istoriei. Războiul Rece a fost o confruntare deschisă, publică, constantă, dusă până la ultimele ei consecințe, în care au fost folosite toate mijloacele cerute de înfrântarea cu un adversar ce ignora orice principii morale. Statele Unite ale Americii și aliații ei sunt principalii artizani și responsabili ai colapsului URSS și ai sistemului comunist totalitarist european. Amnezia cu privire la Războiul Rece duce azi la lipsa de înțelegere și la incapacitatea politicienilor de a înțelege seama de mecanismele instituționale și diplomatice care facilitează integrarea în comunitatea internațională. Sistemul politic american, considerat a fi modelul prin excelență al democrației, la sfîrșitul secolului XX, înseamnă sensibil altceva decât modelul tradițional al separării puterilor în stat. Cunoașterea modificărilor acestui sistem în ultimele două decenii poate facilita abilitatea noastră de a învăța democrația, precum și capacitatea teoreticienilor de a regândi tradiționalele teorii și practici ale democrației. Pe de altă parte, vom înțelege de ce americanii au avut nă numai interesul să obțină o victorie strategică în înfrântarea cu sovieticii, ci și una morală, ideologică și politică în confruntarea cu comunismul totalitarist, imperialist și imoral (Reagan a numit URSS *the Evil Empire*).

Slăbiciunile celui mai puternic

Ca întotdeauna cind un nou președinte își ia în primire funcția, instalarea lui Bill Clinton la White House a readus în actualitate unul dintre subiectele favorite ale dezbatelor politice americane: are președintele prea multă sau prea puțină putere? Este o putere formală sau informală? Simbolică sau efectivă? Faptul că democrații stăpinesc acum *on both sides of Pennsylvania Avenue*, adică și la White House și pe Capitol Hill, i-a făcut pe unii să se întrebă dacă nu cumva urmează — în cazul în care succesul conjugat al administrației și legislativului va fi total — un fel de *one party rule*. Ca să înțelegem de ce nu se va întâmpla așa și de ce, la urmă urmelor, există o diferență radicală între totalitarism (regim dictatorial, autoritar sau variantele lor soft) și democrație, să aruncăm o privire la viața politică americană și în literatura de specialitate. Nu înainte de a semnală legătura strânsă între trei comunități profesionale: politicienii, *businessmen* și *scholars* (invățăți sau savanți). Astă pentru a înțelege că între ele există interese convergente și că fiecare dintre ele cauță sprijinul celorlalte două.

În 1959, Richard E. Neustadt a publicat *Presidential Power and the Modern Presidents* citită de atunci încoace ca o biblie de către ocupanții Casei Albe. Autorul își propune un lucru simplu — să dea o imagine publică problemelor personale ale omului investit în funcția executivă cea mai înaltă în stat — să exploreze problema puterii omului din lăuntrul Casei Albe. Dacă ne gîndim că schimbările au avut loc de atunci încoace, pare surprinzător că Neustadt continuă să fie citat ca o autoritate. Diferența esențială între un președinte și altul este că, deși le sunt acordate puteri egale la depunerea jurămîntului, ei continuă să le folosească în moduri diferite. Exercitarea puterii este o problemă personală, care depinde de felul în care președintele poate să facă să lucreze pentru el puterile ce îi se conferă. Există însă limite pe care nici un președinte nu le poate depăși fără a fi pedepsit cu însăși pierderea puterii.

Puterea este abilitatea de a face sau impiedica să se întâmpile ceva. De aceea, sunt două modalități de a studia *puterea prezidențială*. Prima este aceea de a te concentra asupra *tacticilor* de a influența anumiți oameni în situații date: cum poate deveni o propunere de lege, cum să impiedici o criză precum aceea a canalului Suez, cum să liniștești o grevă. A doua este de a te concentra asupra influenței din punct de vedere *strategic*: care este natura ei și care îi sunt sursele? Problema ar fi nu cum procedează el ca să aibă cîștig de cauză în relația cu Congresul într-o anumită situație, ci cum să minuască cu pricerește sănsele sale în orice situație. Neustadt alege studiul strategiei influenței prezidențiale. Politologul american distinge între *puteri formale* (powers, adică „puteri”, între ghilimele și la plural), sinonime cu *autoritatea constituțională*, legală, statutară sau obișnuită, și *putere* (power, întotdeauna la singular fără ghilimele), sinonim cu influența personală asupra comportamentelor altora. Cind claritatea și conveniența permit, autoritatea este substitutul pentru *puteri*, iar *influența* pentru putere în cel de-al doilea sens.

Urmărind distincția de mai sus și examinând mai îndeaproape activitatea mai multor administrații, Richard Neustadt ajunge la concluzia că președinții americani sunt mai mult funcționari (*clerks*) indispensabili în declanșarea unor inițiative guvernamentale decât conducători (*leaders*). Interesant este că, deși a publicat mai multe ediții ale cărții, astfel încât ultima, apărută în 1990, se subîntîlnează *The Politics of Leadership from Roosevelt to Reagan* (The Free Press, New York), Neustadt nu și-a schimbat primele capitulo (adăugind capitulo suplimentare, în care analizează schimbările produse după J.F.K.) și nici concluziile. Iar ceea mai importantă concluzie a sa este cea cu privire la *slăbiciunile prezidențiale*, slăbiciuni în sensul unei imense prăpăstii între ceea ce se așteaptă de la un om și capacitatea care îi se conferă de a duce la bun sfîrșit misiunea lui.

Concluzia aceasta pare ciudată, dacă ne gîndim numai la Ronald Reagan, care prin

"The most vital ingredients of power are often the intangibles. Information and knowledge is power."

Visibility is power. A sense of timing is power. Trust and integrity are power. Personal energy is power; so is self-confidence. Showmanship is power. Likability is power. Access to the inner sanctum is power. Obstruction and delay are power. Winning is power. Sometimes the illusion of power is power."

Hedrick Smith

acțiunile sale (invasiona Grenadei, bombardamentele împotriva Libiei, inițiativa „Războiul stelelor”, factor crucial în descurajarea sovietilor și în cîștigarea Războiului Rece, inițiativa luată fără consultarea principalilor jucători politici) a restaurat în ochii opiniei publice imaginea președintelui românesc, care să combine funcțiile sale de șef de stat cu cele de prim-ministru. Chiar faptul că Statele Unite ale Americii este un *regim prezidențial*, în care, spre deosebire de *regimul parlamentar* (unde președintele are rol reprezentativ, primul-ministru este numit de către șeful statului, iar guvernul dă seama de activitatea sa în fața parlamentului), președintele, ales prin sufragiu universal, este simultan șef al statului și șef al guvernului, pare a dovedi că instituția prezidențială este extrem de puternică.

Literatura de specialitate americană este plină de studii care demonstrează și chiar avertează cu privire la puterile exagerate ale președintelui. De pildă, într-o carte apărută în 1992 la John Hopkins Press, intitulată *The Institutional Presidency*, John P. Burke analizează revoluția tâcuță care a marcat tranziția de la președinția tradițională, care deținea puține din responsabilitățile asociate azi curent funcției și care era în mod masiv pusă în umbra de către Congres, la o concepție modernă a funcției, activă și centrală în planul politicii domestice și al celei externe. El analizează conceptul de *instituție prezidențială*, cu toate unitățile administrative aflate sub controlul executivului (Executive Office of The President), anume The White House Office, The National Security Council, The Office of Policy Development, The Office of Management and Budget, The Council of Economic Advisors, The Office of Science and Technology și numeroase altele, cu evoluția numerică a personalului și a bugetului. Nu este de mirare că un alt politolog a etichetat tot acest complex de putere drept *apariția unei ramuri prezidențiale a guvernării, separate și aparte de ramura executivă*. (Nelson Polsby, *Both Ends of the Avenue*, ed. Anthony King).

Intr-un studiu extrem de pătrunzător, politologul I.M. Destler a atras atenția că aici nu este vorba atât de *prea multă* (sau *prea puțină*) putere, ci mai degrabă de *prea multă autonomie*, *prea multă separare de alte centre ale puterii politice* în Statele Unite. Aceasta poate conduce către folosirea arbitrară a puterii, dar de asemenea poate aduce izolare, conducînd în cele din urmă la *impotență*. Destler se referă la o expansiune a mandatului personal al președintelui dincolo de visurile *părinților fondatori* (cei care au conceput Constituția americană). Astfel, **autonomia prezidențială** se referă la lipsa unei dependențe politice, la capacitatea de a ajunge în funcție, de a rămîne în funcție și de a atinge valoroase scopuri politice prin intermediul resurselor, și nu înăuntrul razei de acțiune a altor lideri politici (*The Presidency: The Autonomy Problem, in Mr. Madison's Constitution and the Twenty-First Century, Project '87*, American Political Science Association, 1988).

Pentru mintea analistului european, această desfășurare de concepte și distincții ar putea să ducă la concluzia că președintele

american este un tiran. Înainte de a invoca alte concepte, distincții sau concluzii analitice, care susțin punctul de vedere opus, ceea ce ne-ar duce la relativism, poate că unele exemple vor fi mai relevante pentru înțelegerea culturii politice americane, extrem de susceptibile cînd este vorba de acuzația de putere.

Alegerile din Filipine

Exemplu care urmează poate fi mai bine înțeles dacă cititorul român face apel la scurta tradiție a democrației parlamentare postcomuniste. Pentru americanii nu era un secret că președintele Filipinelor Ferdinand Marcos se bucura de prietenia și sprijinul președintelui Reagan (republican, reamintesc), care vedea în el un aliat anticomunist de nădejde. Așa era, numai că senatorul (tot republican) Richard Lugar (statul Indiana), care era președintele lui Senate Foreign Relations Committee, prevenise administrația că se leagă prea strîns de conducători de mînă forte precum Marcos. Cind au venit alegerile din 7 februarie 1986, senatorul Lugar a plecat în Filipine în fruntea unei delegații de observatori. Misiunea lor era să vegheze asupra corectitudinii și caracterului liber al alegerilor în care se înfruntau Ferdinand Marcos și Corazon Aquino.

Aici intervine un factor surprinzător, care pună în lumină greutatea inițiativei și a curajului personal în politică. Cind au apărut primele relatări cu privire la fraude din partea celor aflați la putere, unii observatori americanii s-au grăbit să declare că ele nu sunt cu nimic mai grave decât obișnuitele fraude electorale din Chicago. Senatorul Lugar a fost ceva mai critic. După o verificare a numărării centralizate pe computer unde se petrecuse fraudele massive și după ce unii operatori pe computer s-au hotărît să vorbească, arătind cum li s-a ordonat să modifice numărătoarea voturilor, Lugar a avertizat că în urma acestor manevre Marcos și-a asigurat victoria. El a cerut să fie imediat primit de președintele Reagan, într-o întrevedere privată, pe 11 februarie. Reagan a sugerat că au existat fraude de ambele părți, dar Lugar a insistat că au fost numai de partea lui Marcos. Rezultatul a fost că Reagan a declarat, în aceeași seară, la o conferință de presă, că se pare că au fost posibilități de fraudă de ambele părți. În dimineață următoare, senatorul Lugar a ținut și el o conferință de presă, subliniind că președintele Reagan nu a fost informat. Zilele următoare, președintele SUA a dispărut cu totul, nici un reporter n-a putut să-l mai contacteze.

Intr-o carte celebră, apărută în 1989, care a stat trei luni pe lista best-seller a lui New York Times, intitulată *The Power Game How Washington Works* (extrem de utilă pentru informații necesare scrierii acestui articol), Hedrick Smith (fostul șef al biroului de presă din Washington, D.C. al lui New York Times) arată că una din principalele reguli ale nouului joc politic american este vizibilitatea. Poziția politică îi conferă președintelui SUA preminență, dar nu-i garantează monopolul. De multe ori în viața politică americană, alții actori îi au luat locul pe scenă și au folosit-o pentru a schimba agenda politică sau pentru a redefini realitatea și a forța astfel mîna președintelui. Lucrul acesta se întâmplă tot

(urmare în pagina 19)

(urmăre din pagina 18)

mai frecvent în noua eră a comunicărilor instantanee de masă decât în vechia politica a circuitului închis. Pe scurt, senatorul Lugar a profitat de retragerea strategică a lui Reagan și a ocupat locul central pe scenă.

Total s-a întâmplat rapid. Era într-o săptămână, pe 23 februarie. Duminică dimineață tot americanul care se respectă se uită că într-o zi a venit la unul dintre concurențele și formidabilele emisiuni politice de dezbatere în direct, în care se întâlnesc personalitatele politice de prim rang cu ziaristi faimoși și nepartizanii de la diferite publicații sau canale de televiziune (nu este lipsit de interes să adaug că în America nu mai există de peste 150 de ani ziare de partid) — deși acum vreo doi ani am avut surpriza să citeșc unul la Harvard — era editat de partidul comunist din America, se distribuia gratuit, dar nimeni în afara de mine nu s-a uitat prin el). Senatorul Lugar a apărut pe toate cele trei supercanale americane (ABC, NBC, CBS) în show-uri de notorietate (*Meet the Press, Face the Nation, This Week with David Brinkley*). Alți politicieni au numit aceste apariții *the hat-trick* (care în hockey și în alte sporturi înseamnă să marchezi trei goluri într-un singur joc). Lugar a cerut președintelui Reagan să-i telefoneze lui Marcos ca să-i ceară demisia. A doua zi, senatorul Paul Laxalt din Nevada — prietenul apropiat al lui Reagan și intermedierul său cu Marcos — a vorbit la telefon cu liderul filipinez, spunându-i *s-o tare, și s-o tare curat*. Cred că a venit timpul demisiiei, i-a spus el. Ce a urmat știm cu toții. Administrația americană a întrerupt relațiile cu guvernul lui Marcos și a recunoscut victoria inegalabilă a lui Corazon Aquino.

Inițiative legislative și diplomatice

Puterea unui președinte american variază în funcție de capacitatea de a avea inițiativa legislative. Imediat după ce și-a luat funcția în primire, în 1981, Reagan a inițiat un program de reduceri de taxe și de buget, fiind perceptuat de comentatori ca *prim-ministrul proprii sale coaliții legislative*. Numai că în primăvara lui 1982, o nouă coaliție politică a preluat inițiativa și conducerea, cea dintre Senate Majority Leader Howard Baker și House Speaker Tip O'Neill. În august 1982, ei l-au forțat pe președinte să renunțe la intențiile inițiale și să accepte o creștere a taxelor pe o perioadă de trei ani în valoare de \$98 miliarde. Ei au obținut această creștere prin două propunerile de lege privind locurile de muncă (*job bills*) și au ajuns la un compromis cu președințile în legătură cu asigurările sociale (*Social Security*). Când Reagan a fost ales a doua oară, în 1985, preocupările sale de politică externă l-au făcut să cedeze conducerea în politică internă. La început, conducerea a fost luată de către Robert Dole, noul lider al majorității în Senat, care a condus procesul legislativ bugetar vreme de șase luni, insistind asupra austerității simultan pentru Pentagon (cheltuielile de apărare) și asigurările sociale (*Social Security*). Când White House a reușit să dărime coaliția lui Robert Dole (care era compusă și din democrați și din republicani), Representative (adică deputatul) Dan Rostenkowski (democrat din Illinois), președinte al House Ways and Means Committee, a trecut el în prim plan rescriind și modificând propunerile prezidențiale de reformă a taxelor. Așa cum arată Hedrick Smith, în toamna lui 1985, doi senatori proaspăt aleși, republicanii Phillip Gramm (Texas) și Warren Rudman (din New Hampshire) au devenit forțele conducerii, noii prim-ministri pentru un program de cinci ani de echilibrare a bugetului, iar exemplele pot continua.

Exemplul cu senatorul Lugar nu este episodic, ceea ce sugerează că nici măcar în politica internațională, în probleme de securitate națională sau de intelligence, președinții american nu dețin controlul absolut. În ultimii 15 ani, **Senatul și Congresul** au pretins și au obținut un control tot mai atent în aceste domenii. În primăvara lui 1983, alți judecători au ocupat vacanța de politică exterană lăsată de **Reagan** prin inabilitatea sa de moment de a convinge **Congresul** în legătură cu problema programului MX (missile experimental). Atunci, trei democrați — dintre care doi tineri congressmeni azi celebri în lume, adică **Les Aspin** din Wisconsin (actualul ministru al apărării) și **Albert Gore** din Tennessee (actualul vice-președinte USA), și senatorul **Sam Nunn** din Georgia — au reușit să pună pe picioare un program de interes național, care a beneficiat de suportul ambelor partide.

Dacă ne gindim însă la scandalul legat de inițiativele colonelului Oliver North (un fel de *eminență cenușie* a misiunilor *covert actions*), care susținut de National Security Council, fără sătirea președintelui și substituindu-se lui Central Intelligence of America, a utilizat fonduri iranieene, provenite din târguri secrete de arme, pentru a finanța grupurile de contras din Nicaragua, ne dăm seama că pînă și într-o democrație există interese și forțe care acionează (pînă sunt demascate!) deasupra legii sau în afara canalelor normale de decizie. Ele scapă atât influenței

Eu sănătoasă a procesului legislativ. Pe de altă parte, **Congresul**, ca distribuitor de autoritate și fonduri bugetare, nu este mai puțin o parte a procesului administrativ, a puterii executive. Separarea care există între guvernul sau administrația centrală, federală și cele ale fiecărui stat american în parte, fiecare cu puteri și expertise diferite pe aceeași probleme, saptul că multe scopuri și idealuri publice nu pot fi atinse decât prin intermediul acelor voluntare ale instituțiilor particulare, puterea (reală) a presei și PUTERILE formidabile garantate individului prin constituție și drepturi civile (*Bill of Rights*) au sugerat savanților o singură concluzie. După cum a scriș Richard Neustadt (op. cit.), este vorba despre a government of separated institutions SHARING powers (o guvernare alcătuită din instituții separate care împart puterea).

Teza lui Neustadt se aplică fiecărei ramuri a guvernării în parte. Establishmentul executiv se compune din instituții separate care împart puterea. Președinții SUA conduce una dintre ele; miniștrii săi, administratorii agenților federați, comandanții militari altele. În orice program federal presupune colaborarea interdepartamentală. Totul îl implică într-un fel pe președinte, notează Neustadt. Dar agenții operați și datorează existența cel mai puțin una altă — și numai parțial președintelui. Fiecare dintre ele are o bază statutară separată, fiecare are statutele proprii pe care trebuie să le administreze; fiecare este în relații și dă seamă de diferențele subcomitete din Capitol Hill...

intre **Congres** și președinte, arătind că adesea președinții nu sunt challenged (adică provocăți, înfruntați, puși în incercătură frontală de **Congres**), ci mai degrabă de puternice alianțe politice care traversează pe deasupra ramurilor executivă și legislativă, pentru a altera, izola, încercui sau submina politica președintelui.

În America, puterea a devenit o realitate fluidă, care scapă printre degete și trece de la unul la altul dintre participanți. **Puterea este un joc**, în care, ca în orice joc, nimic nu este dinainte decis, în care fiecare jucător poate (și trebuie) să marcheze puncte (altminteri este înlocuit de altul mai eficient), în care fiecare meci diferă de cele precedente, în care nimeni nu se dă bătut pînă în ultima secundă, iar fiecare poate câștiga sau pierde la un moment dat (oricit de bun ar fi). Există încă în America, arată Neustadt, H. Smith, N. Polkby, Th. Mann, I.M. Destler și atâtia dintre cei care o studiază și critică puterea, anumite reguli precise, ferme, o vizibilitate care conferă credibilitate, o substanțială morală politică pe care poți să nu o respecti în adinecul crezului tău, dar pe care te forțează să o faci însăși natura jocului și regulile sale inflexibile. Fascinant este însă că tot acest joc al puterii se desfășoară neincetat la scenă deschisă, în fața unui public extrem de bine și permanent informat (i-aș spune *un public de specialitate*, educat încă din clasele primare să și cunoască drepturile individuale, să asiste la sesiuni parlamentare deschise publicului larg la nivel local și în **Congresul american**), care nu poate fi păcălit sau mințit decât poate pe moment. Este un joc care se joacă neconținut cu coada ochiului la public, ale cărei schimbări de atitudine, lie și imperceptibile cu ochiul liber, sunt sondate în permanență de mass-media și institute particulare de sondaj de opinie, iar orice mică schimbare de judecată influențează imediat performanțele jucătorilor și calitatea jocului. În recompense pentru jucătorii buni și corecti sunt enorme. La fel și sancțiunile pentru cei care însă.

Cind guvernatorul Bill Clinton și senatorul Al Gore au scris carte electorală *Putting People First. How We Can All Change America* (adică *Punând înainte de toate poporul, oamenii. Cum putem schimba cu toții America*), ei au ținut cont de toți acești factori. Mai mult, ei au ținut cont de schimbarea radicală a regulilor de joc, care a determinat mutații ideologice într-o lume politică în care neschimbăță râmasă esența democratică: *Our policies are neither liberal nor conservatives, neither Democratic nor Republican. They are new. They are different. We are confident they will work* (n-am tradus citatul, întrucât fiecare dintre termeni are altă semnificație în literatură și tradiția politică americană).

Există însă ceea ce se cheamă *The Big Games of Power*, unde, pe lingă regulile jocului, calitatea jucătorilor și pretențiile opiniei publice, mai contează și alți factori. Dar despre aceștia în numărul viitor.

martie 1993, University of Maryland, College Park

Friedrich III

președintelui și **Congresului**, cît și CIA-ului, dar cind nu sunt descoperite se soldează cu ruinarea definitivă și iremediabilă a reputațiilor politice. Chiar dacă există scuze unor cauze nobile.

Schimbarea paradigmelor

Sunt multe alte exemple și domenii ale complexei politici americane care sugerează savanților regădind teoriei politice. Puterea președintelui american nu este una de comandă, a unui conducerător care poruncește, ci constă în puterea de a convinge. Puterea lui este o metodă de persuasivitate. După cum declară președintele Eisenhower, în 1959, referindu-se la puterea sa de veto,

Toți administratorii de agenții federați sunt responsabili față de președinte. Dar ei sunt de asemenei responsabili față de Congres, față de clienții lor, față de propriul personal (staff), și față de ei însăși. Pe scurt, ei au cinci stăpini.

Cu experiența lui de cîteva decenii ca reporter politic în Washington, D.C., Hedrick Smith a subliniat esența catherineilor politice de a percepe fluiditatea puterii care scapă printre degete în zilele noastre. El a comparat *the power game* cu jocul de basket-ball, unde oricine poate fi mingea, schimba cursul jocului și pînă la finalul jocului, conform căreia lupta pentru putere se duce

Dan PAVEL, born in 1958, Cluj, Romania.. D.P. graduated the Faculty of Philosophy-History in 1982, at the University of Bucharest. Before 1989 he was reporter for two journals: Amfiteatrul and Viata Studențească, after December 1989 he was political editor and later deputy editor-in-chief of the well-known magazine 22. In 1990 "Cartea Românească Publishing House" published his Bibliopolis. Currently he is writing his doctoral thesis (a comparative study on the theodicy in Saint Anselm of Canterbury and Saint Thomas d'Aquinas work) and a volume of essays: a History of Tyranny.

CECITATEA SURZILOR*

JAN URBAN**

1. Criza Europei Centrale

Astăzi, Europa Centrală se află în pragul unei noi crize istorice care ar putea, pentru a treia oară în acest secol, să schimbe întregul continent. Miza nu o constituie numai granițele dintre state. Adevărata miză este democrația din interiorul acestor granițe. În momentul de față, atrocitatea încă nu s-a instalat. Întotdeauna există o oarecare acalmie înaintea furtunii. Căci numai cind nebunia oamenilor care ucid oameni devine de nestăpinit, apare clar că pacea dinainte nu a constituit decât un preludiu al războiului.

Optimismul vehiculează încă presupunerea că prăbușirea regimurilor comuniste în 1989 a deschis, oarecum automat, o perioadă de progres a democrației parlamentare și a capitalismului în această parte a continentului. În același timp, și pe bună dreptate, pesimistii se întrebă: a fost oare suficientă dispariția monarhiilor postfeudale pentru a declanșa, în mod automat, un progres democratic după 1918? Ei nu pot uita slăbiciunile Republiei de la Weimar, reginurile militare din Polonia și Ungaria și vecinii suicidari, deși liber, prin care poporul german l-a adus pe Hitler la putere în urma unor alegeri democratice. După cum nu pot uita că austriecii au votat pentru *Anschluss* în 1938, la fel de democratic precum au votat cehii pentru comuniști în 1946. La rîndul lor, realiștii se vor gîndi la faptul că ambele războaie mondiale au pornit din Europa Centrală, la incapacitatea Ligii Națiunilor din perioada interbelică de a întreprinde ceva concret în afară de discuții, la cei 40 de ani de impotență a Organizației Națiunilor Unite în această parte a lumii, la ruinarea actuală a Iugoslaviei și a Moldovei sau la succesul electoral al forțelor naționalist-populiste din regiune.

Aflătă, în prezent, într-un proces de unificare formală, Europa Occidentală nu dorește să accepte noile responsabilități continentale care au apărut după prăbușirea comunismului, în timp ce Statele Unite dispăr înțet din politica europeană. Dispariția dușmanului tradițional pare să fi determinat o pierdere de imagine și de hotărire în politica de pe ambele coaste ale Atlanticului. Pare că trăim o repetiție kafkiană a ceea ce s-a petrecut în anii '20. Nimici nu se preocupă de faptul că două milioane de refugiați ar fi putut fi considerați ca europeni de către populația cu vederi democratice din Occident. Nimici nu se preocupă de satele și orașele distruse sau de miile de morți. Nimici nu se preocupă de consecințele pe care toate acestea le pot avea pentru Europa. Toți se preocupă însă de alegeri. Numai că alegerile libere, prin ele însele, nu înseamnă o democrație autentică și completă.

Chiar în aceste momente, reprezentanții populari aleși din rîndul partidelor ciștințătoare ale ultimelor alegeri din Cehoslovacia procedează la dezmembrarea patriei lor. Ceea ce frapăza pe orice observator, este dezinteresul lor absolut pentru consecințele acestei decizii pe planul politiciei internaționale. Pare că nimici nu mai contează: nici istoria, nici dreptul internațional, nici politica europeană! Totul pare că începe cu ei și acum! Nu mai puțin surprinzătoare este indiferența și pasivitatea cu care

Occidentul asistă la lichidarea Cehoslovaciei. Publicul vest-european este tranșat de argumentul că apariția violenței între cehi și slovaci este absolut improbabilă. Nimic amenințător, similar violenței din Iugoslavia, nu ar putea să apară. Va fi un *divort de casă*, cum se spune. Dar cine se gîndează, înainte de declarația de independență a Sloveniei și Croației, la posibilitatea unui război civil crud și singeros? Nu ne putem iluziona: prea multe și, prea repede să ar putea schimba în Europa Centrală. Să ca de obicei, în mod neintenționat și pe neașteptate.

2. Scenariul pesimist

Pentru Europa Centrală, scenariul pesimist pare să devină din ce mai puțin improbabil.

Nici una din părțile implicate în conflictul constitutional Ceho-Slovac nu se va arăta dispușă la compromis și, spre sfîrșitul verii, se va ajunge la discuții serioase pentru separarea în două state independente. Tîrguielile pentru împărțirea locomotivelor, avioanelor, vapoarelor și a trenelor din garda Palatul Prezidențial vor duce la acuzații reciproce și la agitarea emoțiilor populare. Ca urmare, cetățenii iritați ai ambelor republici vor fi chemați la referendum și vor vota — în mod democratic și ușor — pentru separarea de un vecin dificil.

Spre sfîrșitul toamnei, în încercarea de a-și spori prestigiul intern și producția de energie, guvernul Republicii Slovace va proceda la devierea Dunării printr-un canal aflat pe teritoriul său, inaugurând producția de electricitate a mult-disputatei centrale de la Gabčíkovo. Guvernul ungarian va considera aceasta ca o schimbare ilegală de frontieră. Să o dispută politică deja ascuțită se va transforma într-o propagandă deschisă de război.

Puțin după dezmembrarea Cehoslovaciei, partidele democratice din Ungaria vor suferi o infrângere. Valul campaniei "șoviniște" în răvoarea "împreună pentru drepturile fraților oprimiți" — cei peste o jumătate de milion de maghiari care formează o puternică minoritate în Slovacia — va aduce la putere mișcarea naționalistă din Ungaria. Medierea Comunității Europene nu va avea nici un succes. După o serie de închecuri minore, și sub amenințarea sanctiunilor internaționale propuse de Națiunile Unite, frontierele vor fi schimbate prin plebiscit. Regiunile din sudul Slovaciei, unde majoritatea locuitorilor vorbesc limba maghiară, vor fi anexate Ungariei în urma unui vot democratic.

Sint greu de imaginat condițiile în care o Slovacie separatistă ar putea beneficia de sprijinul Republicii Cehe în această dispută cu Ungaria. Mai degrabă invers, dacă nu se vor fi despărțit pînă atunci, cehii vor accelera procesul lor de separare de un vecin destabilizant.

Semnificația istorică a Cehoslovaciei a constat în loialitatea cetățenilor săi față de un stat multinnațional democratic. Pentru prima dată în Europa Centrală, democrația a fost considerată o valoare mai presus de națiunea întemeiată pe limbă. Într-o regiune în care se amestecă numeroase limbi și culturi, un asemenea stat trebuia să întruchipeze o piatră de hotar în virful unui arc, construit din state naționale. El trebuia să fie punctul și locul

de întîlnire al acestora. Poate că acest proiect să fi fost o tentativă istorică lipsită de sens. Dar însă o piatră de hotar, acest arc al unei Europa Centrale complicat divizat din punct de vedere național — leagănul tuturor dictaturilor moderne — va trebui să-și găsească o nouă formulă de stabilitate, așa cum s-a mai întimplat și în trecut.

Frontierele Cehoslovaciei au fost stabilite prin tratate internaționale după primul război mondial. Acum, după 75 de ani, argumentul naționaliștilor unguri va fi că se poate de clar: Ungaria a semnat aceste tratate cu Cehoslovacia; Cehoslovacia a început să mai existe; este, deci, necesar ca granițele să fie negociate între Ungaria și Slovacia. Același argument va fi folosit de Ucraina, reclamîndu-și drepturile asupra celor mai estice zone ale Slovaciei de azi. Invocarea de către forțele democratice din aceste țări a Acordurilor de la Helsinki și a ideii frontierelor deschise din Comunitatea Europeană va fi considerată naivă și, probabil, nepatriotică.

Forțele naționaliste din Austria și Germania vor cîștiga tot mai mult sprijin pentru politicile lor dure în privința imigrăției, ducind la închiderea granițelor în fața numărului crescînd de refugiați. Vocile radicale din rîndul sudeșilor — pînă acum neluate în serios de nimici — și mișcarea lor de reîntoarcere la situația de dinaintea Tratatului de la Versailles vor deveni tot mai influente și mai importante. Se va cere renegocierea frontierelor vestice ale Bohemie. Din punctul lor de vedere, puterile ciștințătoare în 1918 au trasat aceste frontiere cu scopul deliberat de a interzice dreptul la autodeterminare națională al celor trei milioane și jumătate de etnici germani, forțîndu-i să devină cetățeni ai Cehoslovaciei contra proprii lor voințe. Expulzarea lor forțată în Germania, în anul 1945, aprobată și supervizată de Conferința de la Potsdam, va deveni principala problemă politică — deși fără ecou în restul lumii democratice — între Germania și sirava Republică Cehă. Pînă în sud-est germanii vor crește. Slăbiciunea economică și politică a celor doi descendenti ai statului cehoslovac îi va face vulnerabili în fața presiunii unor vecini mult mai puternici...

Succesul unei revizuiri a granițelor Slovaciei va deveni un precedent, mai întîi, pentru întreaga Europa Centrală, și apoi, poate, pentru alte regiuni. Ungurii din Transilvania, Vojvodina și Ucraina vor pretinde soluții similare pentru problemele lor. Întărîtă de posibilitatea reunificării cu Moldova, dar simîndu-se amenințată de Ungaria în privința Transilvaniei, România va căuta un aliat în Serbia, așa cum a mai făcut-o în trecut. Bucureștiul va declară că nu renunță la dreptul său istoric asupra Transilvaniei și, alături de Serbia, va propune o conferință asupra schimburilor de populații în zonele disputate, care ar trebui să ducă la plecarea ungurilor din Transilvania și a albanezilor din Kosovo. Singura alternativă: transferul de populații sau violență. Un val de naționalism dezgustător și agresiv va cuprinde întreaga Europă Centrală.

În zonele baltice, problema Prusiei Orientale va fi restructurată. Rusia va fi de acord, pentru început, să creeze un teritoriu autonom și cu statut economic special pentru germanii de pe Volga; mai tîrziu va accepta să-l cedeze Germaniei în schimbul unor avantaje economice. Înănestă instabilitatea, Polonia postcomunistă va rămîne din nou izolată între Germania și Rusia, iar visele sale din ultimele două secole se vor risipi ca fumul...

Dacă forțele democratice europene nu vor fi capabile să se mobilizeze cu rapiditate, foarte curînd ele vor privi neputincioase la intratibila consolidare a naționalismului pretutindeni. Îar în ceea ce privește Europa Centrală, așa cum s-a întimplat întotdeauna în istoria acestei regiuni, rolul cheie va fi jucat de către Germania. Faptul că aparțin acum Comunității Europene sau că majoritatea dintre ei sunt conștienți de responsabilitatea declansării celor două războaie mondiale, nu-i face pe germani imuni față de virusul naționalismului.

In aceeași manieră pasivă, britanicii și francezii evită astăzi să-și amintesc de faptul că politica lor complezenă față de Hitler a contribuit la izbucnirea războiului tot atît și nazismul. Ei nu vor să-și aducă aminte că pasivitatea forțelor democratice este ea însăși vinovată de orbirea politicienilor în momente în care trebuie să se decidă între pace și război. În toamna anului 1938, prim-ministrul Angliei și Franței s-au dus la München pentru a-întîlni pe cei doi dictatori aflați la putere în Germania și Italia și pentru a discuta soarta Europei Centrale. *Nu vom rîsa un război pentru căteva țări mici și înașăpatate, deșpre care suntem atât de puțini*, a declarat, atunci, Chamberlain despre Cehoslovacia, lăsînd înfrîu liber lui Hitler să distrugă această țară. Vina forțelor democratice pasive este aceea de a nu zădărni planurile dictaturii înainte ca aceasta să-și înceapă atacul și crimele.

La numai căteva luni după întoarcerea sa la München, moment în care Chamberlain declară că a adus englezilor o pace durabilă, războiul începe să facă prăpăd. Democrația a avut nevoie de sase ani și de 40 milioane de morți pentru a înfringe nazismul. Prea extenuată și prea victorioasă pentru a se mai sincisi de principii și de viitor, democrația a făcut un nou gest de complezență — de data asta față de supraputerea comunismului. Astfel a fost negat dreptul de a-și alege propria soartă al tuturor țărilor care au sfîrșit în lagărul comunist.

Iată că după 44 de ani comunismul a murit. Este acesta un motiv să credem că democrația a cîștigat?

Infringerea comunismului în Europa și colapsul Uniunii Sovietice nu sunt semnele victoriei finale a democrației. Dimpotrivă, dacă aceste evenimente ar deveni o seuză pentru pasivitatea forțelor democratice față de avansul tendințelor antidemocratice în lume, atunci ele să-ar putea să se dovedească mai periculoase pentru democrație decât a fost însuși războiul rece.

Deocrația în Europa Centrală este cheia democrației în Germania. Îar democrație în Germania este cheia democrației și păcii în Europa. Ca pretutindeni însă, și în Germania, democrația începe să se apere numai după ce este lovită în față și întrîntă la podea. Dacă Germania este abandonată de partenerii săi occidentali în încercarea de a face față unei părți a Europei slabite economic și destabilizate politice după ieșirea sa din comunism, atunci, mai devreme sau mai tîrziu, Germania însăși se va infunda în marasimul naționalist. Abandonarea corespunzătoriilor europene o va forța să-și impună propria responsabilitate, mai întîi economică și apoi politică, asupra regiunii.

În chiar aceste momente, în Cehoslovacia, politicienii aleși în mod democratic procedează la dezmembrarea patriei lor. Cecitatea surzilor din jurul lor face imposibil de perceput vecinătatea antidemocrației...

Traducere
Călin Anastasiu

* Articol scris în iulie 1992 și apărut în „The East & Central Europe Program Bulletin”, New School for Social Research, New York, vol. 3/1, septembrie 1992.

** Jan Urban este jurnalist independent și membru al Cartei '77.

Realități demografice în jurul pactului Ribbentrop-Molotov

RADU DIMITRESCU

Scăvăgășe și se serie mult, în ultima vreme în țara noastră, despre lichidarea consecințelor pactului Ribbentrop-Molotov, prin aceasta înțelegindu-se de către multă lume recuperarea de către România a Bucovinei de nord și a Basarabiei de sud. Pactul respectiv a fost pînă în momentul de față condamnat de către toate statele europene, dar după proclamarea independenței statelor baltice și a Moldovei, despre lichidarea consecințelor sale practice, nu s-a amintit nici în Finlanda, nici în Polonia și nici în Slovacia, țără din care fosta Uniune Sovietică a anexat în 1945 un teritoriu (Transcarpatia), care depășea chiar limitele prevăzute de către Ribbentrop și Molotov în 1939. Pe de altă parte, conducătorii ai Ucrainei, afirmă azi că nu numai că *nici națiunea, nici statul ucrainean nu pot răspunde pentru ceea ce au făcut conducătorii URSS* dar și că, printre ironie a istoriei, aspirațiile naționale ale ucrainenilor nu au putut fi indeplinite tocmai datorită acestui pact criminal.

Avind în vedere posibilitatea dezvoltării actuale a relațiilor României cu Ucraina, este bine să ne aplecăm mai îndeaproape asupra realităților demografice și politice din trecut, cu realism, curaj, sinceritate și fără prejudecăți, în vederea clarificării unor probleme. În prezent, România este legată de două tratate internaționale în ceea ce privește frontieră sa cu Ucraina: tratatul de pace din 1947 — cu Puterile Aliate și Asociate (URSS, SUA, Marea Britanie, etc.) și Actul final de la Helsinki din 1975. Articolul 1 al tratatului de pace este același care fixează și actuala frontieră cu Ungaria.

Deputul istoric al României asupra întregului teritoriu pînă la Nistru și Ceremuș este de necontestat, dar se știe că începînd cu 1919, acestui drept istoric nu i se mai acordă importanță în tratatele internaționale, el fiind înlocuit de principiul naționalităților, adică de realitățile demografice. România a fost de altfel, în 1919, beneficiara acestui nou mod de a vedea lucrurile. Din acest punct de vedere, la noi în țară este îndeobște cunoscut faptul că în prezent, conform recensămîntului din 1989, în regiunea Cernăuți (constînd din Bucovina de nord și aproxiimativ fostul județ Hotin), români (inclusiv moldoveni), în număr de 184.836 reprezintă 19,6% din populație iar ucrainenii plus rușii, 77,5%; pentru Basarabia de sud nu dispunem de date separate, dar în întreaga regiune Odesa, care cuprinde și o mare parte a teritoriului dintre Nistru și Bug, numărul total al românilor, conform același recensămînt, este de 144.534.

Opiniia sinceră a presei noastre și a omului de pe stradă este că această situație se datorește ocupării sovietice care a provocat, la începutul ei, refugierea unui mare număr de bucovineni și basarabenii în România, iar mai tîrziu, deportările masive însoțite de aporturi de populație slavă alogenă. Această opinie reflectă un mare adevăr. Au fost însă regiunile respective pur românești înainte de 1940? Proporția schimbării raporturilor demografice ne va fi indicată exact de către datele recensămîntului românesc din 1930. Găsim aceste date în articolul domnului Vladimir Trebică, membru al Academiei Române, publicat în 1990 în revista

„Academica” și intitulat: Basarabia și Bucovina (România de pretutindeni). Adunînd datele pentru fostele județe Cernăuți, Storojineț și Hotin, corespunzînd aproximativ actualei regiuni Cernăuți, vom găsi 273.532 români, reprezentînd 31,5% față de 50,1% ucraineni plus ruși, restul fiind evrei, germani și polonezi, în parte astazi plecați în Israel, Germania sau Polonia. Iarăși, adunînd datele pentru fostele județe Cetatea Albă și Ismail, corespunzînd aproximativ actualiei Basarabiei de sud, aparținînd regiunii Odesa, vom găsi 134.969 români, reprezentînd 23,8%, față de 36% ruși plus ucraineni, restul fiind bulgari, găgăuzi (încă prezenți), evrei și germani (în parte sau total emigrați sau repatriați). V. Trebică mai citează un studiu al lui Anton Golopenția efectuat pe plăși, care arată că în opt plăși ale fostelor județe Rădăuți, Storojineț, Cernăuți și Hotin, ucrainenii aveau înainte de 1940 majoritatea absolută, iar în zece plăși ale județelor Cetatea Albă, Ismail, Tighina și Cahul — dețineau aproape o egală importanță bulgarii, rușii, români (14,7%), ucrainenii, germanii și găgăuzii. Între acestea, în 28 de plăși, români aveau majoritatea absolută (69,2%).

Deși situația era aceasta, între cele două războaie mondiale nu s-a făcut simîn un revisionism rusu-ucrainean, analog cu cel maghiar. Întru aceasta au existat însă două motive esențiale: primul a fost acela că dincolo de Nistru era instaurat un régime communist care atragea doar puțină lume. Al doilea, valabil pentru Bucovina de nord, se datoră faptului că dincolo de Ceremuș se întindea stăpînirea Poloniei, percepută de ucraineni ca o stăpînire străină.

Este momentul să facem o paranteză. *Omul de pe stradă* de la noi, dar și din alte țări, a crezut în mod simplu că ceea ce a pierdut Polonia în est datorită anexării unor teritorii de către URSS, a cîștigat în vest, pe seama Germaniei, și că populația din est s-a mutat pur și simplu în vest, pînă la linia Oder-Neisse. Nu este așa. Populația teritoriilor estice era majoritar ucraineană și belorusă, cu excepția unor insule, predominant orășenești, cum erau Lvovul și Vilna, unde precumpeau polonezii. Același lucru se poate afirma despre Transcarpatia (denumită între războiile Ucraina sau Rutenia Subcarpatică): majoritatea era alcătuită din ucraineni, cu o minoritate substanțială maghiară (îndeosebi orășenească) și — cu una redusă românească. Acest teritoriu fusese dezilipit de Ungaria în urma tratatului de la Trianon și alipit Cehoslovaciei, ca cea mai puțin rea soluție. Si drepturile istorice ale Poloniei mergeau pînă la Marea Neagră; dar chiar în 1919, prima frontieră asiatică a Poloniei, „linia Corzon”, fusese fixată pe criterii etnice, aproxiimativ pe actuala frontieră. Ea a fost impinsă spre est datorită cîștigării războiului sovieto-polonez de către Polonia, în 1920.

Revenind acum la Bucovina de nord, la originea situației dintre cele două războaie, a existat desigur și o expansiune ruteană spre sud, din Galitia, în timpul stăpînirii austriece (1775—1918). Dar deja în 1848, români reprezentau doar 56% din populația întregii Bucovine. Iar pentru anul 1774, recensămîntul lui Rimsky Korsakov indică, din nou pentru întreaga Bucovină, o proporție de cca. 29% ruteni, hutani, ruși și polonezi. Prezența acestor neamuri în

The author focuses on the dynamics of the ethnographic structure of the geographic — historical area torn from Romania by dint of the Ribbentrop-Molotov Pact.

The existing ratios between the nationalities that live within the geographic — historical area torn from Romania by dint of the Ribbentrop-Molotov Pact, substantially modified in comparison with the age of Stephen the Great.

Getting back the former Romanian territories (certified as such by documents) to the present Romania would mean to include about 3 mill. national minorities.

Bucovina de nord este deci foarte veche, fiind menționată și de cronicarii moldoveni.

Să trecem acum la Basarabia. În 1812, la anexarea ei de către Rusia, numai aproxiimativ teritoriul corespunzînd actualiei republici Moldova a fost în mod samavolnic rupt de la principatul de atunci al Moldovei. Atât fostul județ Hotin cit și fostele județe Cetatea Albă și Ismail erau în acel moment sub stăpînire directă otomană: Hotinul de la 1715 iar Bugeacul (inclusiv Tighina) de la 1538, ca să nu mai vorbim de litoralul Moldovei, cu Chilia și Cetatea Albă, care fusese pierdut încă din 1484 de către Ștefan cel Mare. Aceste lucruri nu sunt menționate aci deoarece ar micsora dreptul istoric al Moldovei asupra acestor teritorii (în măsură în care acest drept ar prezenta însemnătate), ci pentru că eté expușă realitățile demografice și mai tîrziu, României, pe căn posibil, plecau din raialele turcești. Cînd raialele din Muntenia (Brăila, Giurgiu, Turnu Magurele) au fost redatate Țării Românești, români s-au întors în ele. Dar cînd raialele moldoveniști au fost eliberate de turci, ele s-au găsit sub stăpînire rusă și au fost colonizate îndeosebi de slavi. Iar Bugeacul, sub imperiul otoman, fusese locuit, timp de secole, de tătari (să ne reamintim că în scurtul interval de timp cînd extremitatea de sud a Basarabiei apartinuse Țării Românești, pentru acest teritoriu se utiliza — în titulatura lui Mircea cel Bătrîn — termenul de *pările tătărești*).

Concluzia noastră este că o coexistență pașnică între români și ucraineni a avut loc timp de secole și că ar fi nimerit ca ea să continue, fără să fie tulburată de pretenții teritoriale, chiar întemeiate pe dorința de a remedie unele mari nedreptăți ale istoriei recente și mai îndepărtate. Presupunînd că, în afara Republicii Moldova (a cărei alipire la România, mai curînd sau mai tîrziu, este o axiomă pentru orice român), am recupera prin minune și teritoriile despre care am discutat, țara noastră ar îngloba și eca. 3 milioane de minoritari slavi (ucraineni, ruși, bulgari) și găgăuzii. În ce măsură acest lucru ar fi de dorit, judece fiecare!

Trebuie să mai aducem în discuție două ipoteze care au fost propuse. Una, spune că Transnistria ar putea să schimbe pe Bucovina de nord și Basarabia de sud. Aici, înțevin mai multe dificultăți. 1. Transnistria actuală (nu ceea ce s-a numit așa între 1941 și 1944), populată de o majoritate relativă (40%) de români, dar de o majoritate absolută (60%) de slavi, între care se manifestă în cazul dat, o solidaritate rusuo-ucraineană, evidentă în vara lui '92, este rebelă împotriva Republicii Moldova tocmai deoarece pune ipoteza reunirii restului acesteia cu România. Si nu numai slavii de acolo sănă împotriva acestei reuniri, ci și o

parte din *moldoveni* (vezi Mărcuță, Caraman, Chițac, care sănă români). 2. Un schimb de teritorii ar avea sens numai însoțit de un schimb de populație; ori pe de o parte nu este sigur că populațile respective ar consimă să se mute iar pe de altă parte, schimb de populații, la modă între 1920 și 1945, nu mai este considerat azi ca un mijloc civilizat de a rezolva problemele de frontieră (căciuromă etnică!). 3. Accesul la gurile Dunării, ca și platoul continental respectiv, constituie atu-uri mult prea importante pentru Ucraina.

Adouă ipoteză ar presupune corectarea frontierelor în Bucovina, acolo unde, totuși, minoritatea română este compactă, la nord de Cernăuți. Aparent această ipoteză este mai realistă. Părîtot care ar urcau off ea este că și Ucraina ar putea în acest caz revendica cele regiuni adiacente frontierelor în care există o minoritate compactă ucraineană (asemenea mică regiuni sănă în județele Suceava și Maramureș), ceea ce nu ar fi de dorit.

Prin acceptarea (dacă nu conștințarea) frontierelor actuale, România ar putea negocia drepturi foarte largi pentru minoritatea română din Ucraina, desigur fără a se mai menționa avantajele economice și politice rezultînd din bunele relații cu această țară. Nici nu s-ar crea la exterior o imagine a unei Românie revizioniste contrară tendințelor europene actuale. Si români din cele două state românești sără putea concentra, în acord cu vecinii lor, asupra obiectivului național cel mai important și cel mai realist în același timp: unirea lor. Rămin și aşa destule chestiuni de amănunt care ne vor da dureri de cap: Tighina, găgăuzii... Ca să nu mai vorbim de o problemă care se poate ivi: în cazul fericit că Republica Moldova va voi să se unească cu România, dar în condițiile autonomiei sale (așa cum a făcut-o de fapt și la 27 martie 1918), la ce vom renunța: la statul unitar sau la Basarabia?

Radu DIMITRESCU is a mine engineer, doctor of geology, author of more than 130 specialized papers. He was a professor until 1989 at the Iasi University. Now he is member of the executive board of PSDR.

ETHNIC RELATIONS AND THE RIGHTS OF MINORITIES

Romanian-Hungarian Meeting

12-13.02.1993

OVIDIU ŞINCAN

1 As far as I know, our meeting is the first to be held, after the joint Hungarian-Romanian meeting of intellectuals which took place in Budapest, at mid-March 1990. There was a long span of time between the two gatherings; everybody here will make its own *summing up* to see the advance (if any) which was made in-between.

2 The main point now is that PER offered the cosponsorship for this meeting. As everybody here knows, PER was founded with the aim to encourage the peaceful resolution of ethnic conflicts in Central and Eastern Europe — and I'm sure you'll agree with me that our meeting is a contribution to achieve this end.

3 The main topic of our discussion is very stimulating, because it puts into relation a vast and troublesome field (*ethnic relations*) to a question which still needs standards to be set up (*the rights of minorities*). The discussion can be endangered if a clear distinction between the two levels - a sociological one and a political one - will lack. It is important for me to stress this because, in my opinion, two different standards are operating here. I do not want to strike a combative stance, but one has to foresee all implications this double standard may have if inappropriately used by politicians or governments.

4 From the very beginning I want to point out that three items deserve to be put on our agenda:

4.1 the relations between the ethnic approach of human rights and internal stability of the society

4.2 the relation between the political and civic human rights and the economic, social, and cultural rights

4.3 the relations between the State and its citizens, when minority's rights are concerned

I think we are not here only to whisper sweet nothings in an ethnic argot. In fact, what we are discussing here is that: what kind of rights, in what kind of society, are necessary for a minority, and what for. In our capacity of people of fine expertise we all fully understand the importance of our answers to this questions.

5 I already mentioned the meeting in March, 1990, in Budapest. This seems to be history; however, it is more than mere history. It reminds me the circumstances that exist in 1990 and shaped the following evolution of inter-ethnic relations in Romania.

6 If we are to make a survey of the main themes which were professed in the Romanian media (of both Romanian and Hungarian language) by the representatives of Hungarian minority since January 1990, it is not difficult to maintain that a group of arguments, clichés and catchwords were experienced and imposed, in order to depict a specific picture of minority status in Romania. This selection was made as to support what I would call the maximal ethnic program. Let see these themes:

6.1 in connection with Transylvania it was stated that

6.1.1 it was conceded to Romania, as a gift, by the Three Great, in charge with Bessarabia

6.1.2 there is no genuine Romanian majority in Transylvania; the apparent majority was the result of a forced internal colonization of Romanians in Transylvania since 1965

6.1.3 there is a strong, age-old

Transylvanian Hungarian tradition, which is part of the Hungarian identity of this territory; this tradition was broken by the Trianon treaty

6.2. in connection with the Hungarian minority in Transylvania it was stated that

6.2.1 all aspirations of the Hungarians were betrayed twice since 1918

6.2.2 all Romanian State, be it Monarchy, or be it Republic, pursued a nationalistic, anti-Hungarian policy

6.2.3 this nationalistic trend is visible when Romanian historiography is concerned

main issues of political struggle in Romania.

8 One should add to these the fact that, fighting the State, the HDUR aligned itself only on the opposition side. Its public image was mainly built around this fact, which was strengthened by the statement of the Hungarian Prime Minister, ANTALL JOZS, that the MDF will refuse all relations with the NSF, which just gained the 1990 elections.

9 Perhaps we have to contemplate whether this carry-over in the HDUR's

policy is that it was linked with distinct individuals, who became crusaders instead of political leaders

10 During the period January 1990 — September 1991 the HDUR wasted its resources, without any significant gain. In September 1991 a new loss was recorded, because of the Székelyföld autonomy issue. It was obvious that the HDUR has no sufficient resources for such an unrealistic design and, which is more, the whole matter of ethnic autonomy was wrong, because the idea of autonomy is said to be the greatest European minority was restricted to only few characteristics, related to political rights.

11 I wonder whether this pattern of minority behavior is a suitable one, taking into account the fact that

11.1 on the one hand, an answer does exist to these matters; at the same time it is in accordance with the democratic standards, adopted by the Council of Europe and CSCE. This answer is local government.

11.2 on the other hand, it engaged the minority into a political struggle, without any economic and social side. It is self-evident, from this point of view, that the natural evolution of the Hungarian minority in Romania was directed toward an ever growing internal differentiation, so that new interests appeared, which claimed different answers.

I'd stress this side, because it is obvious that Hungarian minority implies a growing aptitude for negotiating its claims, the more so as the Government has to bow to political parties' pressure; the likely stalemate of the Parliament makes it difficult to take a decisive pace; the so-called nationalistic and democratic forces may exert an almost equal pressure on the Government and this special disposition of forces paralyses the Government's action.

12 The politicization of the minority issue influenced the question of representation of its interests. The prevalence of the MPs, as well as the autonomy of the HDUR constituent members and the split between, say center and periphery, reduced the opportunities for these interests to be addressed and supported at the central and local level. One may say that the MPs were insulated, at a certain extent, and local organizations of HDUR were too far from the decision levels.

An attempt was made to link all minorities with the Government, through the so-called Advisory Council for the National Minority Issues. Unfortunately, its management did not respond to the requirements and its resources were limited, compared to the assigned task.

13 There is another reason why both official and minority's attempts to solve the question failed: the lack of civil society and its mechanisms. We can search and find a lot of explanations (even psychanalytical ones) for this political bias in minority's policy; the ultimate reason lies in the weakness of the civil society. This makes it all the more important to change the approaches in use.

14 One may note that measures to enforce civil and political rights are basically the same, irrespective the State concerned. It is not the same thing when economic and social rights are considered,

(continuare în pagina 23)

Herren Johansenn Freyherrenzù schwartzzen;

Berg etc. bildnus/wie die seyn alters/ bey fünffzig jahren/Erschlich durch Al-

brechten Dürer/abconterfecht/ vnd zu diesem nachtruct/ zu wegen bracht worden.

Starß Anno ic. 28. seyn Alters bey 64. jaren/ vnd ist nachgesetzts/ schwartzzen strichs/ zwayzig lang gewesen.

Johann von Schwarzenberg

7 This particular policy of the Hungarian Democratic Union in Romania (HDUR) is, up to a point, understandable: it was a reaction. At the same time, it followed a wrong way, because it opposed the minority as an unitary entity to the State and to the majority as an ethnically different group. From this moment on, the question became a political one — I should say only political — so that when the leaders of the HDUR embarked upon the great issue of ethnic autonomy, the Hungarians were perceived only as foe. The idea of a hypothetical territorial change, affecting Transylvania, was but a natural conclusion and the issue of Hungarians (from Hungary and from Transylvania, too) became one of the

policy was right. An assessment of this option of the Hungarians in Romania from a cost/benefits perspective shows a low level of efficiency. There are several reasons for such a statement:

9.1 there is no pragmatic approach of a real issue; that of the rights

9.2 the main claim of the minority — the preservation and the promotion of its ethnic identity, in a democratic society — was turned into an endless quarrel about history, with no practical end

9.3 every step the HDUR was taken toward the implementation of this program was too expensive on political level; it led to a growing perception of Hungarians as enemies

9.4 moreover, the main loss of this

(urmărește din pagina 22)

because every minority group has its specific background. That's why the interplay between the minority and majority, between civil and political rights, on the one hand, and economic and social rights, on the other hand, is of utmost importance. This speaks for itself why a separate policy of a minority, refusing the social, political, and economic environment is doomed from the start.

15 Promoting and protecting economic rights is often a question of choosing priorities; undue emphasis on free market solutions to economic problems may result in a lower of social protection, affecting both majority and minority and curbing down the level of implementation of civil and political rights. In my opinion, to lay stress on economic and social rights would be an instrument of equal importance in promoting the rights of persons belonging to national minority.

16 It seems that the best approach for both minority question and the rights of persons belonging to a minority is that where *minority stands for result, not for premise*. Accordingly, the best way to define rights for members of a national minority and to secure them is not the insulation of the group, on the basis of its particular identity.

If ethnicity is taken as a criterion for granting rights in a society, *equality* — the basic foundation of every democratic society — is at stake because, from the ethnic point of view, peoples are not *equal* — they simply are different. That's why a multicultural society, a multicultural civilization cannot be built from different groups held together; it is the result of the integration of these groups, all sharing the same basic democratic values.

The whole experience of Central and Eastern European countries has brought into relief that building a real functioning civil society is a task of paramount importance, which governs all processes in these societies. Civil society however, means diversity, multiculturalism and intercultural living — that is, values that presuppose the existence of efficient institutions and a strong State. I should add to this that different levels of civil society's achievement does not mean different kinds of society; that's why I do not share the opinion that Eastern Europe contains two distinct categories of societies, which differ by their shape and future.

17 Does civil society mean that no ethnic conflict may develop? Of course not; its advantage is that it offers ways for their extinction which can be found within society, without the external intervention of the State. Moreover, justiciability (i.e., legal action through the court system) is conceivable, because conflicts stem in a civil society from rights violation, which can be solved by law, by law enforcement, and by nurturing a political democratic culture, whereas fighting the State produces only political belligerent or rebels, which seek political legitimacy, instead of self-sustaining, acceptable solutions.

18 It is rather difficult to conclude that ethnic groups cannot live together if the rights of all individuals are protected, if governments are accountable, and institutional checks and balances are functioning.

19 The question to be answered, though, is: *at which level?* In my opinion, only community-based mechanisms can help maintain a political culture that values diversity. Local government, which allows local self-government, has to be the very place where minority question is to be addressed and solved. If local institutions are stable and efficient, so that every community become deeply involved in the decision-making process, so all institutions will be stable and efficient and human rights would have a firm foundation to be built upon. The experience in this field

clearly pointed out that no governmental team, however democratic, is able to impose human rights; however, they may be the outcome of functioning institutions and of the rules they impose and are obeyed to.

When this point is reached, two beneficial circumstances may be found:

19.1 first of all, the free and sustained development of a political culture, based on democratic values; they would support and stimulate the development of political trends, like liberalism and social-democracy.

19.2 on the other hand, human rights will be promoted and expanded all over the society, irrespective of the political options of a temporary government.

20 In this case, the eternal question of the Constitution defining the state as *national* and *unitary* (not *homogeneous*, as it commonly used), loses its importance being replaced by the issue of the efficient relations between the institutions of the State and the opportunities for a real autonomy. I say *real*, because nobody refuses autonomy — but a clear definition of it is now a necessary thing. In this respect, I do not understand why the *European Chart of Local Government* (in Hungarian it goes as *A helyi önkormányzat Európai chartája*) is no more referred to as a pattern for every autonomous initiatives.

21 Our discussion is, to a great extent, a theoretical one. In September 1992, 630 joint Romanian-Hungarian enterprises were recorded, with a total capital of US \$4, 271,000. This figure accounts for the level of exchanges and, at the same time, for the transparency of the frontiers. There is a question of emphasis here: it is the frontier of the State, but a State which stimulates its citizens to pierce it for succeeding in their business. I must confess that's my picture of our common future. □

Ovidiu ȘINCAN, Ph. D.
Born 1949 in Sibiu. Graduated
the Faculty of History and Philo-
sophy of the University of

Cluj-Napoca. Specialization in history and political science. Academic career up to 1990. Between 7/90 - 7/92, worked with in the Government's Department for Social and Political Structures, as adviser; from 8/92, counsellor, Ministry for Foreign Affairs. At present political counsellor of the President of the Chamber of Deputies.

ECHIPA CLINTON

Warren Christopher, Secretar de Stat, 67 de ani, jurist din Los Angeles și organizatorul echipei care a asigurat traversarea perioadei de tranziție între cele două administrații. El este acela care i-a sugerat Președintelui Clinton alegerea lui Albert Gore ca Vicepreședinte.

Ultima sa funcție oficială la Washington a fost aceea de Sub-Secretar de Stat sub administrația Carter. În această calitate el a negociat eliberarea ostașilor americani de la Teheran. Apreciat de Cyrus Vance și descris de acesta ca *a lawyer's lawyer*, Christopher a fost președintele influenței firme din Los Angeles O'Melvery & Myers.

Warren Christopher a reprezentat în partid stînga democrată moderată, iar prin numirea sa ca secretar de stat (șef al diplomației americane) și a lui Lee Aspin ca Ministrul Apărării, elementele conservatoare ale partidului au fost grupate în domeniul apărării.

Robert B. Reich, de aceeași vîrstă cu președintele Clinton — 46 de ani, Ministrul Muncii, este unul dintre cei mai vechi și buni prieteni ai președintelui. S-au întîlnit pentru prima oară la Oxford în 1968 ca beneficiari ai bursei Rhodes, după care au urmat cursurile Universității din Yale. Lucrarea lui Reich *The Work of Nations* care pledează împotriva subvențiilor acordate de guvern pentru industrie a avut o influență semnificativă asupra modului de gîndire economică al președintelui. Noul ministru al Muncii este de părere că Statele Unite trebuie să se axeze pe investiții în capitalul uman *human capital* prin sprijinirea instituțiilor educative, prevederea măririi numărului de locuri de muncă prin refacerea infrastructurii (transporturi și sisteme de învățămînt). Profesor la Universitatea Harvard, Robert Reich conduce echipa de economiști a președintelui Clinton, dar a subliniat că insuși președintele este acela care va lua principalele decizii economice.

Les Aspin, Ministrul Apărării, 54 de ani, membru al Congresului în anii '70, a fost categorisit ca *persona non grata* în cadrul Pentagonului datorită atacurilor sale la adresa Ministerului Apărării. În anul 1985 el a devenit președintele — *of the House Armed Service Committee*. Ca Ministrul Apărării, Les Aspin pledează pentru o implicare mai pronunțată a Statelor Unite în Bosnia, motiv pentru care probabil va intra în conflict cu Generalul Colin Powell, șeful Statului Major.

Ronald Brown, 51 de ani, este Ministrul Comerțului, funcție deținută pentru prima oară de o persoană de culoare. Brown, un influent jurist, este cel care a organizat Convenția Națională a Partidului Democrat care l-a desemnat pe Bill Clinton candidat la președinție. Originar din New York, Brown este unul dintre oamenii apropiati senatorului Edward Kennedy și guvernatorului acestui oraș, Mario Cuomo.

R. James Woolsey, 51 de ani, directorul C.I.A. este, ca și președintele Clinton, pe care l-a cunoscut abia în 1991, beneficiar al unei burse Rhodes și absolvent al Facultății de Drept din cadrul Universității Yale.

Într-o recentă cuvîntare el spune că *lumea de azi seamănă în mod fatal din ce în ce mai mult cu ceea ce a fost lumea înainte de anul 1914*. R.J.W. pledează pentru o nouă apropiere de ideea *securității colective* pentru care Statele Unite trebuie să se alăture mai des celorlalte națiuni sub egida *Organizației Națiunilor Unite*.

George Stephanopoulos, 31 de ani, directorul de comunicări este nepotul și fiul unor preoți ortodocși greci. Absolvent al Universităților din Oxford și Columbia, Stephanopoulos este viitorul purtător de cuvînt al Președintelui. În campania electorală el s-a remarcat prin abilitatea de a repăra problemele din timp și de a veni în fiecare zi cu mesaje consistente pentru Clinton.

W. Anthony Lake, 53 de ani, Consilier pentru probleme de securitate națională (*National Security Adviser*), unul dintre protejării lui Henry Kissinger al cărui asistent a fost pînă în anul 1970, cînd a demisionat în semn de protest față de invazia americană în Cambodgia. După ce și-a restrîns activitatea ca policy planning (director) în cadrul Departamentului de Stat sub administrația Carter, Lake și-a petrecut următorii 11 ani ca profesor pe probleme de relații internaționale la Mount Holyoke College fiind și autorul unor lucrări în domeniu.

Lloyd M. Bentsen, 71 de ani, Treasure Secretary, îndelungată practică în politica americană, primul director al Comitetului Financiar al Senatului (*Senate Finance Committee*), timp de 27 de ani membru în Congresul American. Atuurile sale: abilitate, numeroși prieteni în lumea afacerilor și o perfectă cunoaștere a problemelor financiare. El are misiunea de a prezenta și susține cît mai repede în fața Congresului American legislația bugetului și a administrației taxelor. În 1980 acest miliardar texan a candidat fără succes la funcția de vice-președinte al Partidului Democrat.

Laura D'Andrea Tyson, 43 de ani, prima femeie care va prezida *"The Council of Economic Advisers"* (Consiliul de Consultanță Economică). Ca profesor la Universitatea Californiană Berkley, Tyson a sprijinit și administrat tranzacții comerciale și ocazional proiecte industriale. Într-o recentă lucrare *Who's Bashing Whom* ea sprijină acordarea de subvenții guvernamentale pentru industrie fără a acorda importanță protecționismului tradițional. Atenția sa se îndreaptă spre punctul cheie al mandatului Clinton: crearea locurilor de muncă.

Sandy Berger, 47 de ani, jurist, prieten cu Președintele Clinton din perioada în care au lucrat pentru campania electorală — nereușită a lui George Mc. Govern cu 20 de ani în urmă. Este absolvent al Facultății de Drept din cadrul Universității Harvard și a lucrat în Departamentul de Stat între anii 1978 și 1980. Are un infailabil simboul importanței lucururilor Politica externă începe cu drepturile și aspirațiile poporului american.

Thomas McLarty, om de afaceri din Atlanta în cîndă de 10 de ani, este un prieten din copilarie al Președintelui Clinton. Maniera sa de lucru răspunde intențiilor Președintelui de a fi deschis unor cîte mai largi categorii de opinii. Thomas McLarty nu vede implicarea sa politică ca o obligație, ci mai degrabă ca un sprijin pentru Clinton.

Micky Kantor, jurist, 53 de ani, reprezentantul Camerei de Comerț a Statelor Unite, este cel care trebuie să obțină prin influență și abilitatea sa aprobarea de către Congresul American al *Pactului Nord-American de Comerț Liber* (North American Free Trade Pact). Se bucură de încrederea Președintelui și a soției sale, pe care îi cunoaște din 1978. Pe durata Campaniei Electorale a apărut evidentă capacitatea și eficiența sa ca bun negociator.

Madeleine Albright, 55 ani, Prim-Președinte al Centrului Național de Politică, fiica unor diplomiati cehi care au primit azil politic în Statele Unite în anul 1948. Este specializată în probleme est-europene și ale fostei Uniuni Sovietice.

Documentar de
CORINA CHIRI

CRIZA DE LA

Carnavalul inconștientei

RADU BUDEANU

Președintele Boris Elțin nu se dă în vînt după tarta cu afine. Președintele Bill Clinton o adoră. În consecință la Vancouver, cu prilejul faimosului dialog

patosul slav al unei asemenea sincerități, fericirea sau nefericirea liderului reformator de la Kremlin se leagă mai adine de creditele occidentale. Cel puțin în actuala conjunctură.

König Heinrich II

ruso-american la vîrf, serviciile secrete americane au adus, dincolo de logistica sofisticată de comunicații și apărare, un mini-container cu afine din rezerva strategică a reședinței prezidențiale. Clinton s-a simțit ca la Casa Albă dar Elțin nu s-a simțit ca la datcha sa de lîngă Moscova. Afine erau, dar nu și femei. Ori, după cum a declarat președintele rus spre deliciul mass-media mondiale, „o cină fără femei nu aduce fericirea”. Lăsind la o parte

Lăsind la o parte epica picantă a culiselor și a scenei văzute înînd de showul de la Vancouver să recunoaștem că după Malta această etapă a contactelor ruso-americane a fost cea mai reprezentativă. Față de întîlnirea de atunci dintre Bush și Gorbaciov, cînd s-a pus problema unei gigantice relaxări a estului, cea recent consumată între Elțin și Clinton a fost cum se poate gestiona raional un dezgheț transformat în inundație. Sunt

East transition playing cards is going to be gambled in Rusia.

On the basis of the formidable conflicts between reform's supporters and the restoration's partisans is Eastern prehistoric poverty.

The West used to pay in 1989 over 500 thousands millions dollars to keep in check this East. Now, in Vancouver, the USA bill to help Rusia amounted to the sum of 1,6 thousand of billions dollars...

numeroase și dramatice diferențe între etapa Malta și etapa Vancouver. Pe atunci URSS era, indiscutabil, o mare putere iar Gorbaciov un lider necontestat. Coerența estului, stabilitatea sa și potențialul său dinamic reprezentau o mare promisiune și o Miză fundamentală a occidentului. Înglobarea răsăritului în sistemul capitalist era, într-adevăr, un fastuos pariu, o sfidă colosală care permite abordări entuziaste. Cîțiva ani de la istorica întîlnire, în condiții de furtună pe Mediterana, lucrurile arată complet altfel. Estul s-a zdruncinat din temelii, pluralismul a proliferat delirant, structurile totalitare au devenit baroce, echivoce și confuze, o pauperizare extravaganta marcheză vechiul lagăr socialist, producția a scăzut galopant, şomajul se dezvoltă stihinic, corupția și mafiotismul cel mai deșăntat fac ravagii din Siberia și pînă în blajinile unghele ale Cehiei. Au apărut războaie de mare calibru și conflicte locale acerbe, vendete etnice, religioase, politice și, desigur economice. Răsăritul, eliberat năvalnic de sub comunism, pare să fi intrat în comă înainte de a fi inspirat oxigenul reconfortant al democrației reale. Tranziția în multe țări tradiționale sau de abia ocupate din geografia amorfă a estului nu e nici cal, nici măgar, nici socialism umanizat, nici capitalism neomenos. Ea se definește, mai degrabă, ca o explozie formală zăpăcită brusc de o implozie de conținut. Boicotul vechilor garnituri, paralizia promovată de restaurație și, pînă la urmă, debandada sabotajului transformă perioada de trecere de la socialism la capitalism într-o ancorare păguioasă în zona nimănui, zonă minată și obscură, lăsată pradă unei faune politice de junglă.

leciind spre Vancouver, Elțin știa că nu mai reprezintă, cum o făcuse Gorbaciov la Malta, nici URSS, nici estul disciplinat, nici măcar Rusia. El s-a dus la întîlnirea cu președintele american în calitate de lider al unei comunități a răsăritului, de democrați. Dar reforma nu înseamnă Rusia. Și, cu atît mai puțin, CSI. Totuși, din punct de vedere occidental, Elțin reprezintă o supăpă. El este administratorul unui proces vital pentru restul lumii înainte de orice. Elțin reprezintă garanția unui disperat care, tîne în stare de somnolență 20.000 de focoase nucleare. Dacă el ar dispărea, dacă bătăliile teribile pentru putere angajează Kremlinul într-un dans necontrolat, este de imaginat că ceea ce spunea ministrul rus al apărării poate deveni o alternativă reală: războiul civil atomic. O inflamare majoră a vieții politice din Rusia poate duce Rusia la dezastru dar și estul, Europa centrală și restul occidentului. La baza acestui scenariu negru, pe alocuri întrecut de realitatea mută a CSI, se află sărăcia. Mizeria preistorică a fostei URSS, potențată la maximum de durerile clasice ale tranziției, pune în mod tranșant posibilitatea unei explozii sociale majore. Sărăcia din Rusia,

avanpost supra-militarizat al CSI, nu conține factori de presiune comparabili cu cei relevați de sărăcia din Mongolia sau Somalia. Sărăcia rusă este o dinamită mondială și ea trebuie tratată ca atare. Sărăcia din Rusia este locomotiva stîngii, lancea dogmaticilor, pîrghia de răsturnat tranziția.

Clinton a înțeles parametrii acestui cîmp minat. El a pus pe masa negocierilor de la Vancouver tot ce a avut la îndemnă: 1,6 miliarde de dolari. De zece ori mai puțin decît bugetul de redresare american, de aproape douăzeci de ori mai puțin decît ajutorul global occidental promis dar neonorat și de aproape 800 de ori mai puțin decît suma cheltuielilor de odinioară pentru tinerea în săh nuclear a Tratatului de la Varșovia. Din acest punct de vedere întîlnirea de la Vancouver a avut o dimensiune dramatică. S-a dovedit că luciditatea politică a liderului singurei supra-puteri mondiale nu este susținută de un buget corespunzător. Și la sută din americani sunt net împotriva unui sprijin masiv dat Rusiei. Secțiuni importante ale electoratului vest-european se aliniază la același sistem de gîndire. Această realitate calibrează un adevărat dezastru geopolitic. Este adevărat: Clubul de la Paris a acordat semnificative termene de grătie rambursării datoriilor rusești, Japonia a invitat, în numele grupului celor 7, Rusia să participe la întîlnirea la nivel înalt a marilor țări occidentale industrializate, Canada (gazda recentei partide ruso-americane) s-a decis să pompeze 160 milioane de dolari în direcția Moscovei, etc. Toate acestea sunt însă paleative, jocuri cordiale, exerciții de prudență acolo unde o solidaritate maximă s-ar fi impus în numele instinctului de conservare al occidentului.

Întrors acasă, Elțin a fost atacat fulminant de Hazbulatov care a cerut înlocuirea guvernului. Întrors acasă, Clinton s-a trezit că Senatul îi respinge bugetul. Ambii pot deplinge, la telefonul țării: aruncarea dumii într-un adevărat carnaval al inconștienței.

RADU BUDEANU, born in Bucharest, in May 21st.1943 has graduated from the Faculty of Philology. Since 1968 he has worked for the Television, as well as in journalism. He is the author of *The Nuclear Defiance*, *The Armoured Peace*, *Intercontinental Projection*, *Subjective Travels*, *Zig-Zag in Babylon* and other volumes. Founder and chief-editor of the *Mondorama*, *Expres magazin* and *Expres International magazine*. He has a permanent column in several news papers and magazines: *Tineretul Liber*, *Expres Magazin*, *Flacăra*, *Ora*.

MOSCOVA

Colapsul Uniunii Sovietice: catastrofă sau anastrofă ?

GHEORGHE VLAD NISTOR

The collapse of the former Soviet system and mainly of the former Soviet Empire is nowadays one of the essential points in all political analyses, important for every decision-making center in the world.

From an anthropological point of view this collapse can rather be the result of a real anastrophy (the general rebuilding of the essential values of this society), and not of a true catastrophe.

Conflictul Elfin — Hazbulatov a redus spațiul sovietic în atenția cercurilor de decizie politică și a mass-media mondiale.

Dee se dă acestui conflict sunt imediate, înind de rivalitatea politică dintre cei doi protagonisti sau dintre grupurile de interese ce se află în spatele lor, adăugind acestei rivalități o coloratură ideologică, anume aceea a confruntării dintre democrația născindă și nostalgia totalitarismului comunist.

Acestei imagini a confruntării individuale i se mai adaugă, în mai toate analizele, perspectiva unei enorme mase implicate, obiectul implicării acestor milioane de foști cetățeni sovietici finind mai mult de capacitatea de adaptare mai rapidă a unor grupuri etnice sau sociale deciziei politice și la noua realitate economică, deficit de rezistență (explicabilă în asemenea situații de criză) pe care conservatoarea birocrație sovietică o manifestă față de schimbare.

Mai mult chiar, numeroși observatori avizati ai arei fost-sovietice, plecind de la explozia de naționalism, de exclusivism național violent, de antisemitism și xenofobie, sau de la apropierea tot mai evidentă dintre grupurile nostalgico-comuniste și cele extrem-naționale, de la noile forme pe care ideologia pan-slavistă o îmbracă astăzi, au sugerat apariția unor tendințe de supraviețuire a temelor tradiționale ale consistenței imperiale ruse — respectiv sovietice, într-o formulă, sincetică.

Pe de altă parte, recentele confruntări de la Moscova au creat cadrul unor interesante speculații, sugestiile fiind extrem de variate, de la aceea că unele cercuri de decizie occidentale, susținând cu atită evidență cauza democratică a președintelui Elfin, nu ar fi urmărit nimic altceva decât accentuarea crizei, intensificarea rezistenței naționale față de președinte și în ultimă instanță anihilarea pentru cîteva decenii a calității de mare putere a Rusiei, potențial rival, pînă la aceea că de fapt criza este una artificială, rezultat al unei înțelegeri în interiorul clasei politice ruse, menită să stimuleze contribuția financiară ale Occidentului în spațiul fost-sovietic.

Nu trebuie scăpată din vedere nici problema raporturilor dintre Rusia și celelalte state foste sovietice, a raporturilor dintre Moscova și ansamblul *hinterlandului* său.

Caracterul imprecis al raporturilor dintre statele C.S.R. joacă și el un rol important în actuala criză, atîtă vreme cît

structurile juridice nu sunt pe deplin constituite, asemenea aproximărilor constituționale în care chiar **Federația rusă** se zbate.

Tensiuni, în interiorul acestor noi state tensiuni provocate de nenumărate disidențe etnice (zona caucaziană excelind în acest sens) sau religioase (mai ales în statele central asiatici), ca și de confruntarea din interiorul clasei politice a noilor republici dintre adeptii **Moscoviei** și cei ai independenței depline, nu fac decit să multiplice numărul stărilor conflictuale pe care spațiul sovietic îl suportă astăzi.

Dar dincolo de ori și ce altă realitate, flagrantă este prăbușirea nivelului general de viață al unor imense mase de oameni, dezastrul economic al întregului spațiu sovietic, tensiunile sociale moșninde pe care acest context le determină, de care mai toate cercurile de decizie din lume sint astăzi obligate să țină seamă.

Aparent totul depinde de o desfășurare politică normală, de presiuni diferite, de implicarea cu motive economice, naționale sau religioase a unor grupuri foarte diferite, uneori de intervenția unor cercuri financiare. În realitate spațiul sovietic, în ultimii ani, cunoaște toate simptomele obișnuite a ceea ce antropologii numesc *starea de colaps a unei societăți complexe*.

În anul 1988, Joseph A. Tainter (*The Collapse of Complex Societies*, Cambridge, p. 203) acredita ideea în conformitate cu care, una dintre *soluțiile universale* ale colapsului o reprezintă tendința naturală a grupurilor umane integrate a unor societăți complexe, acceptate ca forme aberante de integrare umană, de a reveni la formule simple și deci firești de existență socială.

Mecanismul revenirii acestor societăți la forme simplificate de existență socială pare a fi inițial evidențiat la periferii (*marginal returns*), afectind abia într-o fază ulterioară ansamblul societății complexe pe care astfel o aduce în stare de colaps.

Elementele ce acredează o societate drept complexă, pentru antropologi, sint în mod esențial două: *inegalitatea și heterogenitatea*.

Inequality may be thought of as vertical differentiation, ranking or unequal access to material and social resources. Heterogeneity is a subtler concept. It refers to the members of distinctive parts or components to a society, and at the same time to the ways in which a population is distributed among these parts. A population that is divided equally among the occupation and roles of a society is homogeneously distributed; the converse

brings increasing heterogeneity and complexity. A society with a great deal of heterogeneity, then, is one that is complex. (J.A. Tainter, p. 22).

Principalele explicații propuse pentru instalarea stării de colaps într-o societate complexă ar fi următoarele:

1. Pierderea unei resurse vitale de care respectiva societate depinde;

2. Identificarea și utilizarea preponderentă a unor noi resurse;

3. Colapsul ca efect al unei catastrofe naturale de neevitat;

4. Reacția insuficientă și ineficientă a societății la circumstanțe noi;

5. Competiția (violentă sau nonviolentă) cu o altă societate complexă;

6. Invazia, urmată sau nu de așezarea unor elemente aligene;

7. Conflictul de clasă, contradicții sociale, erori de comportament sau de administrare ale elitelor;

8. Disfuncționalitate sociale majore;

9. Dezechilibre economice importante.

În numeroase cazuri mai mulți dintre factorii enumerați participă împreună la instalarea stării de colaps.

Colapsul o dată înstalat comportă cîteva simptome dintre care mai importante pentru demonstrația noastră ni se par: instalarea unei crize a comportamentului de integrare socială și de control asupra societății; diminuarea accentuată a controlului nucleului central asupra ansamblului societății precum și o mai restrînsă integrare și coordonare a diverselor grupuri economice și politice de către propriile lor elite; o restrîngere a atracției sociale pentru epifenomenele oricărei structuri complexe, pentru acele elemente care marchează în mod evident studiul unei civilizații la un moment dat, cum ar fi monumentele arhitectonice, artistice sau literare; diminuarea fluxului informațional dintre indivizi, entități politice sau economice, dintre diverse grupuri ca și dintre centru și periferii; reducerea sensibilă a circulației bunurilor ca și a redistribuției resurselor; scăderea gradului de coordonare și organizare a indivizilor și a grupurilor umane; diminuarea arărilor integrate unei singure unități politice; s.a.

Păre există o legătură directă, aproape mecanică, între gradul de coerență și coeficientul de ierarhizare biocratică atins de o societate și intensitatea stării de colaps pe care acel sistem îl are de suportat; astfel spus, cu cît o societate este mai biocratică articulată, mai rigid ierarhizată, mai ferm centralizată, cu atit acea societate este de fapt mai vulnerabilă (C. Renfrew, *Mathematical Approaches to Culture Change*, London, 1979, p. 488).

Perspectiva generală este aceea a evoluției sociale ca o alternanță de catastrofe și anastrofă (înțelesă ca reacție de feed back la catastrofă), colapsul fiind o expresie a

catastrofei, anastrofa marcând de fapt restructurarea unei societăți între noi limite formalistice, restructurarea post-colaps.

Revenind la spațiul sovietic contemporan, credem că un asemenea rol poate fi deosebit de util pentru înțelegerea extrem de complexelor sale realități.

Desigur, ar fi posibilă discutarea detaliată a tuturor simptomelor enunțate și a altora neenunțate, ca și urmărirea în detaliu a cauzelor ce ar fi putut provoca instaurarea stării de colaps în cazul Uniunii Sovietice.

Fringblatt

Nu aceasta este însă ceea ce ne-am propus.

Observație ni se pare totuși necesară. Chiar dacă Uniunea Sovietică a colapsat într-un context aproape clasic: pierderea unor resurse vitale; incapacitatea de reacție a unei societăți anchilozate la noile circumstanțe; competiția cu o altă societate complexă, competiție pe care o numim de obicei *războul rece*; erori de comportament și de administrare ale proprietelor elite; dezechilibre economice majore; s.a., accentuarea și generalizarea colapsului ale cărui simptome devin astfel tot mai evidente, aceasta pare a se datora nu unui cataclism catastrofic ci încercării de reașezare a unei lumi, parțial impotriva voinei sale, deci cauza reală a colapsului este chiar anastrofa.

Gheorghe Vlad NISTOR, born in 1945, graduated the Faculty of History at The Bucharest University in 1978.

The doctoral paper he had just finished — *The End of Roman Towns in Britannia*.

He is lecturer of Ancient History at The Bucharest University. Scientific studies in *Studii Clasico Review*.

O DILEMĂ

Eficiență versus egalitate

AURELIAN CRĂIUȚU

La aproape trei ani și jumătate de la declanșarea revoluțiilor care au dus la căderea regimurilor comuniste în Centrul și Estul Europei entuziasmul inițial, mariile speranțe care au umplut inimile participanților de atunci par a face loc tot mai mult *optimismului prodent*, ba chiar dezamăgirilor legate în principal de limitele reformelor economice puse în practică (în ritmuri diferite) în aceste țări. Tranzitia pare a fi preluat pînă în prezent de la modelul economiei de piață occidentale mai ales disfuncționalitățile sale (în principal șomajul, inflația și deficitul bugetar), rezultatele *pozitive* întîrziind să apară sau fiind pur și simplu înghițite în oceanul de incertitudini care constituie mediul general al tranzitiei. De aici și decalajul tot mai accentuat dintre așteptările și anticipațiile populației și realitatea economică și socială dură, decalaj care este prin definiție generator de instabilitate politică. De aici și risipirea unei iluzii care ne-a dominat pe mulți în urmă cu trei ani, și anume că ar fi suficient doar să dăm la o parte *stăvilarul* (i.e. vechea putere politică) pentru ca o ordine spontană să se creeze de la sine și să o înlocuiască rapid și eficient pe cea veche. Este de aceea evident astăzi că avem de-a face cu o lentă și complicată schimbare de energie în sistem (costurile sunt la început cu certitudine *superioare* beneficiilor), pentru care instrumentele tradiționale ale teoriei economice neo-clasice nu sunt întotdeauna suficiente și care implică, în slîrșit, atât modificarea instituțiilor *tangibile* cît și a celor *intangibile*. Mă refer aici la cei doi termeni în același sens în care ei au fost folosiți într-o celebră carte de Kenneth Arrow, laureat al premiului Nobel pentru economie. Distinsul profesor american a definit printre altele onoarea, cinstea, loialitatea și corectitudinea (în afaceri, dar nu numai) drept bunuri *intangibile*, la fel de importante ca și bunurile tangibile pentru buna funcționare a economiei de piață. În rîndul acestor elemente intangibile — dar fundamentale pentru etapa în care ne aflăm — eu îi include și atitudinea oamenilor în privința raportului dintre egalitate și eficiență (economică) și într-un plan mai larg, dintre egalitate și libertate. Pornesc de la premisa că tranzitia implică prin esența ei o modificare fundamentală în privința raportului dintre cele două concepe, cu repercuriuri largi în întreg sistemul economic și politic. O mai mare eficiență economică bazată pe libertatea economică autentică se poate obține în prezent din păcate *doar* cu prețul apariției și adîncirii unor inegalități, într-o anumită măsură estompate în vechiul regim. De aici pericolul eroardii suportului popular indispensabil continuării hotărîte a reformei. Cum poate fi conciliat etosul egalitarist al unei mari părți a populației la care se adaugă și resentimentul îndreptățit față de vechea nomenclatură astăzi privatizată, a populației cu logica prin definiție anti-equalitaristă și individualistă a nouului model economic și social — aceasta este una dintre problemele esențiale ale momentului de față. Voi încerca în continuare să prezint cîteva gînduri pe marginea ei, excursul meu avînd însă mai mult semnificația unei invitații la dialog și mai puțin aceea a unui text cu afirmații apodictice.

Among the numerous tangible goods that are absolutely necessary for the correct functioning of the market economy, the general attitude concerning the economic efficiency/social equality relation is an essential condition for the efficient carrying on of the economic reform. Transition implies by its very essence a fundamental change in this relation, as well as a change of the people's attitude toward it.

So far, the population expected a dramatic improvement in the standard of living, but this did not happen. The result was a wide gap between expectations and reality, as reform has only meant so far a deterioration both in economic efficiency and social equality (protection). Against this background, populist temptation soon emerged, threatening to erode public support, which is absolutely necessary to the economic reform.

The author is quoting Tocqueville's disquieting words, which still express a certitude: namely, that in the future, economic efficiency will no longer have to be sacrificed for the sake of social equality, for the very reason that such a sacrifice is destructive of the whole community, in the long run.

Johann Georg

Lecții din experiența socialismului de piață

Încercările de reformare limitată a socialismului real, înscrise toate în paradigma *socialismului de piață* care a fost testat în ultimii 30 ani în state ca Iugoslavia, Ungaria sau Polonia, au avut drept principală motivație tocmai încercarea de a concilia egalitatea și eficiența economică însă, în limitele unui sistem *prin definiție* supus eroziunii și condamnat la ineficiență economică (pentru mai multe detalii trimite la celebra dispută în jurul calculației dintre Von Mises, Mayek și Lange, ultimul un onorabil și avizat susținător teoretic al socialismului de piață). Cu alte cuvinte, s-a încercat — fără a se reuși pe deplin vreodată — o combinare a pieței cu instrumentele economiei planificate de comandă, o soluție *forțată* și hibridă care să dovedit în cele din urmă un eșec (că drept, mai mic decât cel al economiilor *pure de comandă*).

În fapt, încercările de a reforma parțial și sub control economia de comandă sunt la fel de vechi precum sistemul însuși (să ne amintim bunăoară de NEP-ul lui Lenin). În anii 50-60 comuniștii iugoslavi au încercat să aducă niște corecții economice la excesiva centralizare a procesului de luare a deciziilor și la lipsa de incentive la nivelul întreprinderii, introducind un sistem de *auto-gestiune* a muncitorilor. O descentralizare a fost inițiată și în Polonia sfîrșitul anilor 50, ceea ce a făcut apoi să se înceapă a vorbi despre un drum *polonez* către socialism, caracterizat, printre altele, de apariția unui sector privat în agricultură și de promovarea unei relative toleranțe religioase. Ungaria a urmat și ea din 1968 exemplu predecesorilor săi. În toate cazurile ideea fundamentală era aceea de a încerca o combinație între eficiență economică și egalitatea relativă în plan social fără a se avea în vedere însă o modificare substanțială a regimului proprietății (care este pînă la urmă cheia reușitei economice) sau a regimului politic. Nu au fost puse în discuție înălțarea totală a planificării centralizate, limitarea proprietății de stat sau rolul conducerii al partidului comunist (chiar acolo unde au fost tolerate dizidență și un firav pluralism politic). Rezultatele finale au fost modeste. Planificarea de comandă nu a reușit, așa cum crezuse că e posibil Oskar Lange, să simuleze prețuri adevărate, asemănătoare celor existente într-o economie de piață veritabilă; reformele parțiale nu au putut suplini lîsa schimbărilor globale, structurale. Astfel că la sfîrșitul anilor 80 o bună parte a populației, obosită, renunțase a mai acorda credit acestor reforme parțiale care nu făcuseră altceva decât să probeze încă o dată ineficiența *cronică* a vechiului sistem. Egalitatea se menține (la nivelul de jos, însă!) iar eficiența economică a rămas la fel de scăzută.

Patru mari lecții au putut fi trase în urma tuturor acestor încercări de a pune în practică un socialism de piață. (1) Reformele parțiale nu sunt eficiente. (2) Introducerea graduală și parțială a ingredientelor de piață poate conduce la un blocaj general, mai exact la acel teritoriu în care nu mai funcționează cu adevărat nici mecanismele planificării de comandă (cu toată ineficiența lor) și nici mecanismele economiei de piață, cel mai periculos și mai luncos spațiu din cîte sunt cu puțină (e o întrebare dacă România anului 1993 a reușit să depășească acest punct!). Am în vedere aici, printre altele, măsurile de devaluare a monedei naționale în condițiile în care guvernul nu duce o politică monetară restrictivă, încercările de descentralizare a deciziei economice în condițiile în care nu este pe deplin clarificat statul proprietății. (3) O reformă economică adevărată trebuie însoțită de o schimbare politică fundamentală. (4) Este indispensabilă susținerea unei *mase critice* a reformelor dintr-o dată, întrucât schimbările homeopatice în sistem nu sunt capabile să modifice în bine structura prețurilor relative și a incentivelor, factori esențiali în alocarea resurselor rare ale societății și în realizarea unei stări minime de echilibru. Proiectata armonie dintre egalitatea socială și eficiența economică eșuase, socialismul de piață nereușind să se apropie cu adevărat de aceasta din urmă.

(continuare în pagina 27)

(urmăre din pagina 26)

Marea transformare — între speranțe și iluzii

Ceea ce diferențiază net revoluțiile (să de catifea, să singeroase) din 1989 de toate revoluțiile anterioare animată de ideea justiției sociale este tocmai faptul că ele nu au mai avut în prim plan acest din urmă ideal, ci au urmărit mai mult îmbunătățirea eficienței sistemului. A avut loc, aşadar, o schimbare de accent de la justiția socială către eficiența economică. Exprimată tranșant, această afirmație nu poate totuși să nu surprindă. La urmărime există oare vreo revoluție care să nu urmărească justiția socială? Au fost oare toate revendicările participanților la revoluțiile din 1989 motivate de această preocupare pentru creșterea eficienței (economice)? Aceste întrebări se pretează la lungi și nesfîrșite discuții, deci nu voi incerca să ofer aici un răspuns tranșant. Mă mulțumesc pentru moment să menționez faptul că inefficiența economică cronică a vechii economii planificate de comandă, susținută în plan politic de un regim prin esență represiv, a constituit într-adevăr unul dintre cele mai importante puncte de plecare ale revendicărilor populare. În general, acestea din urmă au mai fost însoțite de o altă credință ce s-a dovedit într timp a fi iluzorie: și anume că toată lumea se va bucura peste noapte de un nivel de trai superior celui avut în vechiul regim (din acest punct de vedere criteriul de optim al lui Pareto nu funcționează!). Prea puțin însă și au dat seama din primele momente ale anului 1990 că de departe de a fi direct proporțională, relația dintre eficiență (economică) și egalitate (socială) este cu mult mai complexă și că în scurt timp vom avea de ales între cele două elemente, o mare eficiență nepuțind să obțină decât cu prețul apariției unor ierarhii dictate în principiu de legătură asupra adăpostelor. Vîcneala egalitate (în fapt, nivelare, omogenizare forțată) socială era legată și condiționată de un anumit sistem de redistribuire socială, de o anumită configurație (iratională) a rolurilor și status-urilor în plan economic, politic și social. Protecția socială era una *de sistem*, cu alte cuvinte o protecție aberantă, asigurată funciarmente cu prețul inefficienței sistemului în ansamblul lui. De aceea, debutul *marii transformări* inițiate în 1989 a fost însoțit de mari speranțe în privința creșterii eficienței economice într-un interval scurt de timp, de îmbunătățirea vizibilă a nivelului de trai în prima fază a tranzitiei. Dacă ar fi să descriem grafic evoluțiile înregistrate am putea construi următorul grafic:

In graficul de mai sus segmentul AB descrie toamna așteptării inițiale (1989) ale populației care a crezut că sistemul va evolu din punctul A spre punctul B. Se observă că ele convergeau către o eficiență economică sporită, dar în condițiile *păstrării* nivelului de egalitate (protecție) socială asigurat de vechiul regim. În realitate însă, evoluția ultimilor trei ani a urmat o traiectorie cu totul diferită de cea anticipată și dorită în general: de departe de a se îndrepta către

Dacă la toate acestea adăugăm și eforturile contra-reformiste (sau restauratoare) ale unei mari părți a aparatului puterii avem o imagine globală asupra marelui decalaj dintre anticipațiile momentului 1989 și starea actuală de fapt.

Concluziile ce pot fi trase de aici sunt evidente. Cel mai îngrijorător fenomen este erodarea continuă a suportului popular pentru reformele de adâncime, cu perspectiva apariției a ceea ce se mai numește uneori *sindromul Weimar*.

adevărat și în mod legal, va fi acela care va permite trecerea în curind a sistemului din punctul C în punctul D al graficului nostru, marcând deci un plus de eficiență economică. Este de prevăzut că arbitrajul (compromisul) dintre egalitate și eficiență va fi în viitor apropiat conștient sau inconștient la baza majorității deciziilor economice capitale ce vor trebui luate și, în principal, la baza privatizării.

Unde trebuie trasă atunci linia în acest compromis între eficiență și egalitate, sau altfel exprimat, între eficiență economică și protecție socială pentru a nu compromite înaintarea reformei? Problema aceasta se pune la două niveluri: *în primul rînd* la nivelul factorilor decizionali care vor trebui să arbitreze permanent între cei doi poli (iar aceasta și este o *judecată de valoare*, în care ideologia ce animă persoanele și le formează modul de gîndire joacă un rol important!); *în al doilea rînd*, ea se pune la nivelul marelui mase a populației, care nu a internalizat încă în întregime normele, codurile și valorile noii societăți deschise. O certitudine există însă în acest spațiu al nuanțelor: eficiența economică nu va mai trebui sacrificată cu nici un preț egalității sociale, pentru simplul motiv că pe termen lung un astfel de sacrificiu este ruinător pentru întreaga comunitate.

În sfîrșit, ori de câte ori am încercat să găsesc la această complicată problemă mi-am adus aminte de următoarele cuvinte (neliniștităre) ale lui Tocqueville: *Popoarele democratice se lansează către libertate animate de pasiuni brûlantes și rapide; dacă nu-i ating scopul, dacă o forță brutală le depărtează de el, suferă pentru un timp, dar apoi se resemnează. Pentru egalitate, însă, ele au o pasiune ardentă, insașiabilă, eternă și invincibilă; ele vor egalitatea în libertate, iar dacă nu o pot obține astfel, o preferă chiar și în sclavie. Vom reuși oare să infirmăm cuvintele lui?*

Luther Călugăr

punctul B al graficului de mai sus, sistemul pare a fi evoluat mai degrabă către punctul C, marcând astfel o dublă deteriorare atât în planul eficienței economice cât și în cel al egalității sociale. Astfel marea masă a populației, animată încă de un puternic etos colectivist (egalitarist), — și am în vedere aici cu deosebire populația cuprinsă între 40 și 65 ani, care a trecut din plin prin deșertul celor mai grei și singeroși ani ai construirii comunismului, cu repercușiuni adânci, aproape indeleibile, în planul mentalităților — și-a văzut repede înșelate așteptările inițiale, nepuțind înțelege logica de adâncime a transformărilor structurale.

amintind de tragicul sfîrșit al Republicii de la Weimar înghițit de tăvălugul populist al lui Hitler. Una din mariile limite ale tranzitiei noastre este aceea că ea trebuie condusă de sus, cu alte cuvinte ea trebuie să fie realizată de aparatul de stat, (adică tocmai de instanță în sinul căreia se află cele mai multe forțe contra-reformiste) societatea civilă fiind în continuare în plină formare. Etosul egalitarist continuă să predomine încă, deși apariția altor norme și valori (în primul rînd comportamentale și mai ales în favoarea privatizării și pluralismului). Toamna progresul acestui din urmă sector, dacă va fi încurajat cu

Aceasta este **naționalismul** difuz, sau popular care este un sentiment complex. El favorizează naționalismul doctrinal, teoretic, care devine o ideologie. Socialismul a influențat prin reacție. Ideea de națion se infățișează și ca antidot la ideea internaționalismului proletar care, subordonând interesul național celui de clasă, lasă fără patrie o parte a societății (proletariatul) printr-o secularizare foarte abstractă și psihologic traumatică. Ideea națională refăcea echilibrul deoarece, înainte de toate ea însemna unitate. Termen cheie, aceasta însemna recursul la strămoșii, tradiții, istorie, care formează un organism — națion — căreia indivizi îi sunt în mod natural subordonati. Unitatea națională implică solidaritatea și favorizează acel sistem politic văzut ca salvator al acestei entități și aflat dincolo de diviziuni. Sunt simpatizate simbolurile, miturile, instituțiile unității care pot fi, după caz monarhia sau o

anume formă de dictatură, și sunt respuse cele ale diversității cum ar fi republica parlamentară (paratrănetul oricărui naționalism). Întrucît dezbatere de idei divizează, parlamentul, adică instituționalizarea opozitiei intereselor contrare, este acuzat de negativitate, ineficiență, scindarea societății și în consecință devine antinațional: crizele, dezastrele îi sunt imputate. Naționalismul îi opune un principiu al autorității care se dispensează de spiritul critic considerat criticism, negativism și antiacțiune din care cauză formează forme de antiintellectualism.

Acțiunea, alt termen cheie, devine central unei mistică a energiei rezultante din lumenarea spirituală și de voință ce cristalizează ca acțiune națională. Modelul tipic de acțiune națională este Confruntarea deoarece, la minimum, gruparea națională se definește prin raportare la alții. Forma de confruntare care ghidează gîndirea este răboiu de

unde și o atitudine care accentuează într-un plan ideologic figurile eroismului național, și într-un plan concret instituția militară. Armata are avantajul de a fi cea care reunesc ambele principii, unitatea și acțiunea, deci devine sacrosanctă ca instituție națională tipică și este apărată prin tabuuri. Armata nu se înșală, nu este pusă în discuție, erorile ei sunt atribuite incompetenței civile (politicianismului), excesele ei sunt scuzate.

Naționalismul este selectiv în deschiderea accesului la corpul național și, hrănindu-se din excluderi, devine intolerant. El are nevoie de ținte și deci de dușmani pe care, dacă nu-i are, trebuie să-i inventeze. Nu va putea rata xenofobia și antisemitismul și dobîndește mania comploturilor dintre care complotul evreiesc, franc-mason, comunist, sunt teme tipice, iar ca ținte interne intelectualii care sunt fie sterili, fie trădători etc.

LEXICON

Naționalism

Trebuie detașat de patriotism, de națion și de tendință pozitivă și progresistă/de afirmare națională care a caracterizat secolul XIX cu atât mai explicit cu cât în mod frecvent se confundă.

Secoul XIX, secolul națiunilor adună pe toată durata sa elementele care spre sfîrșitul său cristalizează naționalismul întemeind și articulind o doctrină politică care se sprijină pe națion și patriotism dar și deosebit. Factor declanșator poate fi o dramă națională înfringere, mutilare teritorială etc. resimțită ca nedreaptă și umilitoare și care revine fixaș generând un sentiment național a cărui intensitate crește comparativ cu proporțiile dramei.

Aurelian CRĂIUȚU, 26, fellow-researcher at the Institute of National Economy, member of the Group for Social Dialogue in Bucharest. The French Government awarded, A. Crăiuțu a scholarship for one year (Oct. 1990 — Sept. 1991). He is Associate-Professor at the Chair of Political Philosophy in the International Faculty of Human Science, at the University of Bucharest

CLERICI ȘI DISIDENTI

VLADIMIR TISMĂNEANU

Note pe marginea volumelor *The Church and the Left*, de Adam Michnik (University of Chicago Press, 1993) și *The Final Revolution: The Resistance Church and the Collapse of Communism*, de George Weigel, Oxford University Press, 1992.

Puțini oameni și-au legat atât de intîmpință destinul de lupta împotriva comunismului precum Adam Michnik. Și mai puțini însă au fost și sînt atât de consecvenți precum el în a accentua conexiunea dintre această luptă și apărarea valorilor democratice. Nimic nu îl apare lui Michnik mai primejdios decît accentul pe răzbunare și pedeapsă în afara legii. Anarhia resentimentului, defulările colective nu sunt mai puțin primejdioase decît acțiunile totalitare, cu care împărtășesc același dispreț pentru lege. Spre a fi și mai clar: anti-comunismul lui Adam Michnik, precum acela al unor Bronisław Geremek, Jacek Kuron sau Vaclav Havel, nu a fost și nici nu este scop în sine. Idealul lui nu este unul eminentemente distructiv, ci mai degrabă unul creator, integrat efortului de constituire a unui polis democratic. De un șarm irezistibil și de o sinceritate dezarmantă, redactor șef al celui mai prestigios cotidian polonez, *Gazeta Wyborcza*, Adam Michnik este o legendă vie. Scrisurile sale din incisoare, escurile de istorie a Poloniei, dar și pe teme general culturale, fac parte din tezaurul gîndirii politice libere a spațiului est și central european.

In ultima vreme, deși autoritatea sa morală părea să-l protejeze împotriva diversilor veleitari, iată că Michnik a devenit ținta unor violente atacuri din partea cercurilor conservator-traditionaliste. S-a ajuns pînă acolo încît cel care a reprezentat vîrme de peste două decenii ideea de rezistență anti-totalitară în Polonia să fie acuzat (îndeobște de oameni care nu s-au remarcat vreodată prin curaj civic) de *stingism* și de alte păcate similare. Adevărul este că, frâmintat ca întotdeauna de ideea de justiție, Adam Michnik nu a făcut un secret din faptul că pentru el *anti-comunismul cu chip bolșevic* nu este mai puțin odios decît bolșevismul însuși. Ceea ce ambele tendințe au în comun este refuzul procedurilor democratice și nerecunoașterea universalității principiului egalității individuilor în fața legii. Pentru Michnik, justiția politică trebuie să se exercite individual, de la caz la caz, printr-o cintărire precisă a responsabilităților și culpabilităților fiecărui acuzat.

La o recentă conferință la care am participat în Florida, am avut prilejul să stau îndelung de vorbă cu Michnik pe tema actualelor sale îngrijorări. Deși este neîndoios frâmintat de persistența vestigilor comuniste (atât în plan instituțional, cât și în acela al mentalităților colective și individuale), Michnik vede în ascensiunea tendințelor teocratico-autoritare un pericol extrem de grav pentru succesul tranziției democratice în Polonia (și nu numai). Temerile lui Michnik sunt generate de constituirea unui nou clericalism, susținut de proiecția utopică a statului etnic pur (împărtășită de atîția dintre fundamentaliștii din fostele state comuniste). Cititorul cărții sale acum publicată în engleză nu va fi însă mirat de aceste frâmintări: încă din 1976, cînd difuzarea clandestină a volumului său a produs una din cele mai fructuoase polemici politice și etice din istoria rezistenței poloneze, Michnik nu s-a ferit să combată orice viziune intemeiată pe identități colective. Un adevărat umanist,

el a fost și rămîne convins că individul are dreptul la angajamente personale, dincolo de loialități determinate de instanțe presupuse sacre. În acest sens, deschiderea sa spre catolicism era legată tocmai de recunoașterea filosofiei modernă și tolerantă al Bisericii, în special în anii de după Conciliul Vatican II.

Intr-adevăr, Michnik nu și-a ascuns niciodată ereditatea spirituală: din punct de vedere biografic și cultural, el este copilul revoltei neo-marxiste și anti-staliniste a intelectualității critice a Europei de Răsărit și Centrale. Nu un spiritualism nebulos, nu

distanță de viziunile adolescentin-stîngiste și va adopta o poziție tot mai apropiată de democrația liberală de tip occidental. La ora actuală, cum reiese și din excelentul studiu introductiv datorat profesorului american David Ost, se poate spune că el a părăsit utopismul radical al tineretii și a imbrățișat o filosofie pluralistă intemeiată pe ideea de libertate și lege. Așa cum Michnik însuși nu conținește să reamintească deopotrivă amicilor și inamicilor, valorile sale nu se află *la stînga, ci la vest de centrul*.

pragmatice, occidentaliste și populiste. Pe scurt, el gîndește, scrie și vorbește ca un exponent al pluralismului politic și cultural. Voci precum a sa sunt indispensabile menținerea unui climat al comunicării rationale și cooperării oneste în alcătuirea noilor democrații. A-l acuza de *criptocomunism* mi se pare o aberație, născută din patimi nemărturisite și nemărturisibile, din resentiment și intoleranță. Nu că Michnik ar avea întotdeauna dreptate: dimpotrivă, el recunoaște că de multe ori s-a îngelațat. Problema este însă una a respectului pentru cel care gîndește altfel și a deprinderii unor reguli de civilizație în dezbatările de idei. În Polonia, ca și în România, acceptarea acestor norme ale respectului pentru diferența de opinie se impune cu maximum de acuitate.

Spre deosebire de Michnik, intelectualul secular prin excelență, George Weigel se declară adept al unei anumite viziuni religioase, anume cea catolică. Ceea ce nu diminuează nicicum meritul cărții sale, însă de toate, Weigel reușește un tur de forță în luminarea contribuției bisericii la prăbușirea comunismului. Ar fi fost poate de dorit ca el să accentueze rolul altor orientări decît cea catolică (protestantismul, de pildă, a jucat un rol important în geneza pacifismului independent din Germania de Est). Pe de altă parte, trebuie spus, nici o altă religie nu s-a implicat instituțional atât de puternic în rezistența anti-comunistă precum catolicismul. Spiritul creștinismului a fost și rămîne unul antipodic situat în raport cu egalitarismul colectivist și ateu al comunismului. În acest sens, nu este exagerat să spunem că, asemenea primelor secole ale erei noastre, și acum creștinismul a izbutit să surpe din interior o ordine despotică. Figuri religioase precum Papa Ioan Paul II, cardinalii Stefan Wyszyński și František Tomášek, ori preotul-martir Jerzy Popiełuszko, sunt cel puțin la fel de răspunzătoare pentru năruirea comunismului precum activiștii secuляri. Michnik și Weigel au în comun un profund respect pentru rolul Bisericii în Europa de Est sovietizată. Pe de altă parte Michnik nutrește anumite rețineri și chiar suspiciuni, că vreme Weigel scrie de pe poziții de unui sprijinitor total al catolicismului.

Președinte al Centrului de Etică și Politică Publică din Washington, Weigel tratează un subiect deosebit de semnificativ: faptul că revoluția Europeană de Est au implicat nu doar sfera moralității private, dar și pe aceea a moralității publice. Analiza propusă de el în *Revoluția finală* este însă cumva unilaterală și nu întotdeauna suficient de argumentată. Cea mai mare parte a cărții este consacrată Bisericii catolice poloneze și odiseii acesteia în lupta anticommunistă. Ar fi fost însă util pentru o perspectivă cit mai cuprinzătoare dacă Weigel ar fi consacrat mai mult spațiu experienței catolice în Slovacia, Croația sau Ungaria (spre a nu mai vorbi de persecuția catolicilor și mai ales a greco-catolicilor în România). Michnik și Weigel sunt de acord că prăbușirea comunismului în Polonia nu ar fi fost de conceput în absența unei coaliiții

(continuare în pagina 27)

Papa Hadrian VI

un misticism desuet și neputincios î-a inspirat angajamentul anticommunist, ci convingerea ratională că burocracia dominantă era structural expresia unei politici reaționare, primitive și abuzive. Pentru el, ca și pentru întreaga generație a anului 1968, descoperirea democrației a venit inițial prin căutarea unui socialism anti-autoritar, deci democratic. Ulterior, firește, aceste concepții ale revisionismului neo-marxist, își vor pierde magnetismul. Pentru Michnik, Polonia este sinteza tendințelor seculare și non-seculare, moderniste și tradiționale, romantice și

Detestind ambiguitățile ipocrite, acest enfant terrible al opoziției poloneze continuă să-și sfideze mulți dintre concetăjeni în numele unei perspective universaliste, neprovinciale și programatic-integratoare a polonității. Ceea ce propune Michnik este exact opusul concepției care afirmă sinonimia absolută dintre identitatea poloneză și practicarea religiei catolice. Pentru Michnik, Polonia este sinteza tendințelor seculare și non-seculare, moderniste și tradiționale, romantice și

(urmărește din pagina 28)

dintre intelectualii și activiștii catolici și cei seculari. Ambele cărți contribuie esențial la luminarea unui capitol încă prea puțin studiat al genezei societății civile în spațiul sufocant al dictaturilor leniniste din Europa de Est.

Atunci cînd Michnik și-a scris cărtea, la mijlocul anilor 70, scopul său a fost, înainte de toate, să-si sensibilizeze colegii din intelectualitatea seculară asupra noilor tendințe din catolicism. Citind și recitind un număr impresionant de documente ale Bisericii, el a ajuns la concluzia că, în forme specifice, cu prudență, dar și cu consecvență, catolicismul a reprezentat un bastion al rezistenței anti-comuniste. Mai mult, textul său se vrea nu doar o pledoarie sentimentală pentru apropierea între cele două direcții, ci o reflectare profundă asupra originilor bănuielilor reciproce care au făcut mult timp imposibil un dialog autentic. Citind această carte, percepem acele aprehensiuni morale și politice în rîndul unei intelectualități pentru care Biserica apărea ca simbol al conservatorismului și chiar al unei reacțiuni anti-moderne.

Cum arătam în prima parte a acestui eseu, asemenei altor figuri proeminente ale intelectualității critice est-europene, Michnik s-a format într-un climat dominat simultan de puternice sentimente anti-totalitar și anti-religioase. Volumul discutat recunoaște că, multă vreme, pentru acești intelectuali, Biserica a simbolizat un doctrinarism de semn opus celui oficial, o formă de anti-comunism îmbibată de o presupusă tendință monopolistă. Mai tîrziu, în anii 70, Michnik a înțeles că problemele erau mult mai complexe și că orice perspectivă unilaterală, deci care prezenta Biserica drept o formă atavistică și arhaică, era eronată. El avea să descopere astfel că stînga democratică păcătuise prin obscurantismul anticlericalist în egală măsură cu acele segmente ale clerului pentru care umanismul secular nu era altceva decât un agent al disoluției morale.

Ceea ce este remarcabil în această carte este sinceritatea lui Michnik în efortul de asumare a propriului trecut stîngist, respectiv curajul de a-și diagnostica propria arogență drept o formă de stupiditate. Structurîndu-și propria genealogie spirituală, el deconspira obsesia intelectualității seculare de a construi figura terifiantă a clericalismului

reactionar. Firește, au existat momente în istoria Bisericii în care tendințele non-democratice și șovine au fost extrem de influente. Pe de altă parte, afirmă Michnik, după cel de-al II-lea război mondial, catolicismul a trăit transformări colosale. Mai mult, ar fi ridicol pentru intelectualitatea seculară să ignore sacrificiile Bisericii în lupta antitotalitară, ca și conflictul peren dintre instituțiile comuniste și cele religioase. Ostatecă a proprietelor sofisme dialectice, stînga seculară a fost mult timp blocată în înțelegerea faptului că învățătura creștină conține un imens potențial subversiv în raport cu statul polițienesc. În formularea lui Adam Michnik: *Biblia nu apare nimănui. Pentru creștin, ea este Cuvîntul Revelat; pentru liber cugetători, ea poate fi baza unui cod moral al drepturilor fundamentale.*

Prin polemicile pe care le-a provocat ca și prin efectul beneficiu asupra unei acțiuni comune a intelectualilor catolici și seculari, cărțea lui Michnik *Biserica și stînga* s-a dovedit o tentativă reușită de rectificare a unor pagubitoare vizioni distorsionate. Ea a fost un catalizator pentru reunirea unor forțe care vor face în cele din urmă posibilă apariția mișcării național-civice reprezentată de sindicatul liber *Solidaritatea*. Cea mai importantă funcție a acestei cărți a fost astfel îndeplinită: ea a demonstrat că pozițiile reductioniste trebuie radical modificate în raport cu o realitate care refuză polarizările ideologice și alergiile doctrinariste ale Poloniei de dinaintea celui de-al II-lea război mondial. Michnik a scris această carte pentru că s-a convins că inghețul binom tradițional (stînga versus dreapta) a incitat să mai albe vreo semnificație într-un regim leninist. Așa cum avea să explice chiar Michnik într-o postfață scrisă în 1981: *Temea de tentația totalitară a fost una din sursele de inspirație ale acestei cărți. Întîlnirea cu creștinismul și cu Biserica este o parte crucială a creației comunității antitotalitare. Pentru mine, atitudinea față de mișcările și sistemele totalitare este piatra de încercare a instituțiilor, partidelor politice și comportamentului uman în întreaga lume. Această distincție este mai importantă decât orice altă distincție.* Ceea ce el a găsit în comun între valorile sale și cele ale Bisericii constă în afirmarea drepturilor umane, în etica responsabilității și în refuzul oricărei forme de servitute exterioară impusă individului.

LEXICON

Pluralism

Sistem care recunoaște și apreciază ca firească și chiar pozitivă existența diversității în viață socială. În consecință aceasta înseamnă recunoașterea mai multor moduri de gîndire, de comportament, de opinii politice, de religii, de partide etc.

Pluralismul nu rezinte teama că diversitatea ar putea fi pericol unitatea sistemului și de aceea nu încearcă să o reducă la unic ci încearcă rezolvarea problemei prin cuprinderea ei în condiții de sistem. Armionizarea este deci una de tip dinamic.

Natura umană, gîndirea asupra ei, își păstrează importanța pentru fundamentarea unei concepții, inclusiv a celei pluraliste, dar se renunță la orice poziție de monopol în interpretarea acesteia și singura trăsătură certă care îi este recunoscută este cea pe baza căreia

se va nega posibilitatea monopolizării ei adică complexitatea. Diversitatea manifestărilor apare ca aspect fenomenal al complexității umane și, întrucât se originează identic, toate manifestărilor au în aceeași măsură legitimitate și trebuie să beneficieze de egalitate de statut. Dacă acestea sunt contrarii ele trebuie să puse într-o situație de competiție liberă al cărei joc să fie reglementat pe cît posibil prin eliminarea atitudinilor ostile. Interiorizarea acestor exigențe are ca efect toleranța reciprocă rezultată din egală îndreptățire la existență. Toleranța devine deci principiu de funcționare a sistemului, comparația liberă devine principiu ordonator iar securitatea garantată reciproc și universal devine alături de eficiență factorul de cointeresare în coeziune.

Se înțelege de ce, transpus politic, sistemul înseamnă democrație.

Expresia lui politică cea mai eloventă este pluripartitismul.

Papa Ioan Paul II

În termeni de doctrină, firește, Michnik înțelege că liberalismul și catolicismul nu pot fi conciliate. Dar, arăta el, viața socială se sustrage doctrinelor, și tocmai de aceea dialogul se impune ca un imperativ vital. Aceste idei aveau să devină și mai pregnante după vizita Papei în Polonia în 1979 și transformarea majorității copleșitoare a polonezilor într-o națiune deschisă anti-totalitară.

Dacă Michnik a avut dreptate în cărțea sa, atunci cum putem explica actualele tensiuni și acuzații reciproce? De ce este Adam Michnik însuși atât de preocupat de riscul aluncării într-o nouă formă de despotism fundamentalist? Adevărul este că multe lucruri s-au schimbat din momentul scrierii acestei cărți. Stînga seculară, adresantul volumului lui Michnik, a abandonat multe din iluziile comunitariste ale acelor ani și se definește astăzi în termenii filosofiei liberale. În al doilea rînd, dispariția comunismului ca inamic comun i-a obligat pe cei doi parteneri să-si reconsideră identitatea: Biserica încercând să dobindească tot mai mult control asupra vieții publice prin legiferarea valorilor morale, iar liberalii respingând aceste eforturi drept primejdioase pentru menținerea unui stat de drept.

Un eseu scris în 1987 și publicat ca apendice la acest volum, spune mult despre indoilele lui Michnik privind lumea post-comunistă. Coșmarul său este cel al frânzării Poloniei, respectiv al constituirii unei ordini dominante de inchizitori intoleranți și fanatici, gata să utilizeze haosul urilor tribale ignorante. Biserica însăși apare drept scindată între direcția europeană și cea etnocentrică. În pofta pesimismului acestor rînduri, așa cum reiese din recente luările de poziție, Michnik nu uită că există în spiritul catolicismului, așa cum este el reprezentat de Ioan Paul al II-lea, un filon care ține piept tendințelor autocratic-clericale. Acest filon al recunoașterii diversității și al respingerii naționalismului integrist a fost cel pe care Michnik l-a sesizat în cărțea sa. Un filon care respinge fanatismul și care îl cheamă pe individ la asumarea condiției sale civice. Aceste idei au fost cele care au facut posibilă construcția culturii paralele a disidenței, resurrecția adevărului și subminarea pseudoparadisulu leninist. Cartea lui Michnik ne convinge că aceste idei aparțin deopotrivă tradiției seculare a raționalismului civic ca și moștenirii creștine a onoarei, rezistenței și demnității.

Vladimir TISMĂNEANU, born in Bucharest in 1951 is associate Professor of Government and Politics at the University of Maryland (College Park) and Associate Director of the University Center for the Study of Post-Communist Societies. He is a Senior Fellow of the Foreign Policy Research Institute in Philadelphia, a contributing editor to ORBIS and an honorary editor of the East European Reporter. A frequent contributor to major American and European publications, he is the author of many articles and books including, most recently *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel* (New York: Free Press, 1992).

RAYMOND ARON

Despre politică

Termenul *politică* e folosit cu sensuri multiple. Se vorbește de politică internă și de politică externă, de politica lui Richelieu și de politica alcoolului sau a sfecliei de zahăr; regăsirea unității acestor utilizări felurite devine uneori un travaliu exasperant. **Bertrand de Jouvenel** observă că sensurile termenului sănătății sunt atât de variate încât ar fi preferabil să ne decidem pentru unul dintre ele. **Jouvenel** are poate dreptate, însă mi se pare că am putea introduce o anumită ordine în tot acest haos, dacă am insistă asupra a trei echivoci fundamentale; ele se vădesc, de altfel, la o analiză atentă, perfect justificate. Lui **Auguste Comte** îi plăcea să compare diversele sensuri ale unui cuvânt și să desprindă apoi semnificația profundă a acestei diversități aparente.

Primul echivoc e cel care rezultă din faptul că politica traduce două cuvinte englezesti care au, fiecare în parte, o accepție precisă. Într-adevăr, politica traduce în franceză atât ceea ce anglo-saxonii numesc *policy* cît și ceea ce ei numesc *politics*.

Se numește *policy* o concepție, un program de acțiune sau chiar o acțiune a unui individ, a unui grup sau a unui guvern. Atunci cînd se vorbește de politica alcoolului, se are în vedere ansamblul programului de acțiune referitor la o problemă dată, cea a excedentelor sau a deficitelor producției. Atunci cînd se evocă politica lui **Richelieu** se face referire la concepția sa despre interesele ţării. Într-un prim sens, cuvântul politică desemnează deci programul, metoda de acțiune însăși a unui individ sau a unui grup, referitoare la o problemă sau la totalitatea problemelor unei colectivități.

Într-un alt sens, politică, *politics* în engleză, se referă la domeniul în care rivalizații să se opun diverse politici (în sensul de *policy*). Politica-domeniu e ansamblul în interiorul căruia se confruntă indivizi sau grupuri care au, fiecare în parte o *policy*, adică obiective interese și uneori o filosofie proprie.

Aceste două sensuri ale cuvântului politică, deși distinse, sunt conexe. Politicele, definite ca programe de acțiune, riscă întotdeauna să se izbească de alte politici. Programele de acțiune nu se află în mod necesar în acord, astfel încât politica-domeniu comportă un element conflictual, dar și unul consensual. Dacă politicele, adică scopurile vizate de indivizi sau grupuri în interiorul unei colectivități globale, ar fi riguroșii contradictorii, am avea de-a face cu o luptă în care n-ar exista posibilitatea cooperării, și colectivitatea n-ar mai fi capabilă să subziste. Colectivitatea politică se definește prin existența unor planuri de acțiune parțial contradictorii și parțial compatibile.

Guvernanții dispun de programe de acțiune, însă ele nu pot fi realizate fără concursul celor guvernați; aceștia sunt totuși rareori unanimi atunci cînd e vorba de aprobatarea celor cîrora trebuie să li se supună.

Multă lume serioasă își imaginează că politica-program de acțiune e ceva nobil și că politica-conflict de programe e ceva joscnic. Ideea că ar putea exista politică, adică program de acțiune al guvernaților, fără conflict este, aşa cum vom vedea mai jos, o idee falsă.

abîn de la formularea unei judecări referitoare la valoarea relativă a metodelor noastre și a metodelor celorlalți), fie către găsirea unui criteriu de determinare a celui mai bun regim. Integrarea conștiinței politice realității politice ridică problema relației dintre judecata factuală și judecata valorică. Lucrurile stau cu totul altfel cînd e vorba de realități naturale, caz în care conștiința nu e o parte a realității însăși.

Al treilea echivoc, și cel mai important, rezultă din faptul că același cuvânt desemnează, pe de o parte, un sector particular al ansamblului social, și pe de altă parte, ansamblul social însuși observat dintr-un punct de vedere.

Sociologia politică se ocupă de anumite instituții, așa cum sunt în societățile moderne, partidele, Parlamentul, administrația. Aceste instituții constituie poate un sistem; e vorba însă de un sistem parțial, opus, ca atare, familiei, religiei, muncii. Acest sector al ansamblului social are o particularitate: el determină alegera celor care guvernează colectivitatea în reguli ei, ca și modul de exercitare a autorității. Altfel zis, e vorba de un sector parțial, ale căruia repercusiuni asupra ansamblului sunt imediat sesizabile. S-ar putea obiecta că sectorul economic exercită și el o influență asupra celorlalte sectoare ale realității sociale. E adevărat. Cu toate acestea, guvernanții unei societăți nu guvernează partidele sau parlamentele, ci viața economică, și ei au dreptul de a lua decizii referitoare la toate sectoarele ansamblului social.

Legătura dintre sectorul parțial și ansamblul social ar mai putea fi înfățișată în felul următor. Orice cooperare între oameni implică o autoritate; modul de executare a autorității, ca și alegera guvernaților constituie însă esența politicii. Politica e caracteristica majoră a întregii colectivități, intrucăt ea reprezintă condiția oricărei cooperări între oameni.

Cele trei echivoci sunt inteligibile și pe deplin înțemeiate. Politica-program de acțiune și politica-domeniu sunt ratașate una celeilalte, intrucăt domeniul reprezintă cadrul în care se opun programele de acțiune; politica-realitate și politica-cunoaștere sunt legate deoarece cunoașterea e o parte integrantă a realității; în sfîrșit, politica-sistem parțial conduce la politica-aspect înglobant al întregii colectivități, datorită faptului că acest sistem parțial exercită o influență dominantă asupra ansamblului colectivității.

Să mergem mai departe. Politica e înaințe de orice, traducerea termenului grecesc *politeia*. Ea reprezintă în esență ceea ce grecii numeau regimul cetății, adică modul de organizare a conducerii considerată caracteristică pentru modul de organizare a colectivității în întregul său. Dacă politica e esențialmente regimul întregii colectivități sau modul său de organizare, înțelegem echivocul sensului limitativ și al sensului înglobant. Într-

adevăr, sensul limitativ se referă la sistemul particular ce determină guvernanții și modul de exercitare a autorității, dar — simultan — cuvîntul se poate aplica modului de cooperare a indivizilor în interiorul colectivității.

Al doilea echivoc decurge din primul. Fiecare societate are un regim și nu poate dobîndi conștiința propriei existențe fără a descoperi diversitatea regimurilor și problema pe care o ridică această diversitate.

În sfîrșit, echivocul program de acțiune-domeniu devine și el inteligibil. Politica în sensul de program de acțiune comportă multiple modalități: politica celor ce dețin autoritatea și o exercită într-o anumită manieră, politica celor ce nu dețin autoritatea și care vor să dobîndească, politica indivizilor sau a grupurilor ce au anumite obiective și vor să utilizeze anumite metode, în fine, politica celor ce vizează modificarea regimului însuși. Toate aceste politici reprezintă programe de acțiune, parțiale sau globale, după cum e vorba de obiective interioare regimului sau de obiective ce privesc regimul însuși.

Am arătat că politica nu desemnează doar un sector al ansamblului social, ci și un aspect înglobant al întregii colectivități. Dacă e așa, se pare că admitem un fel de primat al politiciei. Acest curs despre politică urmează însă unu curs despre economie și unuia despre clasele sociale. Oare primatul sugerat nu contrazice metoda urmată pînă în prezent?

Am pornit de la opoziția dintre gîndirea lui **Tocqueville** și cea a lui **Marx**. Tocqueville consideră că mișcarea democratică antrenă ansamblul societăților moderne către stergerea distincțiilor de statut și de condiție dintre indivizi. Această mișcare irezistibilă putea conduce, după vîrarea lui, la două tipuri de societăți: o societate egalitară și despotică și, respectiv o societate egalitară și liberală. Tocqueville ne-a furnizat un punct de plecare, iar eu m-am mulțumit să spun următoarele: vom vedea, după ce vom studia dezvoltarea societății industriale, în ce măsură una sau alta din formele de societate e mai probabilă.

Marx căuta în transformările economiei explicația transformărilor sociale și politice. El credea că societățile capitaliste erau afectate de contradicții fundamentale și că din această cauză se îndepărtau către o explozie revoluționară, în urma căreia va apărea un regim socialist în cadrul unei societăți omogene, o societate fără clase; organizarea politică ar tinde către dispariție, intrucăt statul, adică — pentru el — instrumentul explotației unei clase de către alta ar pieri o dată cu distincția claselor.

N-am presupus niciodată că transformările economiei ar determina în mod necesar structura socială sau organizarea politică, însă doream să supun experienței și criticii ipoteza acestei determinări unilaterale. Era vorba de o ordine metodologică și nu de una doctrinală. Rezultatele la care am ajuns echivalau însă mai degrabă cu o negare a teoriei pe care am fi putut-o deduce din ordinea adoptată.

(Continuare în pagina 31)

Ferdinand, Herzog von Alba

Texte fundamentale

(urmăre din pagina 30)

Am început cu economia pentru a defini un anumit tip de societate, societatea industrială, și am lăsat deschisă problema dacă o anumită stare de dezvoltare economică determină relația dintre clase sau organizarea politică. Or, în cercetările din acești ultimi doi ani am evidențiat mai degrabă un primat al fenomenelor politice în raport cu fenomenele economice.

Intr-adevăr, la originea societății industriale de tip sovietic se află înainte de toate un eveniment, adică o revoluție. Revoluția din 1917 a avut numeroase cauze dintre care unele de ordin economic, dar ea a avut drept antecedent direct, apropiat, un fapt de ordin politic; avem toate motivele să insistăm asupra adjectivului *politic*, întrucât chiar în opinia celor care au făcut revoluția, condițiile maturității economice nu erau realizate.

Mai mult decât atât, caracteristicile majore ale economiei sovietice provin, cel puțin în parte, de la partid și de la ideologia sa. Nici modul de planificare, nici repartiția resurselor colective, și nici ritmul de creștere a economiei sovietice nu pot fi înțelese dacă nu se ține seama de faptul că toate aceste fenomene sunt influențate de imaginea pe care o au comuniștii despre ceea ce trebuie să fie o economie și despre obiectivele pe care ei și le propun în fiecare moment: e vorba de decizii de ordin politic, în sensul tare al cuvântului, întrucât e vorba nu doar de planul de acțiune al șefilor comuniști, ci și de planul de acțiune ce vizează organizarea colectivității.

În fine, planificarea economiei sovietice este rezultatul direct al unor decizii luate de către șefii partidului, în cadrul sistemului social particular numit politic. Economia sovietică depinde în cea mai mare măsură atât de regimul politic al **Uniunii Sovietice**, cât și de fiecare program de acțiune al șefilor partidului.

Această politicizare a economiei sovietice, această subordonare a conducerii și a funcționării economiei sovietice unor considerente politice dovedește că sistemul economic nu e influențat de către sistemul politic mai puțin decât e influențat acesta de către el.

In Vest, politicizarea economiei ne-a apărut — în mod curios — mai puțin profundă. Spun *in mod curios*, întrucât ideea

tuncii cînd se ajunge la chestiunea fundamentală *în ce măsură există sau nu clase distințe, grupuri conșiente că aparțin unei clase determinate, impermeabilă în raport cu societatea globală?* apare o dificultate foarte serioasă: pe de o parte, grupurile au dreptul de a se organiza, muncitorii au dreptul de a constitui sindicate și de a alege secretarii acestora; toate grupurile de interese intr-o societate democratică de tip occidental, sunt autorizate să se organizeze, să pledeze pentru propria cauză; în schimb, într-o societate de tip sovietic, nici un grup de interese nu are dreptul de a se organiza. Aceasta e faptul major care ne-a atras atunci cînd am comparat cele două tipuri de societăți. De o parte, masa socială e eterogenă în multe privințe, dar nu se disociază în grupuri organizate și conșiente de ele însele; de cealaltă parte, masa socială se descompune în grupe de interese sau grupuri ideologice numeroase, toate fiind autorizate să-și aleagă reprezentanții, să-și apere ideile și să se combată unele pe celelalte.

Această diferență fundamentală între dreptul de organizare secțională și negarea acestui drept constituie o diferență politică. Cum să vădești faptul că într-un tip de societate clasele își afirmă realitatea, iar în celălalt ele par să nu existe, dacă nu amintind că, într-o parte, regimul politic îndreapta organizarea grupurilor, iar în cealaltă o interzice?

Problema claselor sociale nu poate fi tratată făcînd abstracție de regimul politic. Regimul politic, adică organizarea puterii și concepția pe care guvernele o au despre propria lor autoritate determină în parte existența sau inexistența claselor și mai ales conștiința pe care ele o dobândesc despre sine.

Aș cum la originea sistemului economic am descoperit voînța politică, la originea claselor sociale, a gîndului de conștiință a claselor, a gradului de permeabilitate a grupurilor sociale în raport cu societatea globală descoperim un mod de exercitare a autorității, un regim politic.

În ce sens trebuie înțeles acest primat al politiciei? Aș vrea ca în acest caz să evit orice echivoc.

1. Nu e vorba ca doctrinei unei determinări unilaterale a societății de către

eveniment nu pot fi niciodată fixate în prealabil; altfel zis, formula *în ultimă instanță* totul se explică fie prin economie, fie prin tehnică, fie prin politică, e, ca atare, lipsită de semnificație. Plecajă de pildă de la starea societății sovietice de azi, urmăriți-o în momentul revoluției din 1917, apoi în cadrul regimului tsarist și tot așa la nesfîrșit; veți observa în fiecare etapă cînd factorii politici, cînd factorii economici.

Chiar și ideea că o anumită ordine de lucruri e mai importantă decât celelalte e echivocă. Să presupunem că se afirmă preponderența cauzelor economice în raport cu cauzele de ordin politic. Ce se înțelege prin asta? Să luăm cazul unei societăți de tip sovietic. Granițele de libertate oferite indivizilor sunt subrede; în schimb, muncitorul găsește în mod normal de lucru, iar absenței șomajului i se adaugă o curbă rapidă de creștere. Propoziția potrivit căreia economia e esențială se poate referi la această creștere rapidă. În acest caz, importanța cauzelor economice e determinată de interesul acordat dispariției șomajului sau la nivelul creșterii. Dacă însă ne preocupă în primul rînd libertatea și nu meritele relative ale economiilor planificate și ale celor neplanificate, regimul politic devine mai important decât nivelul creșterii. Altfel zis, noțiunea de *importanță* poate fi relativă la valorile pe care observatorul le atribuie fenomenelor. Importanța variază aici în funcție de interesul observatorului.

Dar atunci, ce înseamnă primatul politiciei pe care l-am sugerat? E vorba de două semnificații.

Actualmente, compararea diferitelor tipuri de societate industrială vădește dependența politică a esenței fiecaruia dintre ele. Regăsește astfel o idee a lui Alexis de Tocqueville: toate societățile moderne sunt democratice, adică duc la dispariția progresivă a diferențelor de condiții sau de statut personal, însă aceste societăți se pretează și unei forme

societate industrială. Stilul vieții în comun e modificat de diferențele din cadrul politiciei, în sensul de sistem parțial.

2. Cel de al doilea sens în care vorbesc de primatul politiciei e un sens uman. E adevărat că un observator oarecare va considera volumul producției globale sau repartiția resurselor drept fenomenul fundamental. În raport cu omul, politicul e, ca să zicem așa, mai important prin definiție decât economicul, întrucât el e legat într-un mod mai direct de însuși sensul existenței. Filosofii au crezut întotdeauna că viața umană e constituită de relațiile dintre persoane. A trăi omenește înseamnă a trăi între semeni. Relațiile oamenilor între ei reprezintă fenomenul fundamental al oricărei colectivități. Organizarea autorității angajează însă într-un mod mult mai direct felul de a trăi decât orice alt aspect al societății.

Să fiu bine înțeles! Politica, în sensul limitativ al termenului, adică sectorul particular în cadrul căruia sunt aleși și acționează guvernării, nu determină toate relațiile interumane din sinul unei colectivități. Nu puține sunt relațiile dintre indivizi existente în cadrul familiei, al Bisericii ori la locul de muncă și care nu sunt *determinate* de către organizarea autorității din sectorul particular numit politică. Si totuși, chiar dacă nu se acceptă concepția filosofilor greci potrivit căreia viața esențialmente umană e viața politică, modul de excercitare a autorității și de desemnare a acestor contribuitori mai mult decât oricare altă instituție la modelarea stilului relațiilor dintre indivizi. În măsură în care stilul acestor relații definește chiar existența umană, politica reprezintă sectorul social cel mai devenit de interes pentru un filosof sau un sociolog.

Primul menționat e, deci, extrem de limitat. Nu e vorba în nici un caz de un primat cauzal. Numeroase fenomene economice pot influența forma pe care o capătă, într-o societate dată, organizarea puterilor publice. Nu pretind că puterile publice ar determina economia fără să fie determinate de către ea. Repet, orice noțiune de determinare unilaterală e lipsită de semnificație. Nu afirmă nici că e necesar să ne intereseam de lupta partidelor sau de viața parlamentară mai mult decât de familie sau de Biserici. Aspectele vieții sociale sunt mai mult sau mai puțin interesante în funcție de intențiile observatorului. Nu e sigur nici că filosofia ar fi în măsură să stabilească o jerarhie a

Raymond Aron

Un spectator angajat

Textul lui R. Aron *Despre politică* — și aceasta e rațiunea care ne-a impus alegerea traducerii sale — constituie un răspuns la întrebarea ce e politică? Echivocurile — descrise de către autorul francez, ca și demonstrarea/demontarea inteligențialității lor vor îngădui poate risipirea unor iluzii înrudite cu cele invocate mai sus. *Claritatea* textului reprezentă în acest sens un *attu* indiscutabil. Această claritate rezultă însă dintr-un text care nu e deloc *simplu*, în care, dimpotrivă, argumentele *pro* și *contra* sunt succesiv cîntărite și în care concluzia suportă nuanțe decisive pentru înțelegerea obiectului analizat. Unul din adversarii ideologici ai lui Aron, Maurice Duverger, îi compara odată textele cu... pictura lui Monet zicind că dorința constantă a lui Aron de a analiza orice afirmație primitivă, brûtală și de a-i substitui o șesătură intelectuală complexă, dar neechivocă, duce tot la *dispariția* obiectului.

Nee e singurul reproș nefîntemeiat încât să i-a fost adus autorului francez. Vremurile pe care le-a trăit nu l-au menajat. Evreul fiind, a fost acuzat, atunci cînd semnală (printre primii!) pericolul pe care-l reprezenta Hitler pentru lumea civilizată, că și apără coreligionarii, și nu Franța aatălă. Cu simpatii de stînga înainte de război (înscris chiar în organizația studenților socialisti prin 1925-1926) și convertit pentru o scurtă perioadă (1947-1951) la RPF-ul generalului De Gaulle, Aron, a rămas în restul timpului doar un spectator angajat, a fost suspectat atât de gaullism (de către comuniști), cât și de infidelitate față de general (De Gaulle însuși afirmind: *il n'a été jamais un gaulliste*). Controversa sa cu Sartre (de altfel coleg de școală cu Aron la Ecole Normale Supérieure în 1924 — 1928) va rămîne probabil emblematică pentru diferențierea biografiilor intelectuale ale secolului 20: de o parte, autorul lui *L'être et le néant*, un fidel tovarăș de drum al comuniștilor, de cîndată parte, un liberal, machiavelian (*la politique est, en tant que telle, irréductible à la morale*), care-l opunea lui Marx pe Tocqueville (vezi *Essai sur les libertés*), care denunță miturile stîngii, al revoluției ori al proletariatului (*L'opium des intellectuels*) ori retrasa etapele gîndirii sociologice (Montesquieu, Comte, Marx, Toqueville, Durkheim, Pareto, Weber). Opiniile sale referitoare la politica Franței și la jocul diplomației mondiale n-au fost mai puțin controversate. Gazetar pasionat, editorialist la *Figaro* (1947 — 1977) și apoi la *Express* (1977 — 1983), dar și profesor universitar de elită, la Sorbona din 1955 în 1968, la Ecole pratique des Hautes Etudes, din 1960 și la Collège de France din 1970, Aron a fost și din acest punct de vedere, considerat *suspect*: în 1948, de pildă, nu el ci G. Gurvitch a ocupat catedra de sociologie a Sorbonei căci jurnalismul de care se atașase a fost apreciat ca *inconvenabil pentru un profesor universitar*. Trăgînd linie, avem astfel în față un filosof al istoriei care nu s-a sfîrtit să scrie, în paralel cu cariera universitară, editoriale despre jocul diplomatic ori politicile economice post-belice, un subtil analist al societății totalitare care, refuzînd rolul profetului și preferindu-l pe cel al

inginerului social descris de către Sir K.R. Popper, a suscitat prin analizele sale, interesul politicienilor și al opiniei publice din lumea liberă.

Relativism? Dispariție a obiectului? Pulverizare a subiectivului?

Voi lăsa altora grijă de a specula pe această temă preferind pentru moment să invoc o serie de factori care au făcut posibilă reflecția aroniană. O asemenea serie — incompletă desigur — poate fi considerată în opinia mea, o detaliere pertinente a atitudinii intelectuale definitorii a lui Aron: e vorba de oscilația

(Marx!), fostul său coleg de școală îl citește pe Marx încă din 1931, chiar în Germania (unde se află ca asistent la Facultatea de Limbi Române din Köln), punîndu-și întrebări care unui Sartre îi s-au părut absurde: *oare marxismul ca filosofie a istoriei ne eliberează de sarcina, dificilă dar constructivă pentru propria noastră umanitate, de a alege între diferite partide?* Pentru marxiști viitorul e deja scris, inevitabil și salvator, iar venirea lui va fi refuzată doar de oameni orbî ori prizonieri ai intereselor proprii. Ceea ce mă tentă, dar mă și separă de interpretarea curentă a marxismului era tocmai filosofia istoriei. (cf *Mémoires*, Julliard, 1983, p. 54).

totuși o metodologie. Acest tip ideal construit după modelul weberian, viza o depășire a sintezei Marx-Pareto, prin asumarea premisei tocquevilliene a evoluției irevocabile către democrație și societăți moderne (vezi cele 3 volume dedicate societății industriale).

Un al treilea factor ce merită invocat este *credința în primatul politică*, textul tradus acum în română fiind edificator pentru sensul dat acestei sintagme de către R. Aron. Aș adăuga totuși ca un corolar al ultimelor două criterii, următoarea observație: pentru Aron, sensul unui eveniment nu rezultă nici din deducerea sa dintr-o raționalitate imanentă unei societăți omogene și evoluției sale univoce, nici din simple date statistice. Autorul francez va accepta existența unor legi sociale (și a unei raționalități limitate a cadrului politic) dar, preluînd interpretarea dată de Cournot în simplării, va sugera căutarea sensului unui eveniment la întîlnirea diverselor serii cauzale.

Aș invoca, în al patrulea rînd, înțelegerea politică ca esențialmente diferită de morală. Sensul exact al acestiei afirmații, deduse din educația politică dobândită de către Aron îl precizează chiar el în *Memoriile*: Am înțeles și am acceptat politică în ea însăși, adică ireductibilă la morală; nu am mai căutat de aceea, prin ideile și analizele mele, să fac probă bunelor mele sentimente. A gîndi politică înseamnă a-i gîndi actorii, adică a le analiza deciziile, felurile, mijloacele și universul lor mental.

În fine, aş menționa opțiunea liberală a lui Aron. E vorba de un liberalism moderat, dacă e să-l comparăm cu textele unui Fr. von Hayek de pildă, și — fapt esențial! — fundamentat ca alegere politică pe considerente morale. Alegerea politică nu ignoră valorile sau moralitatea. Nu alegem democrația liberală și capitalistică împotriva proiectului comunist doar în virtutea considerentului că mecanismul economiei de piață e mai eficace decît planificarea centrală... ci în funcție de multe alte criterii: eficacitatea instituțiilor, libertatea persoanelor, echitatea repartiției și poate mai presus de orice, tipul de om pe care-l crează regimul. Condamnarea constantă a bolșevismului, dar și respingerea iluziei unei destabilizări a regimului sovietic după moartea lui Stalin devineau astfel perfect compatibile: dacă alegerea politică e inspirată de morală, înțelegerea politică nu are nevoie de etică.

Filosofia ca experiență umană, sociologia fundată pe înțelegerea condiției istorice a individului, primatul politiciei, judecata a-morală despre poliție, liberalism înțemeiat într-un tip uman — iată cîteva note care ar putea sugera un Raymond Aron excesiv de optimist. Dacă în privința înțelegerei condiției omului modern, Aron a rămas mereu un optimist (tocmai pentru că a refuzat poziția ideologicului ori a profetului), edificarea lumii libere, a societății deschise (în sensul popperian al termenului) i-s-a părut infinit mai dificil. Iată cum își încheia admirabilul eseu despre Marx și Tocqueville (vezi *Essai sur les libertés*): *Societatea occidentală de azi are un triplu ideal: cetățenia burgheză, eficacitatea tehnică și dreptul încercărui de a-și alege calea mîntuirii. Nici unul din aceste trei idealuri nu trebuie sacrificat. Să nu îmă însă atît de naiv încît să credem că e ușor ca toate trei să fie împlinite.*

Cristian Preda

Conrad Celtis

între pluralitatea interpretărilor posibile și grijă unei explicații adevărate.

E vorba în primul rînd, de înțelegerea filosofiei ca experiență umană și nu ca adevăr dat. În acest sens, mi se pare semnificativă distanța care-i separă pe Sartre și Aron. Dacă primul explică, în *Questions de méthode*, interesul său pentru marxism printr-o frustare de tinerețe (lipsa din programa universitară a capitolului

în al doilea rînd, e vorba de credință că o filosofie a istoriei și o reflecție asupra condiției omului modern pot fundamenta o sociologie a politicului. Esențială, în acest context, e descoperirea lui Max Weber și contrapunerea lui sociologiei de tip durkheimist. Chiar dacă ulterior Aron va considera că sociologia weberiană a religiilor nu diferă atît pe cît credea inițial de durkheimism, din preferința sa pentru Weber (ca filosof al istoriei) s-a născut